

Харківський інститут
соціальних досліджень

Organization for Security
and Co-operation in Europe
Project Co-ordinator in Ukraine

Права людини

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

Харківський інститут соціальних досліджень
Координатор Проектів ОБСЄ в Україні
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

Харків 2013

УДК 340.111.53:303.052

Автори:

Кобзін Д. О., кандидат соціологічних наук, директор ГО «ХІСД»;
Черноусов А. М., кандидат соціологічних наук, провідний експерт ГО «ХІСД»;
Щербань С. В., соціолог, науковий співробітник ГО «ХІСД»;
Колоколова М. О., соціолог, науковий співробітник ГО «ХІСД»;
Будник А. Ю., соціолог, науковий співробітник ГО «ХІСД».

Висловлюємо щиру подяку Координатору Проектів ОБСЄ в Україні, за фінансової підтримки якого стало можливим друге, доповнене видання «Місця несвободи в Україні».

Також висловлюємо подяку МФ «Відродження», за підтримки якого у 2011 році була здійснена перша інвентаризація місць несвободи в Україні.

Окрему подяку висловлюємо Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини Валерії Лутковській і Представнику Уповноваженого з питань реалізації НПМ Юрію Белоусову за неоціненну допомогу у підготовці цього посібника.

Погляди, висловлені в цій публікації, належать колективу авторів та можуть не співпадати з позицією Координатора Проектів ОБСЄ в Україні.

Місця несвободи в Україні / Кол. авт. – Х.: «ХІСД», 2013. – 224 с.

Інвентаризація місць несвободи є першочерговим завданням для повноцінного функціонування національного превентивного механізму в Україні. Увазі читачів пропонується огляд всіх місць несвободи України, наведених залежно від підпорядкування центральним органам виконавчої влади; прописаний порядок прибуття та вибуття з цих місць; окреслені основні умови перебування та правовий статус осіб, які там утримуються.

Публікація буде корисна правозахисникам, представникам державних органів, науковцям та всім, кого цікавить діяльність НПМ в Україні.

ЗМІСТ

5	Вступ
16	Місця несвободи Державної пенітенціарної служби України
62	Місця несвободи Міністерства внутрішніх справ України
88	Місця несвободи Служби безпеки України
108	Місця несвободи Міністерства оборони України
118	Місця несвободи Державної судової адміністрації України
122	Місця несвободи Державної прикордонної служби України
138	Місця несвободи Державної міграційної служби України
152	Місця несвободи Міністерства освіти і науки України
176	Місця несвободи Міністерства охорони здоров'я України
194	Місця несвободи Міністерства соціальної політики України
220	Висновки

ВСТУП

Сім років тому, 21 липня 2006 року, держава Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ОПСАТ), чим зобов'язала себе створити національний превентивний механізм (НПМ) – незалежний орган, спрямований на моніторинг місць несвободи та протидію тортурам і жорстокому поводженню. 2 жовтня 2012 року Верховною Радою України були внесені зміни до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», які закріпили за Омбудсменом функції НПМ. Згідно із законом, у Секретаріаті Уповноваженого був утворений окремий структурний підрозділ з питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання – Департамент з питань реалізації НПМ в Україні. І хоча з того часу НПМ в Україні почав активно функціонувати, до сих пір відкритими залишаються ключові питання його реалізації, передусім питання щодо того, які саме місця можна вважати місцями несвободи. Однозначну відповідь знайти важко, адже Факультативний протокол не дає закритий перелік таких місць. Одже, постає питання «За якими ознаками можна визначити, що установа підлягає незалежному моніторингу?». Іншими словами – що може бути тим критерієм, який дозволить відокремити людей, що дійсно перебувають у ситуації несвободи, від тих, хто може розпоряджатися собою повною мірою?

Відповідь на це запитання, на перший погляд, проста – моніторингу підлягають усі місця, де людей утримують під вартою. До таких місць в Україні традиційно відносять установи Державної пенітенціарної служби України (ДПТС): виправні та виховні колонії, виправні центри, слідчі ізолятори; ізолятори тимчасового тримання, приймальники-розподільники для дітей та спеціальні приймальники для тримання адміністративно арештованих МВС України; ізолятор тимчасового

тримання Служби безпеки України (СБУ). При більш пильному розгляді до таких місць можна віднести різноманітні установи, де під вартою утримують мігрантів із не врегульованим статусом, а також шукачів притулку (вказані установи підпорядковані Державній міграційній службі України (ДМС) та Державній прикордонній службі України (ДПС). Дійсно, люди перебувають там проти своєї волі, під вартою; їхній побут, режим та зв'язок із зовнішнім світом суворо регламентовані – це надійні критерії, за якими місце можна віднести до категорії «несвободні». Те, що такі місця є об'єктом для незалежного моніторингу, не підлягає обговоренню. Однак, чи є наведений вище список вичерпним? Відповідь на це запитання не є настільки очевидною, як це може здаватися. Так, протягом останніх років українське суспільство стало свідком неприємних відкриттів, пов'язаних із тим, наскільки часом складна ситуація має місце в інтернатах для дітей-інвалідів, геріатричних пансіонатах і психоневрологічних інтернатах. Розслідування журналістів і громадських активістів продемонстрували, що мають місце факти незаконного насильства й неналежного поводження з підопічними, примусу до праці, ненадання медичної допомоги й навіть поховання без медичного висновку. І це при тому, що такі установи підлягають постійному моніторингу з боку цілої низки державних інститутів, зокрема й прокуратури. Таким чином, те, що людина перебуває «під вартою», хоча і є важливим критерієм для відбору місць відвідування, однак не може бути визнане єдиним. Окрім того, установи, які не передбачають варти як такої, також можуть бути визнані місцями не-свободи, тому що в них можуть бути порушені ті чи інші права людей, які там утримуються.

Водночас в Україні, коли мова йде про місця не-свободи й потенційні об'єкти для роботи НПМ, традиційно використовують термін «місця позбавлення волі». Його визначають за допомогою ст. 63 Кримінального кодексу України, де йдеться про те, що позбавлення волі є одним із видів покарання, який полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Відповідно, місцями позбавлення волі ми можемо називати установи, де відбувають саме цей вид покарання. Як бачимо, ці два терміни не збігаються за обсягом, бо позбавлення волі є лише одним із видів ізоляції чи примусового поміщення особи і, згідно з українським кримінальним законом, є видом покарання. Але в розумінні Протоколу позбавлення волі може розглядатися не тільки як покарання. Тому необхідно звернутися до процесуального права – Кримінального процесуального кодексу України. Так, у ст. 183 КПК України розкрито особливості застосування такого запобіжного заходу, як тримання під вартою. Тримання під вартою (арешт) є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України¹. Усе перелічене попередньо стосується лише тих осіб, які підозрюються у скоєнні злочину та/або вже були засуджені за скоєні злочини та відбувають покарання **в місцях позбавлення волі**. Факультативний протокол вимагає від держав-учасниць більш широкого розуміння місць позбавлення волі. І тут можна використовувати термін **«місця несвободи»**, який є не зовсім звичним для сучасної практики кримінальної юстиції, але дуже зручним для швидкого виокремлення предмета обговорення, а саме коли йдеться про моніторинг таких місць на предмет запобігання неналежному поведженню та покаранню. Крім того, цей термін дозволяє охопити моніторингом місця, які не належать до системи кримінальної юстиції: лікарні, інтернати, притулки, спеціальні школи та училища. Для формулювання власного визначення терміну «місця несвободи» ми маємо звернутися до автентичного тексту Факультативного протоколу, який викладено англійською мовою. Так, у ст. 4 Протоколу, де йдеться про визначення таких місць, є формулювання **«public or private custodial setting»**, яке наш законодавець при ратифікації переклав як **«місце утримання під вартою»**, що,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

на нашу думку, є занадто вузьким і таким, що не передає загального духу Протоколу².

Насправді термін *«custody»*, який є родовим для визначення, що міститься у ст. 4 Протоколу *«custodial setting»*, може перекладатися як:

- ♦ опіка, опікунство, турбота, опікування, нагляд, захист, охорона;
- ♦ тюремне ув'язнення, поміщення до тюрми, позбавлення волі;
- ♦ турбота про зберігання інформації³

Останнє значення можна не враховувати як таке, що не має стосунку до описуваної проблеми. Решта два є повністю релевантними, проте законодавець обрав лише друге значення, проігнорувавши перше, яке є, на нашу думку, більш містким і родовим до всіх описуваних понять. Саме опікою, контролем, наглядом, охороною займаються інтернатні заклади Міністерства соціальної політики України та Міністерства освіти і науки України. Дійсно, їх не можна класифікувати як такі, де люди позбавлені волі, але, з огляду на свій вік, психічний, фізичний стан, не можуть самовільно, на власний розсуд вийти за межі державної установи.

У роботі державних органів, якими є всі місця несвободи в Україні, необхідністю є інтерес, який охороняється правом, державою. У місцях позбавлення волі – виправних колоніях та СІЗО – це забезпечення відбування покарання особам, яким суд законно виніс покарання за скоєні ними злочини. У місцях тимчасового обмеження волі – ізолятор тимчасового тримання, спеціальний приймальник, приймальник-розподільник для дітей у системі МВС України, гауптвахта Міноборони, ІТТ СБУ, а також пункт тимчасового тримання у Державній прикордонній службі – це є тимчасовий захід для забезпечення інтересу, який охороняється правом. Таким інтересом може бути: забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення, поміщення дитини до приймальника-розподільника до подальшого вирішення її долі тощо. Із місцями позбавлення волі (СІЗО, колонії) та місцями тимчасового обмеження

² <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx>

³ <http://translate.google.com.ua>

волі (ІТТ, ПТТ) все зрозуміло – вони покликані забезпечувати роботу адміністративних органів та органів кримінального судочинства.

Складніша ситуація з місцями несвободи в соціальній сфері: медичними закладами, реабілітаційними установами для різних вразливих верств населення, інтернатними закладами всіх типів, в тому числі для дітей, психічно хворих, людей похилого віку тощо. На перший погляд, їх важко віднести до місць несвободи, але якщо розглядати їх у контексті гегелівського розуміння свободи і на додаток врахувати свободу в сфері особистого та культурного розвитку – стає очевидним, що свобода людини в таких місцях обмежена і вони можуть бути класифіковані як місця несвободи.

Крім суто філософського розуміння цієї класифікації – обмеження особистої свободи, свободи вибору, розвитку, – існують також цілком прагматичні правові категорії. У такі заклади людину поміщають за рішенням судового чи адміністративного органу, що цілком відповідає Протоколу щодо вимог до місць, які підлягають моніторингу у розумінні ст. 4 Факультативного протоколу. Більше того, власний моніторинговий досвід відвідувань, наприклад, дитячих будинків-інтернатів та психоневрологічних інтернатів, вказує на те, що умови тримання та поводження із клієнтами в таких місцях дозволяють повною мірою класифікувати їх як місця несвободи.

Одним із головних факторів, який, на нашу думку, дає змогу зрозуміти сутність обмежень у соціальних закладах, є термін тримання в них клієнтів. Дитина, яка має розумові та/або психічні вади, може залишатися під опікою держави все своє життя (!). Поміщена з 3-х років до дитячого будинку-інтернату вона може проживати в ньому до 18 років, а після досягнення повноліття або переходить до психоневрологічного інтернату для дорослих, або залишається в тому ж закладі у молодіжній групі до досягнення 35 років. Підрахувати не важко – 32 роки під опікою держави, на нашу думку, достатній аргумент для зарахування такої категорії установ до місць несвободи. Для порівняння максимальний термін покарання у вигляді позбавлення волі – 15 років.

Говорячи про віднесення таких місць до переліку несвободних, ми в жодному разі не стверджуємо, що в таких місцях із людьми обов'язково поводяться жорстоко, але тривалий термін перебування під юрисдикцією держави може стати «спокусою» для персоналу, що додатково підвищує ризик такого поводження. Крім того, клієнти таких установ не в змозі ефективно поскаржитися на погане поводження із ними (частина з них взагалі визнана судом недієздатними), їх контакти із зовнішнім світом обмежені в силу їхнього психічного стану та фізичної віддаленості від людей.

Отже Факультативний протокол до Конвенції ООН проти тортур не дає чіткого переліку місць, які підлягають незалежним відвідуванням й обмежується словосполученням «місця утримання під вартою». І автори Факультативного Протоколу, й Асоціація з попередження катувань (АПК) дотримуються досить широкого тлумачення «під вартою», навмисно не обмежуючи перелік цих місць. Таким чином, перелік місць, які підлягають відвідуванню, завжди залишається відкритим, з урахуванням інформації, що надходить, і розвитку суспільних відносин. Незмінними залишаються найбільш загальні критерії «під юрисдикцією і контролем держави» й «за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди». Крім того, спеціальний пункт ст. 4 Протоколу передбачає охоплення місць, де «можуть утримуватися особи, позбавлені волі». Таким чином, Факультативний протокол розширює мандат превентивного механізму до відвідування будь-якого місця, де потенційно можуть утримуватися люди, які позбавлені волі та/або не можуть залишити його за власною волею. Варто зазначити, що свого часу, при укладанні тексту Протоколу відбувалася дискусія, в ході якої обговорювалася доречність внесення до переліку також «неофіційних місць тримання під вартою, де можуть мати місце факти тортур або інших видів неналежного поводження». Частина робочої групи виступала проти внесення таких місць, вважаючи, що це легалізує їх існування. Однак більшість прийняла рішення про те, аби включити й ці місця також.

Таким чином, дотримуючись духу Факультативного протоколу, місцем несвободи в Україні можна вважати будь-яке місце вимушеного перебування, в якому утримуються, або потенційно можуть утримуватися люди.

Ми поділяємо думку експертів ООН й АПК, які вважають, що відвідуванням підлягають також об'єкти, що будуються, де люди можуть утримуватися в майбутньому. Це дозволить оцінювати умови ще на етапі будівництва й вносити рекомендації, які набагато простіше врахувати, аніж в уже функціонуючих місцях несвободи. Так, наприклад, ознайомчий візит ХІСД влітку 2011 року до Пункту тимчасового тримання мігрантів із нерегульованим статусом при Мукачівському прикордонному загоні, який будувався, продемонстрував, що вікна у кімнатах, де в подальшому планується тримати мігрантів, занадто малі, аби забезпечити достатню інсоляцію приміщення.

Відзначимо, що Факультативний Протокол не розрізняє місце тримання, яке належить державі й приватним особам. Із цим безпосередньо пов'язаний другий критерій, який визначає місце несвободи як таке, куди вміщують і в якому утримують «за розпорядженням державного органу, за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди».

Таким чином, зона уваги національного превентивного механізму являє собою уявлюване поле, яке обмежене двома кордонами – «вимушене перебування» й «за рішенням або з відома державного органу». Всі установи, які знаходяться у цьому полі, підлягають незалежному моніторингу, незалежно від того, наскільки суворим є режим, а також наскільки добровільно туди потрапляють (або можуть потрапити) люди і як довго вони там перебувають. А це означає, що в зоні уваги превентивного механізму неминуче з'являються такі, на перший погляд, безвинні місця, як будинки дитини, реабілітаційні установи для інвалідів або транзитні зони для пасажирів у міжнародних аеропортах. Ми не намагаємося стверджувати, що там порушують права людини і/або відсутні належні умови. Питання лежить в іншій площині – їхні права можуть бути порушені, а люди, які перебувають там, не можуть вийти звідти з причини режиму або тому, що просто не можуть ходити.

Зважаючи на це, ми пропонуємо таке визначення місця несвободи – **це місце** (державне чи приватне), **де особа утримується** (поміщається та вибуває), або може утримуватись за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу або за його вказівкою, з його відома чи мовчазної згоди (офіційні та неофіційні місця утримання) під вартою, в ув'язненні або під опікою, **яке ця особа не має права залишити з власної волі** або не має можливості реалізувати цю волю (за фізичним або матеріальним станом).

Виходячи з такого широкого тлумачення, інвентаризація місць несвободи, яка була проведена нашою організацією за підтримки програми «Верховенство права» Міжнародного фонду «Відродження» у 2011 році, охопила значно більшу кількість установ, ніж традиційно вважалося, коли мова йшла про місця несвободи. До них було віднесено усі місця, куди поміщуються й звідки не можуть самостійно вийти різноманітні категорії осіб, зокрема підозрювані у скоєнні злочину/правопорушення, затримані, взяті під варту, засуджені, діти, інваліди, мігранти. На жаль, спроба відсортувати й аналізувати місця несвободи в Україні, спираючись на такий простий критерій, як категорія осіб, які в них утримуються, приречена на поразку. Це пов'язане із тим, що одна й та сама категорія осіб може утримуватися в різних установах, що належать різним міністерствам або відомствам. Це ускладнило б завдання настільки, наскільки сьогодні важко відстежити за переміщенням дітей, які утримуються в установах під юрисдикцією Міністерства освіти і науки України та Міністерства соціальної політики України. Саме тому ми обрали для роботи простіший критерій для інвентаризації – описати установи несвободи за їхньою підвідомчістю. Таким чином, кожен хто забажає більше дізнатися про те, де й які категорії осіб утримуються, ознайомившись із результатами дослідження, буде точно знати й де їх шукати і на яких підставах їх туди поміщують. Спираючись на вказані вище критерії, ми виокремили такі місця несвободи в Україні:

1. Державна пенітенціарна служба України (слідчі ізолятори, виправні колонії, виховні колонії, виправні центри, арештні

- доми, лікувальні заклади та будинки дитини при виправних колоніях, лікувальні заклади при СІЗО, спеціалізовані лікувальні заклади) – 181 місце несвободи;
2. Міністерство внутрішніх справ України (міські, районні, обласні та лінійні органи внутрішніх справ; кімнати для затриманих та доставлених осіб; ізолятори тимчасового тримання; спеціальні приймальники; приймальники – розподільники для дітей; спеціальні конвойні автомобілі (автозаки); спеціальні вагони (вагонзаки); спеціальні палати в медичних закладах) – 4255 місць несвободи;
 3. Служба безпеки України (територіальні органи СБУ; ізолятор тимчасового тримання) – 28 місць несвободи;
 4. Міністерство оборони України (гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні палати військових лікувальних закладів; камери для тимчасово затриманих військовослужбовців; військові частини та дислокації флоту) – 362 місця несвободи;
 5. Державна судова адміністрація України (кімнати (камери) для тримання підсудних) – 450 місць несвободи;
 6. Державна прикордонна служба України (пункти тимчасового тримання; спеціальні приміщення; мікроавтобуси для перевезення правопорушників; зони для розміщення транзитних пасажирів в міжнародних аеропортах) – 124 місця несвободи;
 7. Державна міграційна служба України (пункти тимчасового перебування іноземців і осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні) – 2 місця несвободи;
 8. Міністерство освіти і науки України (дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності, загальноосвітні школи соціальної реабілітації, професійні училища соціальної реабілітації) – 627 місць несвободи;
 9. Міністерство охорони здоров'я України (будинки дитини, психіатричні (психоневрологічні) лікарні – 129 місць несвободи;
 10. Міністерство соціальної політики України (дитячі будинки-

інтернати; будинки-інтернати для людей похилого віку та інвалідів; геріатричні пансіонати; пансіонати для ветеранів війни та праці; психоневрологічні інтернати; стаціонарні відділення для постійного або тимчасового проживання територіального центру соціального обслуговування; притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей) – 802 місця несвободи.

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Традиційними місцями несовободи, що підпадають під діяльність НПМ, є заклади, де люди утримуються під вартою. Такими установами є, перш за все, установи Державної пенітенціарної служби України (ДПтСУ), яка покликана реалізовувати державну політику у сфері виконання кримінальних покарань⁴.

Нижче окреслимо режим перебування засуджених та взятих під варту осіб в слідчих ізоляторах, установах виконання покарань та лікувальних закладах при виправних колоніях, СІЗО, а також у спеціалізованих лікувальних закладах. Також до місць несовободи потрапили будинки дитини при виправних колоніях.

Слідчий ізолятор – це установа для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт⁵.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

Підставами для приймання та тримання у СІЗО ув'язнених і засуджених є:

- ухвала слідчого судді (суду) про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або про застосування тимчасового або екстрадиційного арешту та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом;

⁴ Указ Президента України від 06.04.2011 № 394/2011 «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України». – Доступно на: http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=85462&cat_id=45328

⁵ Закон України «Про попереднє ув'язнення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=3352-12>

- вирок суду, що набрав законної сили, про засудження до покарання у виді позбавлення волі стосовно засудженого, який не перебував під вартою;
- ухвала суду про тимчасове залишення засудженого у СІЗО або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до СІЗО у випадках, передбачених статтями 90 Кримінально – виконавчого кодексу України (КВК) та 537 Кримінального процесуального кодексу України (КПК);
- ухвала суду про скасування звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням та направлення його для призначеного відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі.

З урахуванням особи суд може направити засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У цьому випадку засуджений звільняється з-під варти при прибутті до місця відбування покарання.

Особи, які прямують транзитом, приймаються в СІЗО і направляються до місця призначення на підставі довідок-витягів з особових справ і попутних списків у порядку, визначеному законодавством. При розбіжності даних на довідці-витязі з особовою справою з опитуванням особи, яка прямує транзитом, черговий помічник розкриває особову справу, про що складається акт.

Жінки, які мають дітей віком до трьох років, можуть бути прийняті в СІЗО з дітьми. Підставою для приймання жінки з дитиною є свідоцтво про народження дитини або інші документи, які підтверджують походження дитини від указаної особи чи право на опікунство, а за відсутності таких документів – письмове розпорядження слідчого судді (суду), який здійснює кримінальне провадження.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

Приймання від конвою ув'язнених і засуджених здійснюється черговим помічником або заступником чергового помічника.

Ув'язнені, щодо яких при прибутті до СІЗО з ізолятора тимчасового тримання Міністерства внутрішніх справ України строк тримання під вартою закінчився і відповідно до **КПК** України не продовжений, у СІЗО не приймаються.

При цьому обов'язково перевіряється наявність документів, що є підставою для тримання в СІЗО ув'язнених і засуджених. Після цього вони опитуються, а відповіді на поставлені питання звіряються з даними, що зазначені в їх особових справах, та візуально порівнюються з документами (копіями), які посвідчують їх особу.

Протягом доби з дня прибуття до СІЗО ув'язнені підлягають обшуку, медичному огляду, дактилоскопуванню і фотографуванню, а їх речі оглядаються. Речі, вироби та речовини, зберігання яких заборонено, вилучаються відповідно до вимог статті 7 **Закону України «Про попереднє ув'язнення»** та цих Правил.

На період оформлення облікових документів ув'язнені і засуджені розміщуються у приміщеннях збірного відділення на строк не більше двох годин з додержанням вимог ізоляції. Ці приміщення повинні бути обладнані місцями для сидіння, забезпечені достатнім освітленням, санвузлами, вентиляцією та умовами, що відповідають санітарно-гігієнічним правилам. Час поміщення осіб до приміщень збірного відділення і час їх переведення до камер фіксується в Книзі чергувань по корпусному відділенню.

Ув'язненим і засудженим залишаються предмети, речі і продукти харчування, які не забороняється їм передавати, користуватися ними та зберігати при собі. Речі, що залишаються ув'язненому або засудженому, записуються в камерну картку за формою.

Ув'язнені і засуджені, які прибули до СІЗО (у тому числі ті, які прямують транзитом), проходять первинний медичний огляд лікарем або фельдшером у медичному кабінеті збірного відділення, гігієнічне миття та дезобробку особистого одягу з метою виявлення осіб, які становлять епідемічну загрозу для оточення або потребують невідкладної медичної допомоги відповідно до законодавства.

Ув'язнені і засуджені, які пройшли гігієнічне миття, одержують постільну білизну, а за необхідності – одяг і взуття встановленого законодавством зразка. В обов'язковому порядку переодягаються ув'язнені і засуджені, які надійшли у форменому одязі.

Приймання до СІЗО іноземців та осіб без громадянства здійснюється відповідно до законодавства України та міжнародних договорів, ратифікованих Україною.

З ув'язненими, які вперше прибули до СІЗО, адміністрація СІЗО протягом трьох діб з моменту їх прибуття організовує вивчення даних про їх особистість, проводить психологічну діагностику особистості, виявляє осіб, які схильні до нападу на персонал СІЗО, втечі, самогубства або членушкодження, вживання спиртних напоїв та наркотичних засобів, інших протиправних дій.

У цей період адміністрація СІЗО зобов'язана:

- ♦ повідомити ув'язненим про підстави та мотиви взяття під варту, роз'яснити право на оскарження в суді підстав та мотивів взяття під варту;
- ♦ ознайомити під підпис ув'язнених і засуджених з **Правилами поведінки осіб, узятих під варту, та засуджених у слідчих ізоляторах** (розписка долучається до особової справи). Текст Правил поведінки, виготовлений друкарським способом, вивішується в усіх камерах, виробничих майстернях та інших приміщеннях, де перебувають ув'язнені і засуджені.

Для організації роботи з ув'язненими, які вперше прибули до СІЗО, наказом начальника СІЗО створюється робоча група, до складу якої обов'язково входять психолог та медичний працівник.

Усі ув'язнені та засуджені, які прибули до СІЗО, підлягають обов'язковому тілесному огляду на наявність тілесних ушкоджень відповідно до **Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту**, затвердженого наказом Міністерства юстиції України

та Міністерства охорони здоров'я України від 10 лютого 2012 року № 239/5/104.⁶

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, узятих під варту, постійний нагляд за ними і роздільне тримання.

Узятих під варту осіб тримають у маломісних або загальних камерах. У виняткових випадках, із метою збереження слідчої таємниці, захисту ув'язнених від можливих посягань на їх життя чи запобігання вчиненню ними нового злочину, або за наявності на те медичних підстав за мотивованою постановою особи, установи, в провадженні яких знаходиться справа, чи начальника установи для попереднього ув'язнення, санкціонованою прокурором, їх можуть тримати в одиночних камерах. Застосування цього заходу до неповнолітніх не допускається, а в разі виникнення загрози їхньому життю вони переводяться до іншої маломісної або загальної камери.

Особам, узятим під варту, забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни.

Норма площі в камері для однієї взятої під варту особи не може бути менше 2,5 квадратного метра, а для вагітної жінки або жінки, яка має при собі дитину, – 4,5 квадратного метра.

Особам, узятим під варту, надаються безплатно харчування, індивідуальне спальне місце, постільні речі та інші види матеріально-побутового забезпечення. У необхідних випадках їм видається одяг і взуття встановленого зразка.

Медичне обслуговування, а також лікувально-профілактична і протиепідемічна робота в місцях попереднього ув'язнення організуються і проводяться відповідно до законодавства про охорону здоров'я.

⁶ Наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України». Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13/conv/page>

Порядок надання ув'язненим медичної допомоги, використання лікувальних закладів органів охорони здоров'я, залучення із цією метою їхнього медичного персоналу та проведення медичних експертиз визначається центральним органом виконавчої влади з питань виконання покарань, Міністерством оборони України і Міністерством охорони здоров'я України.

ОСОБИ, ВЗЯТІ ПІД ВАРТУ, МАЮТЬ ПРАВО:

- 1) на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час взяття під варту підстав та мотивів взяття під варту, оскаржувати їх у суді, отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 та 63 Конституції України, цієї статті та інших прав затриманих або взятих під варту, встановлених законом, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту) особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника;
- 2) знайомитися з правилами тримання під вартою;
- 3) на щоденну прогулянку тривалістю одна година. Вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим із дозволу лікаря та за їхньою згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин;
- 4) одержувати передачі або посилки та грошові перекази і передачі;
- 5) купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення;
- 6) користуватися власним одягом і взуттям, мати при собі документи і записи, що стосуються кримінальної справи;

- 7) користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами і книгами з бібліотеки місця попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну мережу;
- 8) відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їм віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб;
- 9) на восьмигодинний сон у нічний час, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків;
- 10) звертатись зі скаргами, заявами та листами до Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, державних органів і службових осіб у порядку, встановленому статтею 13 цього Закону.
- 11) узяті під варту жінки мають право тримати при собі дітей віком до трьох років.
- 12) узяті під варту молоді громадяни (віком від 14 до 35 років) мають право на отримання психолого-педагогічної допомоги від спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

ОСОБИ, ВЗЯТІ ПІД ВАРТУ, ЗОБОВ'ЯЗАНІ:

- 1) додержуватися порядку, встановленого в місцях попереднього ув'язнення, і виконувати законні вимоги адміністрації;
- 2) дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту в камері;
- 3) бути ввічливими до працівників місця попереднього ув'язнення, а також поміж собою; не вступати в суперечки з представниками адміністрації, не принижувати їхню гідність, не протидіяти виконанню ними своїх обов'язків;

- 4) бережливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого майна місця попереднього ув'язнення.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Підставами для звільнення з-під варти є:

- 1) скасування запобіжного заходу;
- 2) зміна запобіжного заходу;
- 3) закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку;
- 4) закінчення максимального строку тимчасового або екстрадиційного арешту, передбаченого Кримінально-процесуальним кодексом України;
- 5) припинення тимчасового або екстрадиційного арешту;
- 6) звільнення особи з-під екстрадиційного арешту судом⁷.

Установи виконання покарань

Розділяють наступні види установ виконання покарань:

➤ **Виправні колонії:**

- 1) колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання;
- 2) колонії мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами тримання;
- 3) колонії середнього рівня безпеки для вперше засуджених до позбавлення волі;
- 4) колонії середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених до позбавлення волі;
- 5) колонії максимального рівня безпеки.

➤ **Виправні центри**

➤ **Виховні колонії**

➤ **Арештні дома**

⁷ Закон України «Про попереднє ув'язнення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=3352-12>

У колоніях мінімального із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки можуть бути створені ізольовані дільниці слідчих ізоляторів та дільниці соціальної реабілітації.

У колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися ізольовані сектори середнього рівня безпеки.

У колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися ізольовані сектори максимального рівня безпеки.

При виправних центрах можуть створюватися сектори мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ЩОДО ОБЛАДНАННЯ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Виправні колонії, виправні центри, виховні колонії та арештні дома будуються за типовими проектами.

Територія виправних та виховних колоній розмежовується на структурні дільниці, які ізолюються одна від одної.

У виховних колоніях створюються такі дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; соціальної адаптації.

У виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки створюються такі дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки створюються такі дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю.

У виправних та виховних колоніях виділяються дві ізольовані зони: жила – для проживання засуджених; виробнича – для роботи засуджених.

Дільниці ресоціалізації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки (з триманням у звичайних жилих приміщеннях) для тримання засуджених чоловіків, поділяються на локальні, ізольовані один від одного сектори.

У жилій зоні розміщуються гуртожитки, їдальня, ларьок, клуб, бібліотека, кімната психоемоційного розвантаження, приміщення для загальноосвітнього навчання, приміщення для проведення духовної роботи та виконання релігійних обрядів, медична частина із стаціонаром та інфекційним ізолятором, лазня з пральнею і дезкамерою та сушильнею, перукарня, комора для зберігання постільних речей та спецодягу, камери схову особистих речей повсякденного користування, майстерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника колонії, його заступників, персоналу відділу нагляду і безпеки, оперативної та соціально-психологічної служб, кімната для приймання засуджених.

Територія виробничої зони виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки в обов'язковому порядку локалізується з метою виключення вільного переміщення засуджених між виробничими дільницями.

На території виправної колонії ізольовано обладнується будівля з ПКТ (приміщення камерного типу) і ДІЗО (дисциплінарним ізолятором) з камерами для праці та двориками для прогулянок засуджених, а в жилій зоні виховної колонії – тільки приміщення ДІЗО та дворики для прогулянок засуджених.

Жила зона від виробничої, а також ПКТ та ДІЗО відокремлюються від інших споруд коридорами, які проглядаються.

Між суміжними жилою та виробничою зонами обладнуються КПП (контрольно-пропускний пункт) для пропуску засуджених з однієї зони в іншу, а в разі необхідності – приміщення для обшуку та перевдягання засуджених.

У будинку, де розташований КПП по пропуску персоналу на територію колонії, обладнуються кімнати для проведення короткострокових та тривалих побачень, кімнати для приймання-видавання посилок (передач), огляду осіб та їхніх речей.

Приміщення ЧПНУ (чергового помічника начальника установи), його заступника та чергової зміни молодших інспекторів із нагляду та

безпеки розташовані, як правило, в окремому приміщенні на межі жи-лої та виробничої зон із таким розрахунком, щоб була змога вільно оглядати територію колонії.

За межами колонії розташовуються службові кабінети керівництва та служб установи, склади продовольства, речового майна, паливно-мастильних матеріалів, лаків, фарб та хімічних речовин, овочесховища, гаражі, аптеки, приміщення для мешкання та очікування родичів засуджених, які прибули на побачення.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛАДНАННЯ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ МАКСИМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ

У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції у звичайних жилих приміщеннях та ПКТ.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки з триманням засуджених у ПКТ на території, де розташовані ці приміщення, розташовуються ДІЗО, ОК (одиначна камера), камери для праці засуджених, карцер. Біля цих приміщень обладнуються дворики для прогулянки засуджених. У секторах для тримання засуджених до довічного позбавлення волі двері лазні та прогулянкових двориків в обов'язковому порядку обладнуються кватирками для зняття та одягання наручників на засуджених. У двориках обладнуються гімнастична перекладина та паралельні бруси. У ПКТ обладнуються спеціальні ізольовані приміщення для проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, надання їм телефонних розмов, побачень з адвокатами, іншими особами та здійснення особистого приймання засуджених.

У спеціальному приміщенні для проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі, побачень їх з адвокатами, іншими особами та здійснення особистого приймання цих засуджених встановлюються вмуровані в підлогу або відкидні стіл та стілець для засудженого, які відгороджуються металевими ґратами з отвором розміром 30 см. на 15 см. та дверима, що

обладнані механічним замком. Стіл та стілець для представника адміністрації встановлюються таким чином, щоб засуджений не мав змоги перешкодити представнику адміністрації вільно вийти з камери. Стіл в обов'язковому порядку обладнується кнопкою тривожної сигналізації з виводом на пульт чергової частини.

Приміщення медичної частини відгороджується парканом суцільного заповнення. Для надання медичної допомоги засудженим до довічного позбавлення волі додатково обладнуються палати-камери для ізоляції та лікування таких засуджених, хворих на інфекційні, соматичні захворювання, а також палати для проведення маніпуляцій, перев'язок та стаціонарного лікування.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛАДНАННЯ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ З ПОЛЕГШЕНИМИ УМОВАМИ ТРИМАННЯ ТА ВИПРАВНИХ ЦЕНТРІВ

У жилій зоні колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та виправних центрів розміщуються гуртожитки, їдальня, клуб, бібліотека, лазня з пральнею, дезкамерою та сушильною, амбулаторія зі стаціонаром, ларьок, перукарня, камери для зберігання постільних речей, спецодягу та особистих речей засуджених, майстерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника колонії (виправного центру), його заступників, начальників відділень соціально-психологічної служби, персоналу оперативної служби, відділу нагляду та безпеки, кімнати виховної роботи, спортивний майданчик. У жилій зоні також обладнується місце для телефонних розмов засуджених, проведення яких в обов'язковому порядку контролюється адміністрацією.

У колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та виправних центрах обладнуються ДІЗО. У колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання ПКТ не створюється, оскільки дисциплінарне стягнення у вигляді переведення до ПКТ у цих колоніях не застосовується, бо засуджені, які злісно порушують режим тримання, відповідно до частини 3 статті 102 Кримінально-

виконавчого кодексу України, підпадають у встановленому порядку переведенню на більш високий рівень безпеки. ДІЗО відгороджуються від інших споруд парканом суцільного заповнення.

Приміщення ЧПНУ, його заступника та чергової зміни молодших інспекторів з нагляду та безпеки розташовується, як правило, в окремому приміщенні між жилою і виробничою зонами. У разі відсутності виробничої зони – біля КПП з пропуску людей.

Території колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та виправних центрів, як правило, обладнуються огорожею суцільного заповнення з полегшених конструкцій та КПП.

Межі колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання встановлюються і проходять уздовж її огорожі.

Межі виправних центрів установлюються в порядку, визначеному Кримінально-виконавчим кодексом України.

Про встановлені межі засудженим оголошується під розписку, що долучається до їхніх особових справ.

Засудженим, яким дозволено пересуватися без нагляду поза територією колонії у зв'язку з виконанням ними роботи або навчанням, особам, які відбувають покарання у виправному центрі, та тим, які проживають зі своїми сім'ями на квартирах, видаються посвідчення встановленого зразка.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛАДНАННЯ ВИХОВНИХ КОЛОНІЙ

Жила зона виховної колонії розмежовується на дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; соціальної адаптації.

Названі дільниці ізольовані одна від одної та обладнані робочими кабінетами для вихователів, спальними приміщеннями, кімнатами для приймання їжі, приміщеннями для зберігання особистих речей засуджених, кімнатами виховної роботи, туалетами.

У жилій зоні розміщуються гуртожитки, школа, бібліотека, центр психоемоційного розвантаження, ларьок, їдальня, лазня з пральнею, перукарня, робочі кабінети керівництва установи та відповідних служб.

У виробничій зоні розміщуються професійно-технічне училище та виробничі майстерні.

У виховних колоніях обладнуються спортивні майданчики з необхідним комплексом спортивного інвентарю та плац для шикування всіх засуджених колонії.

Територія виховних колоній обноситься парканом заввишки не менше ніж 3,5 метра і обладнується інженерно-технічними засобами охорони.

ОБЛАДНАННЯ ГУРТОЖИТКІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Особи, які відбувають покарання у виправних центрах, виправних колоніях мінімального та середнього рівнів безпеки, звичайних жилих приміщеннях колоній максимального рівня безпеки, а також у виховних колоніях, розміщуються в гуртожитках і забезпечуються жилою площею за нормами, установленими Кримінально-виконавчим кодексом України. Кожному засудженому надається індивідуальне спальне місце, яке визначає начальник відділення і на якому прикріплюється табличка із зазначенням прізвища та ініціалів засудженого.

Гуртожитки в установах виконання покарань забезпечуються інвентарем та іншими предметами за встановленими нормами.

У приміщеннях гуртожитків, окрім спальних кімнат, із розрахунку на кожне відділення обладнуються кабінети начальників відділень (вихователів), кімнати виховної роботи, приміщення для зберігання особистих речей засуджених, сушильні для одягу та взуття, приміщення для приймання їжі та збереження продуктів харчування з холодильниками, туалетні кімнати. У виправних колоніях для тримання засуджених жіночої статі – кімнати особистої гігієни.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ДІЛЬНИЦІ КАРАНТИНУ, ДІАГНОСТИКИ І РОЗПОДІЛУ

Засуджені у дільниці карантину, діагностики і розподілу тримаються у звичайних жилих приміщеннях протягом 14 діб. Гуртожитки

додатково обладнуються кімнатою для приймання лікарем. Приймання їжі засудженими організовується на території дільниці у спеціально обладнаному приміщенні.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ДІЛЬНИЦІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Засуджені в дільниці ресоціалізації тримаються у звичайних жилих приміщеннях, обладнаних відповідно до норм обладнання гуртожитків в установах виконання покарань.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ДІЛЬНИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

На території дільниці соціальної реабілітації колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки розміщуються будівлі з приміщеннями: кімната молодшого інспектора; кабінет начальника відділення; кімнати для проживання засуджених; приміщення для зберігання особистих речей засуджених; кімнати для проведення тривалих побачень; кімната для приймання лікарем; кімната виховної роботи; кухня-їдальня; лазня з пральною та сушильною; туалетні кімнати. У цій будівлі обладнується місце для телефонних розмов засуджених, проведення яких контролюється адміністрацією.

На території дільниці обладнується приміщення для придбання засудженими продуктів харчування та предметів першої потреби з ларька колонії.

Межі дільниці встановлюються і проходять уздовж її огорожі. Про них засудженим оголошується під розписку, що долучається до їхніх особових справ.

Засудженим, яким дозволено пересуватися без нагляду поза територією дільниці у зв'язку з виконанням ними роботи або навчанням, та тим, які проживають із своїми сім'ями, видають посвідчення встановленого зразка.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ДІЛЬНИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

У дільниці соціальної адаптації тримаються засуджені, які правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до праці і яким до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати застосування можливого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше шести місяців, а також ті, що, як правило, закінчили навчання в загальноосвітній середній школі або професійно-технічному училищі.

Засуджені в дільниці соціальної адаптації проживають у межах колонії у спеціально обладнаних приміщеннях окремо від інших засуджених.

Жилі приміщення дільниці соціальної адаптації обладнуються відповідно до норм обладнання гуртожитків, крім того, обладнуються клас підготовки до звільнення, бібліотечка.

Приймання їжі, миття засуджених, відвідування бібліотеки, крамниці для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби проводяться окремо від інших засуджених.

Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, працюють на окремих виробничих об'єктах колонії або за межами колонії на інших об'єктах із дотриманням вимог безпеки і постійного контролю.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ДІЛЬНИЦІ ПОСИЛЕНОГО КОНТРОЛЮ

У дільниці посиленого контролю виправних колоній засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції від інших засуджених, яка поєднується із застосуванням до них обмежень, передбачених режимом відбування покарання, а також заходів виховного впливу. У дільницях посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки засуджені розміщуються у звичайних жилих приміщеннях, які обладнуються відповідно до норм обладнання гуртожитків, а в дільницях посиленого

контролю виправних колоній максимального рівня безпеки – у приміщеннях камерного типу.

Жилі приміщення та камери обладнуються металевими дверима або дерев'яними дверима, які з внутрішнього боку оббиваються листовою сталлю та укріплюються металевими кутниками по всьому периметру і мають товщину 6 см. У центрі дверей на висоті 1,4–1,5 м. обладнується отвір для нагляду за засудженими. У середній частині дверей на висоті 95 см. від підлоги обладнується кватирка розміром 18 см. на 22 см. для передавання засудженим їжі, книжок тощо. Дверцята кватирки відкриваються у бік коридору та обладнуються замком.

Вікна жилих приміщень та камер обладнуються металевими звареними ґратами та кватирками. З боку жилих приміщень та камер вікна прикриваються ґратами, які унеможливають доступ до скла.

Двері та вікна жилих приміщень та камер блокуються сигналізацією з виводом на пульт чергової частини. Двері жилих приміщень та камер в обов'язковому порядку обладнуються механічними та електромеханічними замками спеціального типу, дозвіл на відкриття яких можна отримати тільки з чергової частини установи.

У кожному жилу приміщенні та камері обладнуються туалет з умивальником з обов'язковим їх відгородженням суцільною перегородкою заввишки не менше ніж 1 м. Засуджені, які тримаються у дільниці, не мають права виходу з жилих приміщень та камер, за винятком виходу на роботу та проведення прогулянок у встановлений розпорядком дня час, а також у випадках надання їм побачень, медичного обстеження та стаціонарної медичної допомоги, відвідування кімнати виховної роботи.

Стіни жилих приміщень та багатомісних (більше 10 осіб) камер, що виходять у бік коридору, як правило, обладнуються проглядовими вікнами, на яких установлюються ґрати, для нагляду за засудженими.

Засуджені, які тримаються у дільниці посиленого контролю, приймають їжу в жилих приміщеннях та камерах, миття їх здійснюється за окремим графіком.

У дільницях посиленого контролю, як правило, встановлюється роздільне тримання засуджених осіб, які переведені з дільниць карантину, діагностики і розподілу, від засуджених осіб, які переведені з інших ізольованих дільниць.

ОБЛАДНАННЯ КАМЕР У ПКТ (ОК), ДІЗО, КАРЦЕРІВ ТА СЕКТОРІВ МАКСИМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Вікна камер у ПКТ (ОК) установ виконання покарань та ДІЗО, карцерах обладнуються металевими звареними ґратами та кватирками. З боку приміщень (камер) вікна прикриваються ґратами, які унеможливають доступ до скла.

Підлога в ПКТ (ОК) та ДІЗО будується на бетонній основі і покривається дошками. Стіни камер ПКТ (ОК), ДІЗО, а також карцерів армуються, штукатуряться цементною сумішшю і фарбуються у світлі тони.

У камерах ПКТ (ОК), ДІЗО, карцерах установ виконання покарань зовнішні двері обладнуються відповідно до нормативів дільниці посиленого контролю та додатково встановлюються внутрішні двері, виготовлені з металевих круглих прутів та поперечних смужок. На цих дверях обладнуються кватирка, яка відчиняється, як і двері, у бік коридору, або отвір для передавання засудженим їжі.

Усі двері та вікна камер блокуються сигналізацією з виводом на пульт чергової частини. Двері камер в обов'язковому порядку обладнуються механічними та електромеханічними замками спеціального типу, дозвіл на відкриття яких можливо отримати тільки з чергової частини установи.

Електропроводка та труби водопостачання в камерах ПКТ (ОК), ДІЗО та карцерів монтуються так, щоб повністю унеможливити доступ до них засуджених. Електролампочки загального освітлення встановлюються в нішах на стелі, а нічного освітлення – в нішах над дверима. Ніші ізолюються ґратами. Природне освітлення камер повинно бути таким, щоб задовольняти побутові потреби засуджених, а штучне освітлення камер повинно бути достатнім для того, щоб засуджені мали змогу писати, читати чи працювати без шкоди для зору.

Світильники відгороджуються від можливого їх пошкодження. Вимикачі для кожної камери встановлюються з боку коридору.

Напруга в електромережі для освітлення камер ДІЗО, карцеру, ПКТ (ОК), де засуджені відбувають дисциплінарне стягнення, встановлюється 36 В.

У камерах ПКТ (ОК) та ДІЗО гучномовці встановлюються в нішах стін. У цих камерах також встановлюються кнопки сигналізації для виклику молодших інспекторів. У камерах обладнуються санітарні вузли з обов'язковим їх відгородженням суцільною перегородкою заввишки не менше ніж 1 м.

Камери для тримання осіб, які відбувають покарання у вигляді арешту, довічного позбавлення волі, та ПКТ виправних колоній забезпечуються інвентарем та іншими предметами за встановленими нормами.

Камери ПКТ (ОК), ДІЗО та карцери установ виконання покарань обладнуються відкидними ліжками, тумбами для сидіння за кількістю осіб, які там тримаються, столом, умивальником та настінними шафами або полицями, що наглухо прикріплені до підлоги або стін. Відкидні ліжка в камерах ПКТ (ОК), ДІЗО та карцері, де засуджені відбувають стягнення, з підйому до відбою закриваються на замок.

Приймання їжі засудженими здійснюється в камерах.

Поряд із ПКТ та ДІЗО обладнуються робочі камери для організації праці осіб, які тримаються в цих приміщеннях.

У ПКТ, як правило, встановлюється роздільне тримання засуджених осіб, які направлені зі слідчих ізоляторів, від засуджених осіб, які були переведені в порядку стягнення або за персональним нарядом.

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ ДО УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Підставою для приймання та тримання осіб, засуджених до арешту, є тільки вирок суду, який набрав законної сили.

Приймання засуджених до установ виконання покарань здійснюється комісією під керівництвом начальника установи. До складу комісії входять заступники начальника установи, персонал оперативного

відділу, відділів нагляду і безпеки, з контролю за виконанням судових рішень, соціально-психологічної роботи, охорони, інтендантської та медичної служб.

Приймання засуджених, яких доставлено в індивідуальному порядку, здійснює начальник установи разом із персоналом відділу з контролю за виконанням судових рішень.

У неробочий час приймання засуджених здійснюється ЧПНУ і начальником варті.

Під час приймання засуджених до установ виконання покарань вони підлягають повному обшуку, а їхні речі – огляду. Речі, вироби та речовини, зберігання яких засудженим заборонено, у них вилучаються в порядку, передбаченому статтею 59 Кримінально-виконавчого кодексу України. Вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад і повертаються засудженим після відбуття ними строку покарання, при цьому засудженому видається корінець квитанції про передачу речей на склад.

При надходженні до виправних колоній засуджені в обов'язковому порядку проходять медичний огляд та санітарну обробку.

Адміністрація установ виконання покарань відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України повідомляє суд, який виніс вирок, про приведення його до виконання, а також про місце відбування засудженим покарання.

Протягом 3 діб із дня прибуття засудженого адміністрація направляє повідомлення його сім'ї, у якому повідомляється адреса установи і роз'яснюються права засудженого на листування, отримання посилок, передач, бандеролей, користування побаченнями та ведення телефонних розмов.

У разі прибуття до установи засуджених іноземних громадян адміністрація письмово роз'яснює їм їхні права та обов'язки і не пізніше ніж через три доби направляє відповідне повідомлення до Державної пенітенціарної служби України.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО АРЕШТУ

Засуджені до арешту виконують обов'язки і користуються правами, які встановлені законодавством України, з обмеженнями, що передбачені для цієї категорії засуджених, а також впливають із вироку суду та встановлені Кримінально-виконавчим кодексом України для відбування покарання цього виду.

Особи, засуджені до арешту, відбувають покарання у арештних домах. Тимчасово, до створення арештних домів, вони можуть знаходитися в слідчих ізоляторах за місцем засудження. Засуджені відбувають увесь строк покарання в одному арештному домі чи слідчому ізоляторі в окремих постах або секціях.

Переведення засудженого з одного арештного дому до іншого допускається у разі його хвороби або для гарантування його особистої безпеки, а також за інших виняткових обставин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в даному арештному домі.

Підставою для тримання осіб, засуджених до арешту, є тільки вирок суду, який набрав законної сили.

Засуджені забезпечуються жилою площею за нормою 4 кв. метри на особу та тримаються в окремих камерах по 3–10 осіб в одній камері.

У разі необхідності та з метою захисту засудженого від можливих посягань на його життя з боку іншого засудженого чи запобігання скоєнню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за вмотивованою постановою начальника установи їх можуть тримати в одиночних камерах.

Засуджених розміщують у камерах із дотриманням таких умов:

- 1) чоловіків – окремо від жінок;
- 2) неповнолітніх – окремо від усіх інших категорій засуджених;
- 3) засуджених, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, – окремо від осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності;

- 4) засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, – окремо від засуджених, які раніше не відбували покарання в місцях позбавлення волі;
- 5) засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – окремо від інших засуджених;
- 6) іноземних громадян і осіб без громадянства, як правило, – окремо від інших засуджених.

При розміщенні засуджених у камерах обов'язково враховуються рекомендації соціально-психологічної служби установи.

Засуджені до арешту мають право:

- 1) на щоденну прогулянку тривалістю одна година, а неповнолітні – до двох годин;
- 2) на восьмигодинний сон у нічний час;
- 3) мати при собі і зберігати в камері особисті предмети і речі;
- 4) одержувати і надсилати листи без обмеження їхньої кількості;
- 5) витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;
- 6) в індивідуальному порядку відправляти релігійні обряди, користуватися релігійною літературою;
- 7) звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і до службових осіб. Пропозиції, заяви і скарги, адресовані прокуророві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, переглядові не підлягають і не пізніше як у добовий строк надсилаються за належністю, а якщо вони подані в неробочі чи святкові дні, то не пізніше доби з їх завершення. Про результати розгляду пропозицій, заяв і скарг оголошується засудженим під підпис;
- 8) користуватися настільними іграми;
- 9) мати побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги

особисто чи за дорученням юридичної особи в установленому кримінально-виконавчим законодавством порядку;

- 10) користуватися книгами, журналами і газетами з бібліотеки установи.
- 11) за виняткових обставин засудженим до арешту може бути надано право на телефонну розмову з близькими родичами.

Засуджені до арешту зобов'язані:

- 1) дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних взаємин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;
- 2) дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них;
- 3) дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна;
- 4) виходячи на прогулянку, дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки;
- 5) у разі відвідування приміщень, де тримаються засуджені, персоналом кримінально-виконавчої служби та іншими посадовими особами вставати і вітатися.

Засудженим до арешту заборонено:

- 1) устанавлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах;
- 2) придбавати, виготовляти, уживати і зберігати предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено;
- 3) продавати, дарувати чи відчужувати іншим шляхом на користь інших осіб предмети, вироби і речовини, які перебувають в особистому користуванні;
- 4) грати в настільні та інші ігри з метою отримання матеріальної або іншої користі;
- 5) наносити собі або іншим особам татування;
- 6) завішувати чи міняти без дозволу адміністрації спальні місця, затуляти оглядове вічко;

- 7) створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими та персоналом установи;
- 8) мати побачення з родичами та іншими особами, за винятком адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;
- 9) одержувати посилки (передачі) і бандеролі, за винятком посилок (передач), що містять предмети одягу за сезоном.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО АРЕШТУ

Адміністрація установи має право залучати засуджених до робіт з господарського обслуговування установи, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення установ продовольством без оплати їхньої праці, як правило, у порядку черговості і не більш як на дві години на день. Засуджені виводяться на роботу, де встановлюються додаткові засоби нагляду та забезпечується надійна ізоляція.

КОМУНАЛЬНО-ПОБУТОВЕ ТА МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО АРЕШТУ

Засудженим надається індивідуальне спальне місце і видаються постільні речі. Заміна постільних речей здійснюється в дні миття у бані – не менше одного разу на тиждень.

Засуджені спеціальним одягом не забезпечуються і відбувають увесь строк покарання у цивільному одязі.

Приміщення, де тримаються засуджені, радіофікуються. Час радіотрансляції визначається розпорядком дня установи.

Комунально-побутове забезпечення засуджених до арешту здійснюється органами виконання покарань відповідно до норм, установлених для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та в порядку, передбаченому законодавством. Медичне обслуговування в арештних домах здійснюється органами виконання покарань у

порядку, передбаченому законодавством. Засуджені до арешту забезпечуються триразовим гарячим харчуванням згідно із затвердженими нормами добового забезпечення продуктами харчування для засуджених, які тримаються в ПКТ виправних колоній максимального рівня безпеки та арештних домах.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.

Засуджені до позбавлення волі мають право:

- 1) на особисту безпеку;
- 2) одержувати інформацію і роз'яснення щодо умов відбування і порядку виконання покарання, а також їхніх прав;
- 3) користуватися послугами, які надаються в установах виконання покарань, у тому числі додатковими, оплачуваними (підстригання; ремонт одягу, взуття, годинників тощо);
- 4) отримувати медичну допомогу і лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих коштів чи коштів рідних та близьких;
- 5) розпоряджатися коштами (для засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації та виправних центрах), придбавати, володіти і розпоряджатися предметами, речами, виробами, використання яких не заборонено;
- 6) здійснювати листування з особами, які перебувають за межами установ виконання покарань та не відбувають покарання, вести з ними телефонні розмови;
- 7) одержувати і надсилати посилки, бандеролі, грошові перекази, одержувати передачі;
- 8) зустрічатися з родичами та іншими особами відповідно до обмежень, передбачених для різних категорій засуджених;
- 9) подавати пропозиції, заяви і скарги в усній чи письмовій формі з питань, що стосуються їх особисто;

- 10) брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості, займатися фізичною культурою і спортом;
- 11) придбавати, користуватися і зберігати предмети першої потреби, періодичні видання, літературу, дозволені продукти харчування;
- 12) розпоряджатися вільним часом, який відведений розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки;
- 13) брати участь у трудовій діяльності;
- 14) здобувати освіту відповідно до законодавства про освіту за умови, що це не суперечить установленому порядку відбування покарання;
- 15) одержувати правову допомогу в порядку, передбаченому статтею 107 Кримінально-виконавчого кодексу України;
- 16) користуватися у приміщеннях для вживання їжі індивідуальними водонагрівальними електрокип'ятильниками заводського виготовлення потужністю до 0,5 кВт;
- 17) надсилати поштою або передавати родичам під контролем адміністрації установи особисту літературу і періодичні видання;
- 18) придбавати для загального користування за рахунок коштів, які перебувають на особистих рахунках, телевізори, холодильники з розрахунку: телевізор – один на відділення або жилу секцію та холодильник – один на відділення.

Засуджені до позбавлення волі зобов'язані:

- 1) суворо дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних взаємин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;
- 2) утримувати в чистоті жилі й службові приміщення, робочі місця, за встановленим зразком заправляти ліжка, дотримуватися санітарно-гігієнічних норм, зберігати продукти харчування і предмети особистого використання у відведених для цього та спеціально обладнаних місцях;
- 3) виконувати всі законні вимоги персоналу установи;

- 4) у встановленому порядку виконувати роботи з благоустрою установи виконання покарань та прилеглої до неї території, а також для поліпшення культурно-побутових умов засуджених;
- 5) дотримуватися вимог пожежної безпеки і безпеки праці;
- 6) дбайливо ставитися до державного майна;
- 7) сумлінно ставитися до праці;
- 8) за межами локальних секторів на території виправних колоній пересуватися тільки строєм;
- 9) носити встановлені нагрудні знаки згідно із затвердженим зразком;
- 10) під час відбування покарання в камерах виходити на прогулянку і дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки, за графіком чергувати в камерах;
- 11) у разі зустрічі з персоналом установ виконання покарань та іншими посадовими особами, які відвідують установи, вставати і вітатися з ними;
- 12) бути ввічливими між собою.

Засудженим до позбавлення волі заборонено:

- 1) самовільно порушувати лінію охорони та встановлені межі установ виконання покарань;
- 2) спілкуватися із засудженими та іншими особами з порушенням встановлених правил ізоляції, звертатися до них із проханням про виконання незаконних дій;
- 3) придбавати, виготовляти, зберігати і використовувати гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, заборонені до використання в установах;
- 4) продавати, дарувати або відчужувати в інший спосіб на користь інших осіб предмети, вироби і речі, які перебувають в особистому користуванні;
- 5) заподіювати собі тілесні ушкодження, у тому числі і з допомогою іншої особи, завдавати шкоду своєму здоров'ю з метою ухилення від відбування покарання або виконання встановлених обов'язків;

- 6) завдавати шкоду державному, комунальному майну, майну інших юридичних чи фізичних осіб, у тому числі майну інших засуджених, створювати загрозу заподіяння шкоди такому майну, завишувати чи міняти без дозволу адміністрації спальні місця, а також обладнувати їх у комунально-побутових та інших службових або виробничих приміщеннях;
- 7) уживати спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їхні аналоги чи інші одурманюючі засоби;
- 8) чинити опір законним діям персоналу установи, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засуджених;
- 9) надсилати листи, які містять нецензурні або інші неприпустимі вислови;
- 10) організовувати та грати в настільні та інші азартні ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди, а в гральні карти – взагалі;
- 11) уживати нецензурні та жаргонні слова, давати і присвоювати прізвиська;
- 12) самовільно залишати призначену для перебування ізольовану територію, приміщення або визначене місце роботи, а також перебувати без дозволу адміністрації в гуртожитках та відділеннях, у яких вони не проживають, або на виробничих об'єктах, на яких вони не працюють;
- 13) мати при собі предмети і речі в асортименті і кількості, що виходять за межі, установлені переліком;
- 14) курити в не відведених для цього місцях, а у виховних колоніях – курити взагалі;
- 15) направляти й отримувати кореспонденцію всупереч установленому порядку;
- 16) наносити собі або іншим особам татування;
- 17) тримати тварин, займатись городництвом (у виховних колоніях можуть організовуватися куточки живої природи);
- 18) вивішувати фотографії, репродукції, листівки, вирізки з газет та журналів на стінах, тумбочках, ліжках та робочих місцях;

- 19) самовільно перепланувати, змінювати конструктивні елементи будівель та споруд установ виконання покарань, споруджувати на виробничих об'єктах різні будови (лазні, пральні, душові, сейфи, будиночки, будки, приміщення та засоби для відпочинку, опалення і т. ін.);
- 20) користуватися заточувальним обладнанням, інструментом, електроенергією, механізмами та іншими матеріалами з особистих мотивів.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України засуджені до покарання у вигляді довічного позбавлення волі, відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки та відповідних ізольованих секторах максимального рівня безпеки або слідчих ізольаторах. Засуджені до довічного позбавлення волі тримаються окремо від інших засуджених та осіб, узятих під варту, в окремих камерах, залежно від жилої площі, психологічної сумісності проживання за визначенням адміністрації установи. Особи, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, забезпечуються одягом спеціального зразка. Переміщення таких осіб на території установи та за її межами (крім участі в судовому засіданні) в іншому одязі заборонено.

У необхідних випадках із метою захисту засудженого від можливих посягань на його життя з боку інших засуджених чи запобігання скоєнню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за мотивованою постановою начальника колонії його можуть тримати в одиночній камері.

Засуджені до довічного позбавлення волі мають право:

- 1) на щоденну прогулянку тривалістю одна година;
- 2) на безперервний восьмигодинний сон у нічний час;

- 3) користуватися телевізорами, придбаними за рахунок родичів у разі можливості розміщення їх у камері;
- 4) користуватися книгами, журналами і газетами з бібліотеки установи, придбаними через торговельну мережу, переданими від родичів та інших осіб, а також передплатними виданнями;
- 5) без обмежень одержувати грошові перекази;
- 6) мати короткострокове побачення один раз на шість місяців;
- 7) придбавати протягом місяця в ларьку установи за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби на суму до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати на кошти, зароблені в місцях позбавлення волі, а засуджені чоловіки віком понад шістдесят років, жінки віком понад п'ятдесят п'ять років, інваліди першої та другої груп – також на кошти, одержані за переказами; без обмежень – письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення;
- 8) мати при собі і зберігати в камері особисті предмети, дозволені речі і продукти харчування;
- 9) одержувати і надсилати листи без обмеження їхньої кількості;
- 10) звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і до службових осіб;
- 11) користуватися настільними іграми;
- 12) мати побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права для одержання юридичної допомоги в установленому кримінально-виконавчим законодавством порядку;
- 13) подавати клопотання про помилування на адресу Президента України після фактичного відбуття ними не менше як двадцяти років покарання;
- 14) в індивідуальному порядку користуватися релігійною літературою, відправляти релігійні обряди, але тільки в межах камери у вільний час та якщо це не буде заважати іншим засудженим.
- 15) У випадку сумлінної поведінки і ставлення до праці після відбуття десяти років строку покарання засудженому може бути

дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі двадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а також брати участь у групових заходах культурно-масового та спортивного характеру.

- 16) Засудженим, які з незалежних від них причин не працюють чи завантажені роботою лише частково, дозволено придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на гроші, одержані за переказами.

Засуджені до довічного позбавлення волі зобов'язані:

- 1) дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних взаємин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;
- 2) дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них;
- 3) дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна;
- 4) зберігати продукти харчування і предмети особистого користування (одяг та взуття за сезоном) у камерах у відведених для цього місцях та в кількості, яка б не заважала проведенню режимних заходів (проведення обшуків, технічних оглядів камер тощо);
- 5) виходячи на прогулянку, дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки;
- 6) у разі відвідування камер персоналом кримінально-виконавчої служби та іншими посадовими особами вставати і вітатися.

Засудженим до довічного позбавлення волі заборонено:

- 1) утворювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах;
- 2) грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;
- 3) придбавати, виготовляти, уживати і зберігати предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено;

- 4) продавати, дарувати чи відчужувати іншим шляхом на користь інших осіб предмети, вироби і речовини, які перебувають в особистому користуванні;
- 5) наносити собі або іншим особам татуювання;
- 6) завішувати спальні місця, затуляти отвір для нагляду за засудженими;
- 7) створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими та персоналом колонії.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ З ПОЛЕГШЕНИМИ УМОВАМИ ТРИМАННЯ, ВИПРАВНИХ ЦЕНТРАХ ТА ДІЛЬНИЦЯХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ:

Засуджені мають право:

- 1) займатися сільським господарством;
- 2) пересуватися без строю, не носити розпізнавальні нагрудні знаки, носити цивільний одяг;
- 3) мати при собі гроші та цінні речі, користуватися грошима без обмеження;
- 4) мешкати в разі наявності сім'ї з дозволу адміністрації в особистих будинках або приватних квартирах у межах населеного пункту за місцем дислокації установи.

Засудженим заборонено:

- 1) самочинно залишати межі виправної колонії, виправного центру та дільниці соціальної реабілітації;
- 2) придбавати, зберігати будь-яку вогнепальну або холодну зброю, а також транспортні засоби і користуватися ними.
- 3) пересуватися територією жилої зони в час, відведений для сну, за винятком випадків, передбачених розпорядком дня.

Засуджені зобов'язані:

- 1) у разі проживання зі своїми сім'ями не менше одного разу на день (у виправних центрах – до чотирьох разів на тиждень) у

- встановлений розпорядком дня час з'являтися до ЧПНУ або до начальника відділення для реєстрації у спеціальному журналі;
- 2) за відсутності сім'ї мешкати в гуртожитках виправної колонії, виправного центру та дільниці соціальної реабілітації і дотримуватися встановленого розпорядку дня.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК, ЯКІ МЕШКАЮТЬ ЗА МЕЖАМИ КОЛОНІЙ У ПЕРІОД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД РОБОТИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ І ПОЛОГАМИ, А ТАКОЖ ДО ДОСЯГНЕННЯ ДИТИНОЮ ТРИРІЧНОГО ВІКУ:

Засуджені мають право:

- 1) займатися сільським господарством;
- 2) не носити розпізнавальні нагрудні знаки, носити цивільний одяг;
- 3) мешкати в приватних квартирах або будинках.

Засудженим заборонено:

- 1) самочинно порушувати межі території, визначені начальником колонії;
- 2) придбавати, зберігати будь-яку вогнепальну або холодну зброю, а також транспортні засоби і користуватися ними.

Засуджені зобов'язані:

не менше одного разу на день, у встановлений час, з'являтися до ЧПНУ або чатового КПП для реєстрації у спеціальному журналі.

Проведення перевірок наявності засуджених

В установах виконання покарань перевірки наявності засуджених організовуються щоденно, уранці та ввечері у години, визначені розпорядком дня, а також додатково в час перед прийманням їжі засудженими або після цього. У разі потреби вони можуть проводитися у будьякий час доби. Наявність засуджених перевіряється за поіменними картками (додаток 8 до цих Правил). У нічний час доби перевірка засуджених

здійснюється на спальних місцях візуально, без підняття засуджених.

ПОРЯДОК ОГЛЯДІВ ТА ОБШУКІВ ЗАСУДЖЕНИХ, ПРИМІЩЕНЬ, ТЕРИТОРІЙ ЖИТЛОВИХ ТА ВИРОБНИЧИХ ЗОН

Огляди й обшуки засуджених, приміщень та територій житлових і виробничих зон установ організуються та проводяться в порядку, установленому Департаментом. За результатами їх проведення складаються акти.

Під час огляду та обшуку засуджених, житлових та виробничих об'єктів не допускається не обумовлене потребою пошкодження білизни, одягу, інвентарю та інших предметів.

Огляди й обшуки приміщень, де проживають засуджені зі своїми сім'ями, провадяться за наявності встановлених законом підстав, за вмотивованим рішенням суду.

ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ І СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Персонал кримінально-виконавчої служби має право застосувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою для припинення правопорушень з боку засуджених, подолання протидії законним вимогам адміністрації установ виконання покарань, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов'язків. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

Застосуванню сили, спеціальних засобів повинно передувати попередження про намір їх використання, якщо дозволяють обставини, та за винятком необхідності відбиття раптового нападу на персонал кримінально-виконавчої служби або звільнення заручників. Попередження може бути здійснено голосом, при значній відстані або зверненні до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі мови, і в кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби будуть застосовуватися.

Кожний випадок застосування наручників, гамівної сорочки, спеціальних засобів і вогнепальної зброї в обов'язковому порядку фіксується у журналі рапортів приймання здавання чергувань ЧПНУ.

ЗАЛУЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ ПРАЦІ

Засуджені до позбавлення волі залучаються до суспільно корисної праці в порядку, установленому Кримінально-виконавчим кодексом України. Умови та порядок оплати праці осіб, які позбавлені волі, регламентуються чинним законодавством України.

У колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, виправних центрах та дільницях соціальної реабілітації (адаптації) засуджені залучаються до праці, як правило, на власному виробництві, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності у т.ч. за межами адміністративного району установи з письмового дозволу начальника територіального органу управління Департаменту за умови забезпечення постійного нагляду за ними та щоденного повернення до житлової зони. У всіх випадках при організації працевикористання засуджених повинна виключатися можливість їх проживання на виробничих об'єктах.

Адміністрація колоній може залучати засуджених до робіт з благоустрою житлових та виробничих зон місць позбавлення волі, прилеглих територій та з поліпшення культурно-побутових умов засуджених або забезпечення колоній продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються без оплати праці, у неробочий час, не більше двох годин на день і, як правило, у порядку черги.

ЗАХОДИ СТЯГНЕННЯ

Правом застосовувати в повному обсязі заходи стягнення до засуджених користуються начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки, а також його прямі начальники.

Заходи стягнення у виправних колоніях можуть також застосовувати заступник начальника колонії, начальник відділення соціально-психоло-

гічної служби колонії. Заступники начальників виправних колоній користуються такими самими правами, за винятком права накладення дисциплінарного штрафу, скасування поліпшених умов тримання, поміщення засуджених у ДІЗО або карцер, переведення засуджених до ПКТ (ОК).

Начальник відділення соціально-психологічної служби колонії має право застосовувати попередження, догану, призначення на позачергове чергування з прибирання приміщень і території колонії.

Заходи стягнення у виховних колоніях можуть застосовувати заступник начальника колонії, начальник відділення (старший вихователь) соціально-психологічної служби колонії.

Старші вихователі відділень соціально-психологічної служби виховних колоній мають право застосовувати до засуджених попередження, догану, призначення на позачергове чергування з прибирання приміщень і території місця позбавлення волі. Вихователі відділень виховних колоній можуть накладати стягнення у виді попередження або догани.

Заходи стягнення у виправних центрах можуть застосовувати також заступники начальників виправних центрів та начальники відділень соціально-психологічної служби виправних центрів.

Заступники начальників виправних центрів користуються такими самими правами застосування стягнень, що й начальники виправних центрів, за винятком призначення позачергового чергування з прибирання гуртожитку і прилеглої до нього території, заборони проживання поза гуртожитком строком до 3 місяців та виходу за межі гуртожитку у вільний від роботи час на той самий строк, поміщення в ДІЗО.

Начальники відділень соціально-психологічної служби виправних центрів можуть застосовувати заходи стягнення у виді попередження, догани та суворої догани.

За порушення порядку відбування покарання у виді арешту до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватися заходи стягнення у виді догани або поміщення в карцер строком до десяти діб.

Застосування заходів стягнення до осіб, засуджених до арешту, здійснюється начальником арештного дому чи його заступником.

Стягнення у виді поміщення у карцер застосовується за постановою начальника арештного дому⁸.

Слід додати, що згідно зі статтею 391 КК України у разі злісної непокори законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, – карається позбавленням волі на строк до трьох років⁹.

БУДИНОК ДИТИНИ ПРИ ВИПРАВНІЙ КОЛОНІЇ

У будинку дитини, утвореному при виправній колонії перебувають і виховуються діти віком до трьох років, народжені засудженими до позбавлення волі жінками, спільно зі своїми матерями або окремо від них.

Метою діяльності будинку дитини при виправній колонії є забезпечення реалізації права дитини на дитинство, умов, необхідних для нормальної життєдіяльності і розвитку дитини, стабільності і безперервності стосунків дитини і матері.

Будинок дитини утворюється і ліквідується Державною пенітенціарною службою України та підпорядковується начальнику виправної колонії.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

Приймання до будинку дитини, перебування та вибуття з нього дитини і засудженої жінки, яка має при собі дитину (дітей) віком до трьох років, здійснюються за заявою матері дитини, яку вона подає начальнику виправної колонії.

⁸ Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 № 275 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/page>

⁹ Кримінальний кодекс України. – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page12>

Жінки, які мають дітей у будинку дитини, мають право:

- ♦ працювати за власним бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії виправної колонії;
- ♦ здійснювати короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більш як десять діб без урахування часу перебування в дорозі (не більш як три доби).

Діти засуджених жінок за згодою матері можуть передаватися її родичам чи за згодою матері та за рішенням органів опіки і піклування – іншим особам або після досягнення ними трирічного віку направляються до відповідних дитячих закладів.

Жінки, які проживають спільно зі своєю дитиною у будинку дитини, зобов'язані:

- ♦ дотримуватись правил внутрішнього розпорядку будинку дитини і виправної колонії;
- ♦ брати участь у програмах диференційованого виховного впливу, медико-соціальної допомоги, розвитку батьківських навичок;
- ♦ відповідати за життя і здоров'я дитини;
- ♦ здійснювати догляд, годування і виховання дитини;
- ♦ годувати дітей їжею, що приготовлена на кухні будинку дитини;
- ♦ під наглядом лікаря-педіатра, вихователя проводити роботу з дітьми, яка сприяє їх розвитку;
- ♦ дотримуватись правил особистої гігієни;
- ♦ утримувати в чистоті жилі і комунально-побутові приміщення будинку дитини, дотримуватись санітарно-гігієнічних норм;
- ♦ зберігати продукти харчування і предмети особистого користування у відведених для цього місцях;
- ♦ виконувати законні вимоги персоналу будинку дитини;
- ♦ виконувати роботи із благоустрою території будинку дитини і роботи з поліпшення культурно-побутових умов щодо перебування і виховання дітей у будинку дитини;

- ♦ виконувати заходи проти епідемічного характеру;
- ♦ сумлінно виконувати рекомендації лікаря і медичного персоналу у разі захворювання дитини;
- ♦ виконувати протипожежні правила і правила техніки безпеки.

Жінкам, які проживають спільно зі своєю дитиною у будинку дитини, забороняється:

- ♦ без дозволу адміністрації виправної колонії самовільно залишати територію будинку дитини;
- ♦ курити на території будинку дитини;
- ♦ створювати конфліктні ситуації;
- ♦ годувати дитину продуктами харчування на власний розсуд або приготовленою власноруч їжею.

Якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати у будинку дитини спільно із своєю дитиною, їй надається можливість вільно спілкуватися з дитиною з урахуванням правил внутрішнього розпорядку будинку дитини і виправної колонії.

Не вважається обмеженням спілкування жінки із своєю дитиною, якщо від засудженої вимагається відвідувати дитину у час, вільний від виконання покладених на неї обов'язків.

Відвідування будинку дитини засудженими жінками, які не виявили бажання проживати спільно зі своїми дітьми, здійснюється відповідно до розпорядку дня засуджених, що затверджується начальником виправної колонії.¹⁰

ЛІКУВАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ПРИ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ, СІЗО ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ЛІКУВАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Лікувальні заклади створені в місцях позбавлення волі для забезпечення надання стаціонарної медичної допомоги ув'язненим і засудженим. Наразі в Україні діють лікувальні заклади при слідчих ізо-

¹⁰ Наказ Міністерства юстиції України, МОЗ України від 21.03.2013 № 500/5/219 «Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії». – Доступно на: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0471-13/conv>

ляторях, лікувальні заклади при виправних колоніях та спеціалізовані протитуберкульозні лікувальні заклади.

За даними Державної пенітенціарної служби України станом на 1 жовтня 2013 року в 181 установі, що належить до сфери управління ДПтС України, трималося 131 204 особи.

При цьому:

у 26 діючих слідчих ізоляторах та 6 установах виконання покарань з функцією СІЗО тримається	22 664 особи,
--	----------------------

з них на стадії:

досудового розслідування	1 889 осіб,
--------------------------	--------------------

судового розгляду (до винесення вироку)	9 148 осіб,
---	--------------------

у 142 кримінально-виконавчих установах	107 581 особа,
---	-----------------------

з них:

у 9 установах максимального рівня безпеки	4 344 особи;
--	---------------------

у 41 установі середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених	40 295 осіб;
---	---------------------

у 35 установах середнього рівня безпеки для вперше засуджених	34 655 осіб;
--	---------------------

у 9 установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків	6 077 осіб;
--	--------------------

у 4 установах мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків	902 особи;
---	-------------------

у 14 колоніях для тримання жінок	5 855 осіб;
---	--------------------

у 6 спеціалізованих лікувальних закладах	2 798 осіб;
---	--------------------

в лікувальних закладах при ВК та СІЗО	2 302 особи;
---------------------------------------	---------------------

у 24 виправних центрах

4 966 осіб;

у 7 виховних колоніях для неповнолітніх

959 осіб.

Серед засуджених:

12 тис. осіб засуджені на строк понад 10 років;

1868 осіб відбувають покарання у вигляді **довічного позбавлення волі**;

615 осіб відбувають покарання у вигляді **арешту** у арештних домах, утворених при установах виконання покарань та слідчих ізоляторах¹¹.

Під час здійснення моніторингу дотримання прав людини в установах ДПтС України слід звернути увагу на такі нормативно-правові документи:

1. Закон України «Про попереднє ув'язнення»;
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ»;
3. Постанова КМ України від 27.12.2001 № 1752 «Про норми харчування для осіб, хворих на туберкульоз та інфікованих мікобактеріями туберкульозу»;
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 № 1122 «Про затвердження Порядку надання екстреної медичної допомоги особам, узятим під варту або яким призначено покарання у виді позбавлення волі»;
5. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 17.03.2000 № 33 «Положення про психологічну службу установи виконання покарань»;
6. Наказ Державного департаменту України з питань виконання

¹¹ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>

- покарань, Міністерства охорони здоров'я України від 27.04.2000 № 79/91 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення медико-соціальної експертизи інвалідів, які відбувають покарання в установах кримінально-виконавчої системи»;
7. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 12.06.2000 № 127 «Про затвердження Інструкції про умови тримання і порядок примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі»;
 8. Наказ Міністерства освіти і науки України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 01.03.2002 № 154/55 «Про затвердження Положення про умови навчання та отримання базової та повної загальної середньої освіти особами, засудженими до позбавлення волі, у загальноосвітніх навчальних закладах при установах кримінально-виконавчої системи»;
 9. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 № 275 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань»;
 10. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30.12.2003 № 280 «Про затвердження Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії»;
 11. Наказ Міністерства освіти і науки України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 26.02.2004 № 153/32 «Про затвердження Положення про навчальний центр при установі виконання покарань»;
 12. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 24.12.2004 № 247 «Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я кримінально-виконавчої системи»;
 13. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16.02.2005 № 27 «Про затвердження Інструкції з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі»;

14. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04.04.2005 № 61 «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи»;
15. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 28.07.2005 № 124 «Про затвердження Положення про сектор максимального рівня безпеки при виправній колонії середнього рівня безпеки»;
16. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, МОЗ України від 15.11.2005 № 186/607 «Про організацію антиретровірусної терапії хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах»;
17. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 05.06.2007 № 145 «Про затвердження Положення про психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора»;
18. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства праці та соціальної політики України від 23.11.2007 № 740/1030/4154/321/614а «Про заходи щодо організації профілактики передачі ВІЛ від матері до дитини, медичної допомоги і соціального супроводу ВІЛ-інфікованих дітей та їх сімей»;
19. Наказ Міністерства юстиції України від 10.02.2012 № 233/5 «Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби»;

20. Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 10.02.2012 № 239/5/104 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту»;
21. Наказ Міністерства юстиції України від 20.02.2012 № 280/5 «Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах»;
22. Наказ Міністерства юстиції України від 22.03.2012 № 442 / 5 «Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізолятора»;
23. Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 848/5 «Про затвердження Порядку використання майна продовольчого забезпечення установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, та норм його належності»;
24. Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 849/5 «Про затвердження Положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах»;
25. Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 850/5 «Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час»;
26. Наказ Міністерства юстиції України від 27.07.2012 № 1118/5 «Про затвердження Порядку забезпечення, обліку та експлуатації меблів, інвентарю і предметів господарчого призначення та норм їх забезпечення і експлуатації в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби України»;

27. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України від 05.09.2012 № 692/775/1311/5 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, територіальних органів внутрішніх справ, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів у частині забезпечення наступності диспансерного спостереження за ВІЛ-позитивними особами, здійснення клініко-лабораторного моніторингу за перебігом хвороби та проведення антиретровірусної терапії»;
28. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної служби України з контролю за наркотиками від 22.10.2012 № 821/937/1549/5/156 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії»;
29. Наказ МОЗ України від 21.12.2012 № 1091 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при туберкульозі»;
30. Наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5 «Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі»;
31. Наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України»;
32. Наказ міністерства юстиції України від 21.03.2013р. №499/5 «Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»;
33. Наказ Міністерства юстиції України, МОЗ України від 21.03.2013 № 500/5/219 «Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії»;
34. Наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2013 № 1304/5

«Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах»;

35. ДБН В.2.2-10-2001 «Будинки і споруди. Заклади охорони здоров'я»

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про міліцію», міліція в Україні – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань¹. Міліція є найбільшим правоохоронним органом із фактичною чисельністю близько 230 тис. працівників, на яку покладено низку повноважень, серед яких нас перш за все цікавить **можливість затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях:**

- 1) осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які перебувають від дізнання, слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання, – на строки і в порядку, що передбачені законом;
- 2) осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, – на строк, встановлений судом, але не більше десяти діб;
- 3) осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для складання протоколу або розгляду справи по суті, якщо ці питання не можуть бути вирішені на місці, – на строк до трьох годин, а в необхідних випадках для встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення – до трьох діб із повідомленням про це письмово прокуророві протягом 24 годин із моменту затримання;
- 4) неповнолітніх віком до 16 років, які залишилися без опіки, – на строк до передання законним представникам або до влаштування у встановленому порядку, а неповнолітніх, які вчинили суспільно небез-

¹ Закон України «Про міліцію». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-12>

- печні діяння і не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, – до передання їх законним представникам або направлення у приймальники-розподільники для дітей, але не більш як на 8 годин;
- 5) осіб, які виявили непокору законній вимозі працівника міліції, – до розгляду справи судом, але не більше ніж на 24 години;
- 6) осіб, які перебували в громадських місцях у стані сп'яніння, якщо їхній вигляд ображав людську гідність і громадську мораль або якщо вони втратили здатність самостійно пересуватися чи могли завдати шкоди оточуючим або собі, – до передачі їх у спеціальні медичні заклади або для доправлення до місця проживання, а в разі відсутності таких – до їх вивереження;
- 7) військовослужбовців, які вчинили діяння, що підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення, – до передання їх військовослужбовцям Військової служби правопорядку в Збройних Силах України або військового командування;
- 8) осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють у зв'язку з цим реальну небезпеку для себе і оточення, – до передання їх у лікувальні заклади, але не більш як на 24 години;
- 9) іноземців та осіб без громадянства, які розшукуються правоохоронними органами інших держав як підозрювані, обвинувачені у вчиненні злочину або як засуджені, які ухиляються від виконання кримінального покарання, – в порядку та на строки, передбачені законодавством України, міжнародними договорами України².

Як видно з переліку, міліція має право затримувати та поміщати у спеціально обладнані місця **9 категорій** громадян, іноземців та осіб без громадянства при виконанні покладених на неї завдань. Такими спеціальними місцями є:

1. Міські, районні, обласні та лінійні органи внутрішніх справ;
2. Ізолятори тимчасового тримання;

² Закон України «Про міліцію». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-12>

3. Спеціальні приймальники;
4. Приймальники – розподільники для дітей;
5. Спеціальні конвойні автомобілі (автозаки);
6. Спеціальні вагони (вагонзаки);
7. Спеціальні палати в медичних закладах.

Нижче наведемо коротку інформацію щодо кожного місця не-свободи МВС.

МІСЬКІ, РАЙОННІ, ОБЛАСНІ ТА ЛІНІЙНІ ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Відповідно до затвердженої структури в адміністративно територіальних одиницях міліція представлена 27 територіальними ГУМВС та 6 ГУМВС на транспорті³. У складі територіальних управлінь є міські управління (відділи) органів внутрішніх справ, відділи з обслуговування міст та відповідних районів, районні відділи (управління) внутрішніх справ, селищні відділи (відділення) органів внутрішніх справ, лінійні відділи (відділення), міські в містах відділи (відділення) внутрішніх справ.

У кожному управлінні/відділі/відділенні працюють галузеві служби:

- ♦ слідчі;
- ♦ охорони громадського порядку;
- ♦ профілактики правопорушень;
- ♦ боротьби з організованою злочинністю;
- ♦ боротьби з економічною злочинністю;
- ♦ боротьби з незаконним обігом наркотиків;
- ♦ карного розшуку;
- ♦ кримінальної міліції у справах дітей;
- ♦ боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми та ін.

Працівники зазначених служб виконують свої функціональні обов'язки в кабінетах вказаних установ. Для запобігання поганому по-

³ Територіальні підрозділи МВС України у областях. – Доступно на: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/67339>

водженню та тортурам критично важливим є той факт, щоб усі ризики такого поводження в органах міліції було мінімізовано. Включення кабінетів слідчих, розшуковців, працівників міліції інших служб до переліку місць несвободи ґрунтується на загальному принципі роботи міліції – ПРИМУСИ. Людина, яка відвідує орган міліції з будь-якої причини: оформлює документи, запрошена на допит або іншу слідчу дію, затримана або доставлена за підозрою у скоєнні злочину/правопорушення, перебуває під абсолютною юрисдикцією посадової особи міліції, що її запросила, і самостійно вже не визначає (у більшості випадків) момент, коли вона може залишити орган міліції.

КАМЕРИ ДЛЯ ЗАТРИМАНИХ ТА ДОСТАВЛЕНИХ ОСІБ (КЗД)

У кожній черговій частині ОВС обладнується не менше трьох КЗД, які повинні розміщуватися тільки на першому поверсі адміністративної будівлі у безпосередній близькості до залу, де перебуває оперативний черговий, з таким розрахунком, щоб особи добового наряду могли контролювати поведінку доставлених, а останні не мали можливості прослуховувати інформацію, що надходить, та службові розмови чергових.

Затримані та доставлені особи повинні утримуватися в кімнатах із розрахунку не менше ніж 4 квадратних метри корисної площі на одну особу (без урахування площі, призначеної для умивальника та унітаза).

КЗД повинні бути забезпечені природним та електричним освітленням, вентиляцією, а також виключати можливість проникнення туди вологості та сирості.

КЗД обладнуються засобами охоронної сигналізації, відеонагляду, санітарно-гігієнічними приладами (чашами клозетними, умивальниками) та меблями.

При розміщенні в КЗД необхідно дотримуватися вимог щодо окремого тримання:

- ◆ жінок від чоловіків;
- ◆ неповнолітніх від дорослих;

- ♦ осіб, які вперше притягуються до кримінальної відповідальності, від осіб, які вже притягувалися до кримінальної відповідальності;
- ♦ осіб, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, від осіб, які не перебували в зазначених місцях;
- ♦ осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, від інших осіб;
- ♦ осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, від інших осіб;
- ♦ обвинувачених та підозрюваних в одній і тій же кримінальній справі;
- ♦ хворих на інфекційні захворювання від здорових.

ПОРЯДОК ПРИБУТТЯ ТА ВИБУТТЯ

Перед поміщенням затриманої особи до КЗД *черговий зобов'язаний*:

1. З'ясувати стан її здоров'я, обставини, що можуть призвести до тяжких наслідків у зв'язку з її затриманням (зупинка виробництва, вибух, заморожування системи опалення, залишення осіб, які потребують постійного нагляду, в обстановці, що загрожує їх життю, тощо), та за наявності таких обставин вжити заходів щодо запобігання тяжким наслідкам.
2. Видати їй Пам'ятку для затриманих осіб.
3. Поінформувати про наявність у кімнаті системи відеоспостереження.

Забороняється поміщати до КЗД осіб, якщо стосовно них не складений протокол про адміністративне затримання або протокол про затримання підозрюваного у вчиненні злочину.

Строк адміністративного затримання обчислюється з моменту доставлення порушника для складання протоколу, а для особи, яка була в стані сп'яніння, – з часу її витвердження.

Особи, які утримуються в КЗД більше 3 годин, забезпечуються гарячим харчуванням (сніданок – з 07.00 до 08.00, обід – з 13.00 до

14.00, вечерея – з 19.00 до 20.00) за нормами добового забезпечення продуктами харчування, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.92 № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

Про місцеперебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляються її родичі, а на її прохання також адміністрація за місцем роботи чи навчання.

При звільненні особи їй повертаються всі вилучені речі, документи й гроші, за винятком предметів, речей та документів, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, предметів і речей, що знаходяться в розшуку, а також таких, що підлягають конфіскації або оплатному вилученню.

Окрім матеріального стану самих приміщень КЗД, на чергові частини покладено обов'язок опікуватися:

- ♦ постійним наглядом за поведінкою затриманих та доставлених;
- ♦ недопущенням спілкування працівників ОВС із затриманими та доставленими, передання їм заборонених речей та предметів;
- ♦ належним освітленням у КЗД;
- ♦ у разі тимчасового нефункціонування санвузла забезпеченням затриманим виведення за потребою (не рідше 1 разу на чотири години);
- ♦ у разі скарги затриманого на погіршення стану здоров'я надати першу допомогу та викликати швидку медичну допомогу;
- ♦ при спробі затриманого завдати шкоду собі або іншим особам, які перебувають у КЗД, перевести його до іншої кімнати, а у виняткових випадках, передбачених Законом України «Про міліцію», черговий або члени добового наряду мають право застосувати до затриманих та доставлених заходи фізичного впливу,

спеціальні засоби, вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених законодавством;

- ♦ у разі несправності освітлення, опалення або загорання, затоплення приміщень негайно викликати працівників аварійних служб, організувати (дотримуючись правил техніки безпеки) гасіння пожежі, ужити заходів до усунення несправності, ліквідації наслідків аварії. Якщо обставини загрожують життю або здоров'ю затриманих, негайно перевести останніх до інших приміщень чи організувати їх евакуацію, охорону та постійне спостереження за ними⁴.

Важливо зазначити, що, окреслюючи стан КЗД, Міністр внутрішніх справ А. Могильов на брифінгу МВС України 25 жовтня 2011 р. офіційно повідомив: «На цей час в ОВС знаходяться 1500 кімнат для затриманих, з яких 29 % – відповідають вимогам Європейського комітету, 553 – перебувають у задовільному стані та 501 – потребує ремонту»⁵.

ІЗОЛЯТОРИ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ (ІТТ)

Закон України «Про попереднє ув'язнення» до установ попереднього ув'язнення поруч із СІЗО та гарнізонними гауптвахтами відносить й ізолятори тимчасового тримання⁶.

ІТТ є спеціальними установами міліції *для роздільного тримання:*

- ♦ затриманих за підозрою в скоєнні злочину осіб;
- ♦ узятих під варту осіб на термін до 3 діб (якщо доставляння ув'язнених до слідчого ізолятора (далі – СІЗО) у цей строк неможливе через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення, вони можуть триматися в ІТТ не більше 10 діб);

⁴ Наказ МВС України від 28.04.2009 №181 «Про організацію діяльності чергових частин органів та підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань». – Доступно на: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/RE16802.html

⁵ Прес-конференція за участю Міністра внутрішніх справ України Анатолія Могильова на тему: «Актуальні питання в діяльності органів внутрішніх справ». – Доступно на: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/80964;jsessionid=6CCF9F07B6BE9E7C728E7E18BB1AE4DD>

⁶ Закон України «Про попереднє ув'язнення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3352-12>

- ♦ підсудних (засуджених), які прибули із СІЗО й установ виконання покарань у зв'язку з розглядом справи в суді або проведенням із ними слідчих дій;
- ♦ адміністративно заарештованих за відсутності спеціального приймальника для осіб, підданих адміністративному арешту;

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

Поміщення до ІТТ осіб відбувається за наявності таких документів:

- ♦ Протокол про затримання за підозрою у вчиненні злочину в порядку ст. 208 КПК України. Строк затримання підозрюваного у вчиненні злочину рахується з моменту затримання цієї особи уповноваженою службовою особою;
- ♦ Постанова судді про обрання як запобіжного заходу взяття під варту;
- ♦ Вирок або ухвала суду про взяття під варту;
- ♦ Вирок суду, що набрав чинності, про засудження до позбавлення волі особи, яка не перебувала під вартою до набрання вироком чинності;
- ♦ Постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про застосування адміністративного арешту.

Особи, які тримаються в ІТТ, мають право:

- ♦ На захист своїх прав всіма не забороненими чинним законодавством способами.
- ♦ На ознайомлення з власними правами й обов'язками, які оголошуються адміністрацією ІТТ під час поміщення до спеціальної установи.
- ♦ На щоденну прогулянку тривалістю одна година. Вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим із дозволу лікаря та за їх згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин.
- ♦ Одержувати передачі або посилки та грошові перекази на особо-

вий рахунок у порядку, визначеному Законом України «Про попереднє ув'язнення».

- ◆ Купувати за безготівковим розрахунком продукти харчування та предмети першої необхідності, письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу, на замовлення відповідно до чинного законодавства. Продукти харчування й предмети першої необхідності для осіб, які тримаються, купуються працівниками ІТТ у підприємствах місцевої торговельної мережі.
- ◆ Користуватися власним одягом і взуттям.
- ◆ Користуватися телевізорами, малогабаритними холодильниками, електроп'ювальниками з дротом, завдовжки не більше 50 см., одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами та книгами з бібліотеки ІТТ і придбаними через торговельну мережу.
- ◆ Здійснювати віросповідання будь-якої релігії або висловлювати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії, з обмеженнями, які необхідні для забезпечення ізоляції, передбаченої чинним законодавством.
- ◆ Відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди та користуватися релігійною літературою, іншими предметами і матеріалами релігійного культу, властивими їхньому віруванню, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений в ІТТ порядок та не обмежуються права інших осіб. Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для забезпечення встановлених вимог режиму в ІТТ. Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні особами, що тримаються, свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії.
- ◆ На восьмигодинний безперервний сон у нічний час (з 22.00 до 06.00), у період якого не допускається залучення до участі в про-

цесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків (у разі ускладнення обстановки (пожежа або повінь) і в особливих умовах (у разі землетрусу, виявлення вибухових, радіоактивних чи інших речовин, небезпечних для життя і здоров'я); якщо життю та здоров'ю осіб, що тримаються в ІТТ, загрожує небезпека; для звільнення з-під варти; для конвоювання на обмінний пункт; для припинення протиправних дій серед осіб, які тримаються, або підготовки до втечі; для надання невідкладної медичної допомоги.

- ◆ На медичне та санітарно-протиепідемічне забезпечення, у тому числі платні медичні послуги за власний рахунок, згідно із законодавством України.
- ◆ Звертатися зі скаргами, заявами та листами до державних органів і службових осіб у порядку, установленому законодавством України.
- ◆ Оскаржувати дії особи, яка провадить перевірку, слідчого або прокурора, керівництва та посадових осіб органів внутрішніх справ.
- ◆ На побачення із захисником наодинці, без обмеження кількості побачень та їхньої тривалості, з моменту допуску захисника до участі у справі, підтвердженого письмовим повідомленням особи або органу.
- ◆ З дозволу особи або органу, у провадженні яких перебуває справа, мати короточасні побачення з родичами або іншими особами тривалістю від 1 до 4 годин.

ЗАХОДИ СТЯГНЕННЯ

До взятих під варту й засуджених осіб, які порушують вимоги режиму, керівництво ІТТ може застосовувати такі заходи стягнення:

- ◆ Попередження або догана.
- ◆ Позачергове залучення до прибирання приміщення.
- ◆ Особи, які злісно порушують вимоги режиму, зокрема не дотримуються встановлених правил внутрішнього розпорядку, не виконують вимоги адміністрації ІТТ, принижують гідність праців-

ників міліції, протидіють виконанню ними своїх обов'язків, завдають шкоди інвентарю, обладнанню та іншому майну спецстановами у виняткових випадках за мотивованою постановою начальника ІТТ можуть бути поміщені до карцеру на строк до десяти діб, а неповнолітні – на строк до п'яти діб із санкції прокурора. Вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей, поміщенню до карцеру не підлягають.

Кожний випадок застосування заходів стягнення оформлюється постановою начальника ІТТ або особою, що його заміщує, та реєструється в Книзі обліку стягнень та заохочень осіб, які тримаються в ІТТ.

Постанови про стягнення оголошуються під розписку особам, щодо яких вони винесені. Копії постанов разом із матеріалами перевірки додаються до особових справ порушників.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Поміщені до ІТТ особи тримаються в камерах із повним інженерним обладнанням, природним та штучним освітленням згідно із санітарними нормами з розрахунку не менше 4 кв. м корисної площі на особу. Вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей, розміщуються в найбільш освітлених камерах із розрахунку 7 кв. м. корисної площі на особу.

Особи, які тримаються в ІТТ, розміщуються в камерах, обладнаних однарусними або двоярусними ліжками. У камерах мають бути столи для приймання їжі, лави (стільці), ніші або настінні шафи для зберігання продуктів харчування й особистих речей.

Утримувані забезпечуються постільними речами та столовими наборами відповідно до норм законодавства України. В опалювальний період у камерах та приміщенні ІТТ повинна підтримуватися температура не нижче +18 °С.

Особи, що тримаються в ІТТ, забезпечуються триразовим гарячим харчуванням відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року № 336 «Про норми харчування осіб, які трима-

ються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

УМОВИ ВИБУТТЯ

Звільнення осіб з ІТТ відбувається за таких підстав:

- ♦ скасування запобіжного заходу;
- ♦ зміна запобіжного заходу;
- ♦ закінчення передбаченого Кримінально-процесуальним кодексом України строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законодавством України порядку.

ІТТ мають право відвідувати без спеціального дозволу:

- ♦ Президент України;
- ♦ Прем'єр-міністр України;
- ♦ Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- ♦ Народні депутати України;
- ♦ Генеральний прокурор України, а також уповноважені ним прокурори і прокурори, які здійснюють нагляд за дотриманням законності в ІТТ на відповідній території;
- ♦ слідчі органів внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки України й особи, які провадять дізнання, слідство;
- ♦ посадові особи органів внутрішніх справ, які здійснюють інспектування або контроль за організацією й несенням служби щодо охорони затриманих і взятих під варту осіб;
- ♦ інші працівники міліції, які беруть участь у кримінальному процесі, у супроводі слідчого або особи, яка веде дізнання, слідство – при пред'явленні посвідчення – у кабінети для проведення слідчих дій;
- ♦ захисники – при пред'явленні посвідчення і документа про їх допуск до участі в справі – у кабінети для проведення слідчих дій;

- медичні працівники, які прибули в ІТТ за викликом чергового для надання медичної допомоги особі, яка її потребує.⁷

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИЙМАЛЬНИКИ (СП)

Спеціальний приймальник є установою міліції, що виконує функції утримання осіб, підданих адміністративному арешту.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

СП приймає адмінарештованих цілодобово за наявності таких документів:

- постанови судді про адміністративний арешт;
- протоколу особистого обшуку з вилученими цінностями і предметами;
- документу, що посвідчує особу адмінарештованого.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

Черговий по спеціальному приймальнику при прийомі арештованих звіряє відповідність запису в постанові народного судді про адміністративний арешт з даними про особу доставленого і перевіряє наявність речей, перерахованих у протоколі особистого обшуку.

Кожний доставлений арештований опитується про стан здоров'я. Особи, доставлені з ознаками хвороби, оглядаються медичним працівником і за його висновком поміщаються в ізолятор, а при необхідності надання кваліфікованої медичної допомоги направляються у відповідні лікувальні заклади органів охорони здоров'я, де для цього обладнані спеціальні палати.

Перед поміщенням у камеру провадиться особистий огляд кожного арештованого двома співробітниками спеціального приймальника тієї ж статі. Огляд жінок провадиться співробітницями спеціального приймальника або запрошеними жінками після відповідного їх інструктажу. Про проведений огляд складається протокол. Предмети,

⁷ Наказ МВС України від 02.12.2008 № 638 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України». – Доступно на: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0137-09>

цінності і документи, що були вилучені на час утримання адмінарештованого, зберігаються у спеціальному приймальнику в металевих шафах, ключі від яких знаходяться у чергового по приймальнику.

Особи, доставлені в спеціальний приймальник, реєструються в журналі.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

У СП обладнуються, як мінімум, такі приміщення:

- ♦ камери для окремого утримання чоловіків і жінок;
- ♦ ізолятори для окремого утримання нових доставлених осіб, які не пройшли санітарної обробки, хворих і осіб, підозрілих на інфекційні хвороби;
- ♦ кімнати для чергового, начальника СП, інспекторів, медпрацівника, канцелярії, прийняття їжі з обладнанням для миття і зберігання посуду, відпочинку, а також туалету;
- ♦ санітарний пропускник із душовою і дезінфекційною камерою, сушильні, приміщення для підігрівання і прийняття їжі, миття і зберігання посуду, зберігання особистих речей адмінарештованих та інших господарських предметів, санітарний вузол, окремі кімнати для зберігання чистої та брудної білизни.

Окрім того, спеціальний приймальник повинен мати внутрішній обгороджений двір. Для здійснення пропускового режиму в приймальнику з лімітом на 50 і більше місць обладнується контрольно-пропускний пункт.

В органах внутрішніх справ, де утворення СП недоцільне, особи, піддані адміністративному арешту, утримуються в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ). Для цього в ІТТ виділяються спеціальні камери, обладнані належним чином. На адмінарештованих, що тримаються в ІТТ, в повному обсязі поширюються всі вимоги щодо режиму та умов тримання в СП.

Кожний адмінарештований забезпечується індивідуальним спальним місцем (напівм'який топчан або ліжко). Йому видається матрац, подушка з хохлом, ковдра, постільна білизна, рушник. Утримувані

особи можуть користуватися власними туалетними речами, настільні ігри їм не видаються. Норма площі на одну особу встановлюється в розмірі не менше ніж 2,5 квадратних метри.

Камери спеціального приймальника обладнуються відповідно до вимог, що пред'являються до камер попереднього ув'язнення. У дверях камер обладнуються оглядові отвори. Пости по охороні арештованих обладнуються звуковою попереджувальною сигналізацією, прилади якої розташовуються в кімнаті чергового по приймальнику.

ЗАЛУЧЕННЯ АДМІНАРЕШТОВАНИХ ДО ПРАЦІ

Адмінарештовані, за їхньою згодою, використовуються на фізичних роботах на промислових підприємствах, будівництвах, інших організаціях за заявками керівників цих підприємств і організацій. Оплата праці адмінарештованих на фізичних роботах провадиться згідно з договором, що укладається приймальником із господарськими органами, за фактично виконаний об'єм роботи згідно з нормами і розцінками, діючими у відповідних галузях народного господарства, або за почасовими тарифними ставками. Кошти, що надходять від підприємств і організацій за роботи, виконані адмінарештованими, зараховуються у відповідні місцеві бюджети.

Адмінарештовані мають право:

- а) одержувати харчування і матеріально-побутове забезпечення за встановленими нормами;
- б) подавати через адміністрацію приймальника заяви і скарги;
- в) читати газети, журнали;
- г) користуватися власним одягом за сезоном.

Адмінарештованим дозволяється мати при собі рушник довжиною не більш 50 см, мило, зубну щітку, зубний порошок або зубну пасту, гребінець, носові хустинки, окуляри або пенсне, протези або милиці (інвалідам), медикаменти та інші лікарські засоби, дозволені медичним працівником. Перераховані речі і предмети арештовані можуть

отримати від своїх родичів, або купити через адміністрацію приймальника. Відпускати їх додому за особистими речами забороняється.

Адмінарештованим забороняється:

- а) порушувати встановлений порядок і тишу в камерах та інших приміщеннях спеціального приймальника, вступати в суперечки із працівниками приймальника;
- б) псувати речі приймальника, робити будь-які надписи на стінах, а також на предметах і речах, що знаходяться у приймальнику;
- в) мати при собі гроші і заборонені для зберігання предмети;
- г) вживати спиртні напої і наркотичні засоби;
- д) мати або виготовляти гральні карти, займатися азартними іграми;
- е) вести листування, отримувати передачі і посилки (окрім речей особистого туалету), грошові перекази, купувати продукти харчування.

До адмінарештованих, які чинять опір працівникам міліції, або якщо є підстави вважати, що вони можуть завдати шкоди оточуючим чи собі, застосовуються наручники або зв'язування на строк не більше двох годин. Зв'язування здійснюється засобами, що виключають можливість заподіяння арештованому тілесних ушкоджень.

Застосування наручників або зв'язування проводиться за розпорядженням начальника органу внутрішніх справ, спеціального приймальника або їх заступників, а в разі їх відсутності – чергового по приймальнику, органу внутрішніх справ.⁸

ПРИЙМАЛЬНИКИ-РОЗПОДІЛЬНИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ (ПРД)

Приймальники-розподільники для дітей є спеціальними установами органів внутрішніх справ, що призначені для тимчасового тримання окремих категорій неповнолітніх, яких необхідно ізолювати.

⁸ Наказ МВС України від 18.09.1992 № 552 «Про затвердження Положення про спеціальний приймальник при органі внутрішніх справ для утримання осіб, підданих адміністративному арешту». // Мобільні групи з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності ОВС: практичний посібник. — Х.: ХІСД, 2006 р. — 360 с.

- Основними завданнями приймальників-розподільників є:*
- недопущення з боку неповнолітніх правопорушень;
 - здійснення серед них профілактичної і виховної роботи;
 - виявлення причин і умов, які сприяють злочинності в підлітковому середовищі;
 - забезпечення належних умов їх тримання.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

Приймальники-розподільники для дітей створюються для тимчасового тримання в них неповнолітніх віком від 11 до 18 років, які:

- ◆ вчинили у віці від одинадцяти до чотирнадцяти років суспільно-небезпечні діяння, якщо є потреба негайно ізолювати їх (за постановою органу дізнання, слідчого, санкціонованою прокурором, або за постановою суду);
- ◆ згідно з рішенням суду направляються у спеціальні установи для дітей;
- ◆ самовільно залишили спеціальний навчально-виховний заклад, де вони перебували.

Не підлягають поміщенню у приймальники-розподільники: діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; психічно хворі з вираженими симптомами хвороби; неповнолітні, які вчинили правопорушення у віці, з якого за такі діяння можлива кримінальна відповідальність, крім випадків припинення кримінальної справи і направлення винних осіб у спеціальні установи для дітей за рішенням суду.

Підставою для поміщення дітей у приймальник – розподільник є рішення суду:

- ◆ постанова органу дізнання, слідчого, санкціонована прокурором, або постанова суду;
- ◆ ухвала суду про те, що конкретна особа направляється у спеціальні установи;

- ♦ постанова, затверджена начальником (або його заступником) міськрайвідділу внутрішніх справ.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

Приймання неповнолітніх здійснюється приймальниками-розподільниками цілодобово.

Перед влаштуванням у приймальник-розподільник проводиться особистий огляд неповнолітнього. Огляд здійснюється посадовою особою приймальника-розподільника у присутності двох інших працівників приймальника-розподільника або громадян однієї статі з доставленими.

Під час огляду підлягає вилученню зброя, боєприпаси, вибухові, отруйні, наркотичні речовини, гроші, цінні папери, ювелірні вироби, гральні карти, спиртні напої, тютюнові вироби, сірники, медикаменти, не дозволені до вживання медичними працівниками приймальника-розподільника; документи, колючі, ріжучі предмети, скляний посуд, а також інші предмети, збереження яких у приймальнику-розподільнику не допускається, або речі, які можуть засвідчити можливу причетність неповнолітніх до вчинення злочину.

ТЕРМІНИ ПЕРЕБУВАННЯ

Діти можуть триматись у приймальниках-розподільниках протягом часу, необхідного для їх влаштування, але не більше 30 діб з можливістю продовження ще на 30 діб.

До терміну тримання дітей у приймальнику-розподільнику не входить час їх перебування на лікуванні або обстеженні в медичних закладах, а також у період карантину, оголошеного органами охорони здоров'я, у зв'язку з наявністю інфекційного захворювання осіб, які тримаються у приймальнику-розподільнику. Про такі факти в журналі обліку дітей, доставлених у приймальник-розподільник, робиться відповідний запис.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Неповнолітні, доставлені у приймальники-розподільники:

- ♦ Розподіляються залежно від віку і статі за групами, чисельність яких не повинна перевищувати 20 осіб, і знаходяться під цілодобовим наглядом посадових осіб приймальників-розподільників. Хлопчики та дівчата розміщуються в окремих приміщеннях.
- ♦ Тримуються в умовах, що виключають можливість самовільного виходу і вчинення правопорушень. Неповнолітні, які вчинили у віці від 11 до 14 років суспільно-небезпечні діяння, тримаються окремо від інших.
- ♦ Мають право на отримання посилок і передач, а також на листування і зустрічі з батьками, або особами, які їх замінюють, іншими родичами, представниками громадських організацій, підприємств, установ і навчальних закладів. Листування, зустрічі, посилки і передачі контролюються посадовими особами приймальників-розподільників, заяви та скарги, адресовані в органи прокуратури, контролю не підлягають і направляються відповідним прокурорам.
- ♦ Залучаються до занять з праці у майстернях приймальників-розподільників, на земельних ділянках і по самообслуговуванню з дотриманням вимог законодавства про працю та охорону здоров'я.
- ♦ Виводяться на прогулянки тільки у межах території приймальника-розподільника.

Начальником приймальника-розподільника можуть застосовуватись до дітей такі *заходи стягнення*: попередження, винесення догани усно або в наказі.

Діти, які грубо порушують дисципліну і правила внутрішнього розпорядку або щодо яких заходи виховного характеру не дали позитивних результатів, можуть поміщатися у дисциплінарну кімнату, порядок перебування в якій визначається Правилами тримання неповнолітніх у дисциплінарній кімнаті приймальників-розподільників для дітей.

Поміщення у дисциплінарну кімнату проводиться тільки на під-

ставі постанови, винесеної черговим приймальника-розподільника та затвердженої його начальником, не більше, як на три доби. Відомості про застосування вказаного заходу стягнення реєструються в журналі обліку дітей, поміщених у дисциплінарну кімнату приймальника-розподільника.

У разі вчинення неповнолітніми у нічний час суспільно-небезпечних дій або спроби самовільного виходу із приймальника-розподільника черговий приймальника-розподільника має право тимчасово помістити таких осіб, на підставі винесеної ним постанови, в дисциплінарну кімнату до прибуття начальника приймальника-розподільника, але не більше, ніж на 8 годин.

Начальник приймальника-розподільника після перевірки підстав, які стали приводом для поміщення підлітків у дисциплінарну кімнату, затверджує відповідну постанову або негайно звільняє дітей.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Вибуття відбувається через влаштування неповнолітніх.

Неповнолітні, які доставлені в приймальники-розподільники за вчинення у віці від 11 до 14 років суспільно-небезпечних діянь, передаються органу дізнання, слідчим або суду.

Неповнолітні, які доставлені в приймальники-розподільники у зв'язку з направленням їх у спеціальні установи для неповнолітніх, передаються в ці заклади в 30-денний термін.

Неповнолітні, які самовільно залишили спеціальний навчально-виховний заклад, де вони перебували і тримаються в приймальниках-розподільниках, повертаються у ці заклади.

Доставлення неповнолітніх, які проживають на території інших країн, здійснюється у відповідності з угодами, укладеними МВС з правоохоронними органами країн СНД⁹.

⁹ Наказ МВС України від 13.07.1996 № 384 «Про затвердження Положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0434-96>

СПЕЦІАЛЬНІ КОНВОЙНІ АВТОМОБІЛІ (АВТОЗАКИ)

Конвоювання підсудних (засуджених) із слідчих ізоляторів, установ виконання покарань у судові органи та охорона їх під час судових засідань і на їхніх виїзних засіданнях, а також конвоювання їх у зворотному напрямку до місць попереднього ув'язнення та позбавлення волі здійснюється військовими частинами і з'єднаннями внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України за місцем їх дислокації.

У пунктах, де немає військових частин (підрозділів) внутрішніх військ, що здійснюють конвоювання підсудних (засуджених), ці завдання виконуються силами міськрайорганів внутрішніх справ або охороною відповідних місць позбавлення волі¹⁰. Задля цього застосовуються спеціальні конвойні автомобілі – автозакі.

Зазвичай автозак побудований на базі (шасі) вантажного автомобіля, автобуса або мікроавтобуса та обладнаний для перевезення взятих під варту та засуджених осіб для участі у судових засіданнях та слідчих діях, в умовах, які унеможливають порушення режиму утримання. Для обладнання автозаків в Україні використовують шасі ГАЗель, ГАЗ, ХАЗ, ФОТОН. Базовим обладнанням автозаку є суцільно-металевий кузов типу «фургон», поділений на декілька відсіків: відсік конвою, загальна камера для взятих під варту, одна або декілька окремих камер (боксів) для осіб, які вимагають окремого утримання (спільники у скоєнні злочину, неповнолітні, жінки тощо), спеціальні кріплення для фіксації наручників. Автозак також обладнується переговорним приладом для підтримання зв'язку між конвоїрами у кузові та кабіні водія; освітленням та системою вентиляції. На жаль, сучасні українські автозакі і досі не обладнані кліматичним устаткуванням, що робить перебування в ньому в пік холодного/спекотного сезону серйозним випробуванням для етапованих осіб. Автозак також може обладнуватися скоб-трапами для підйому на дах автозаку.

¹⁰ Наказ МВС України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, СБ України від 16.10.1996 № 705 «Про затвердження Інструкції про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних, (засуджених) за вимогою судових органів». – Доступно на: <http://syloviorgany.xrtmp.com/document/273%20%CD%E0%EA%E0%E7%20%B9705/>

СПЕЦІАЛЬНІ ВАГОНИ (ВАГОНЗАКИ)

Вагонзакі – це спеціальні вагони для перевезення підслідних та засуджених. Сучасний вагон для перевезення засуджених є модифікацією стандартного пасажирського вагона. На відміну від звичайного пасажирського вагона вагонзак розділений на дві основні частини. У великому коридорі між конвойною і режимною частиною мають захищені двері, замок яких можна відкрити тільки з конвойної сторони. В іншій частині (режимній) знаходяться власне камери, які містять 6 полиць у три яруси, а також відкидну лежанку між полицями другого ярусу. Камери відокремлені від коридору не стінами, а ґратами. Двері також ґратчасті, що мають у середній частині вікно, що відкривається.

Особи, які не досягли 18 років, хворі і вагітні жінки повинні перевозитися в окремих купе. Ув'язнені повинні лежати на полицях обличчям до коридору.¹¹

СПЕЦІАЛЬНІ ПАЛАТИ В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Спеціальні палати створені для затриманих та узятих під варту осіб, як потребують медичної допомоги. На жаль, інформація щодо обладнання та організації їхньої діяльності міститься у наказах МВС України з обмеженим доступом. Але, спираючись на власний моніторинговий досвід, зазначимо, що такі палати обладнуються в лікувальних установах із обов'язковим дотриманням вимог безпеки: ґрати на вікнах, залізні двері, конвой та / або охорона.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 1 жовтня 2013 року в системі Міністерства внутрішніх справ України функціонувало:

1. Міські, районні, обласні та лінійні органи внутрішніх справ (включаючи КЗД) – 1062 органи внутрішніх справ, у яких 1187 КЗД;
2. Ізолятори тимчасового тримання – 437 установ;

¹¹ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%BA>

3. Спеціальні приймальники – 26 установ;
4. Приймальники – розподільники для дітей – 14 установ;
5. Спеціальні конвойні автомобілі (автозаки) – 922 автомобілів;
6. Спеціальні вагони (вагонзаки) – 28 вагонів;
7. Спеціальні палати в медичних закладах – 579 палат.

ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА НАСТУПНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ:

1. Закон України «Про міліцію»;
2. Закон України «Про попереднє ув'язнення»;
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ»;
4. Наказ МВС України від 18.09.1992 № 552 «Про затвердження Положення про спеціальний приймальник при органі внутрішніх справ для утримання осіб, підданих адміністративному арешту»;
5. Наказ МВС України від 13.07.1996 № 384 «Про затвердження Положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ»;
6. Наказ МВС України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, СБ України від 16.10.1996 № 705 «Про затвердження Інструкції про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних, (засуджених) за вимогою судових органів»;
7. Наказ МВС України від 11.09.2001 № 785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України»;
8. Наказ Мінохорони здоров'я України та МВС України від 06.07.2004

- №331/645 «Про проведення спільних протитуберкульозних заходів серед тимчасово затриманих та взятих під варту осіб, які тримаються у спеціальних установах органів внутрішніх справ, у терміни, установлені законодавством України»;
9. Наказ МВС України від 20.01.2005 № 60/ДСК «Про затвердження Інструкції про роботу ізоляторів тимчасового тримання органів внутрішніх справ України»;
 10. Наказ МВС України від 25.09.2006 № 946 «Про затвердження норм забезпечення господарським інвентарем кімнат для затриманих чергових частин, ізоляторів тимчасового тримання, приймальників – розподільників для осіб, затриманих за бродяжництво, спеціальних приймальників для осіб, підданих адміністративному арешту, пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні»;
 11. Наказ МВС України від 24.04.2008 № 197 «Про затвердження Положення про управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ Апарату Міністра»;
 12. Наказ МВС України від 02.12.2008 № 638 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України»;
 13. Наказ МВС України від 28.04.2009 №181 «Про організацію діяльності чергових частин органів та підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань»;
 14. Наказ МВС України від 16.09.2009 № 404 «Про забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України»;
 15. Наказ МВС України від 25.09.2009 № 411 «Про заходи щодо попередження надзвичайних подій серед особового складу, зміцнення дисципліни й законності в діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ»;
 16. Вказівка МВС України від 08.07.2009 № 595 «Про усунення порушень конституційних прав громадян, які утримуються в чергових

частинах органів внутрішніх справ та спеціальних установах міліції»;

17. ВБН В.2.2-1-2006. Будинки і споруди. Відомча інструкція з проектування кімнат для затриманих і доставлених чергових частин органів внутрішніх справ. Загальні положення та типові проектні рішення.

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Служба безпеки України (СБУ) є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який опікується державною безпекою України. Одним із головних завдань СБУ є контррозвідувальна діяльність, метою якої є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення. Така діяльність покладена передусім на **територіальні органи СБУ**, які таким чином також відносяться до місць несвободи.

Згідно статті 216 КПК слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 111, 112, 113, 114, 201, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 261, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України.

Окрім того до функцій і повноважень органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, входить затримувати і тримати у спеціально відведених для цього місцях: осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів СБУ, та осіб, які проникли на об'єкти та в місця, що охороняються органами і підрозділами СБУ¹.

Такими спеціально відведеними місцями у Службі безпеки Укра-

¹ Закон України «Про контррозвідувальну діяльність». – Доступно на: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=374-15>

їни є **ізолятор тимчасового тримання**, що за режимом перебування, правилами прибуття та вибуття повністю підпадають під категорію «місце несвободи», а також безпосередньо територіальні органи СБУ, де відбувається спілкування з затриманими. Окреслимо нижче важливу для моніторингу інформацію щодо цих місць.

ІЗОЛЯТОР ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

Ізолятор тимчасового тримання забезпечують перебування:

- 1) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину;
- 2) узятих під варту осіб на термін до 3 діб (якщо їх доставляння до слідчого ізолятора у цей строк неможливе через віддаленість або відсутність належних шляхів сполучення, вони можуть перебувати в спеціально відведеному місці для тимчасового тримання не більше 10 діб);
- 3) підсудних (засуджених), які прибули із СІЗО у зв'язку з розглядом справи в суді або проведенням із ними слідчих дій.

Підставами для прийняття до спеціально відведених місць для тимчасового тримання та тримання в них затриманих і узятих під варту осіб є:

- ♦ протокол затримання уповноваженою особою підозрюваного у скоєнні злочину відповідно до статті 208 Кримінального процесуального кодексу України;
- ♦ постанова судді про продовження затримання підозрюваного, обвинуваченого;
- ♦ постанова судді про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту;
- ♦ протокол затримання на виконання відповідної постанови судді;
- ♦ вирок або ухвала суду про взяття під варту;
- ♦ вирок суду, що набрав чинності, про засудження, позбавлення волі особи, яка не перебувала під вартою до набрання вирокон чинності;
- ♦ постанова слідчого, прокурора, судді про застосування заходу безпеки у вигляді переведення особи, яка перебуває в установі

виконання покарань, слідчому ізоляторі або в місці зі спеціальним режимом тримання, до спеціально відведеного місця для тимчасового тримання, винесена відповідно до пункту «а» частини першої статті 19 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, переведення взятих під варту осіб, які тримаються в установах для попереднього ув'язнення, до спеціально відведених місць для тимчасового тримання здійснюється на підставі постанови слідчого, в провадженні якого перебуває кримінальна справа, скріпленої гербовою печаткою, та за наявності документа, що є підставою для тримання під вартою.

Терміни тримання в ІТТ визначаються відповідно до законодавства України.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

Прийняття затриманих і взятих під варту осіб проводиться поодиноці начальником або заступником начальника відділу забезпечення досудового слідства або керівника підрозділу, до складу якого він входить. У разі відсутності керівництва прийняття здійснює начальник чергової зміни або особа, яка його заміщає. Затримані і взяті під варту особи, які прибули одночасно, на період прийняття розміщуються окремо один від одного.

Співробітник, який здійснює прийняття, опитує затриманих і взятих під варту осіб про їхні анкетні дані і звіряє їхні відповіді з даними документа, що є підставою для прийняття і тримання під вартою. Після цього затримана й узята під варту особа підлягає повному особистому обшуку, а її речі – огляду. Про проведений обшук і вилучені предмети та документи, які заборонено зберігати в камері, складається протокол. Про вилучення вказаних предметів та документів протягом 24 годин повідомляється особа або орган, у провадженні якого перебуває кримінальна справа.

Затримані й узяті під варту особи ознайомлюються під розписку з правилами тримання затриманих, взятих під варту осіб і встановленим розпорядком дня. Правила тримання вивішуються в камерах.

Затримані, узяті під варту особи, прийняті до спеціально відведених місць для тимчасового тримання, підлягають медичному огляду та санітарній обробці.

Під час первинного медичного огляду, який повинен бути проведений одразу після прибуття затриманої і взятої під варту особи, проводиться зовнішній огляд шкіри всього тіла, голови з метою виявлення травм і пошкоджень, а також можливих зовнішніх проявів венеричних та інфекційних захворювань, які можуть бути небезпечні для співкамерників. Відзначаються, за наявності, усі свіжі тілесні пошкодження, їхній розмір, локалізація і, по змозі, строки давності й обставини їх виникнення, а також особливі прикмети (шрами, татуювання тощо). Про проведений огляд лікар складає відповідну довідку, у висновках якої обов'язково повинні зазначатись відомості про стан здоров'я затриманих і взятих під варту осіб, можливість тримання їх в умовах спеціально відведених місць для тимчасового тримання.

Санітарна обробка включає миття затриманих і взятих під варту осіб у лазні або під душем та дезінфекцію всього одягу, який їм належить (шкіряні, синтетичні і коштовні речі, щоб запобігти їх псуванню, обробляються дезінфекційними засобами без розміщення їх у дезкамері).

Поглиблений медичний огляд затриманих і взятих під варту осіб здійснюється лікарем і включає обстеження окремих систем органів людини, установлення антропометричних даних (вага і зріст), а також виявлення можливих гострих та хронічних захворювань; провадиться забір крові на ВІЛ/(СНІД) та НвS- антигени, венеричні хвороби. Проведення додаткових досліджень (електрокардіографічного, флюорографічного та інших) здійснюється за медичними показаннями. Флюорографічне дослідження органів грудної порожнини повинно бути проведене не менше як 1 раз на рік. Результат медичного огляду і дані про щеплення записуються в медичну картку. Про проходження сані-

тарної обробки до матеріалів затримання або особової справи долучається довідка. У разі прибуття затриманих і взятих під варту осіб у нічний час і якщо немає можливості провести медичний огляд і санітарну обробку в день прибуття, вони тримаються в окремій камері, строк тримання в якій не повинен перевищувати однієї доби. Якщо затримані й узяті під варту особи прибули з тілесними ушкодженнями або з явними ознаками захворювання, керівництво відділу забезпечення досудового слідства СБУ уживає заходів щодо їх негайного медичного огляду і надання невідкладної медичної допомоги.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Основними вимогами режиму тримання затриманих і взятих під варту осіб є їх ізоляція, роздільне розміщення в камерах, постійний нагляд за ними та забезпечення належними санітарно-побутовими умовами.

Режим тримання затриманих і взятих під варту осіб забезпечується безперервним наглядом за цими особами, заборонаю їх безконтрольного пересування, системою перевірок, особистого обшуку й огляду речей, перебуванням затриманих і взятих під варту осіб у спеціально обладнаних і надійно ізольованих камерах.

Узятих під варту осіб тримають у маломісних або загальних камерах. У виняткових випадках, із метою збереження слідчої таємниці, захисту ув'язнених від можливих посягань на їхнє життя чи запобігання вчиненню ними нового злочину, або за наявності на те медичних підстав за мотивованою постановою особи, установи, в провадженні яких перебуває справа, чи начальника установи для попереднього ув'язнення, санкціонованою прокурором, їх можуть тримати в одиночних камерах. Застосування цього заходу до неповнолітніх не допускається, а в разі виникнення загрози їхньому життю вони переводяться до іншої маломісної або загальної камери.

Норма площі в камері для однієї взятої під варту особи не може бути менше 2,5 квадратного метра, а для вагітної жінки або жінки, яка має при собі дитину, – 4,5 квадратного метра.

Осіб, узятих під варту, розміщують у камерах із додержанням таких вимог ізоляції:

- ◆ чоловіків – окремо від жінок;
- ◆ неповнолітніх – окремо від дорослих. У виняткових випадках, із метою запобігання порушенням режиму в камерах, де тримають неповнолітніх, допускається з санкції прокурора тримання не більше двох дорослих, які вперше притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, що не є тяжкими та особливо тяжкими;
- ◆ взятих під варту співробітників кадрового складу розвідувальних органів України – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;
- ◆ осіб, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, – окремо від осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності;
- ◆ осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, – окремо від осіб, які не перебували в місцях позбавлення волі;
- ◆ осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;
- ◆ осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, – як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;
- ◆ осіб, які раніше працювали в органах внутрішніх справ, Військовій служби правопорядку у Збройних Силах України, служби безпеки, прокуратури, юстиції, державній кримінально-виконавчій службі України та в суді, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;
- ◆ засуджених – окремо від осіб, які перебувають під вартою;
- ◆ іноземних громадян і осіб без громадянства – як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;
- ◆ осіб, підозрюваних або обвинувачуваних у вчиненні злочинів,

відповідальність за які передбачена статтями 173-177, 200-235 Кримінального кодексу України, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою.

- ♦ засуджених до довічного позбавлення волі тримають ізольовано від усіх інших осіб, які перебувають під вартою.
- ♦ обвинувачених або підозрюваних в одній і тій самій справі за наявності розпорядження особи або органу, у провадженні яких перебуває справа, тримають роздільно².

Внутрішня ізоляція затриманих і взятих під варту осіб здійснюється постійно під час їх пересування територією та приміщеннями спеціально відведених місць для тимчасового тримання.

Для забезпечення безперервного нагляду за поведінкою осіб, що тримаються, освітлення камер здійснюється з настанням темряви і до світанку. Рівень освітлення не повинен заважати їхньому відпочинку та сну.

Прибирання камер, миття підлоги, посуду проводяться в камері особами, що тримаються.

Використання затриманих і взятих під варту осіб на будь-яких інших господарських роботах, не пов'язаних із самообслуговуванням, забороняється.

Затриманим і взятим під варту особам, що прибули до спеціально відведених місць для тимчасового тримання, надається індивідуальне спальне місце і постільні речі (матрац, подушка, наволочка, простирадло, ковдра), предмети повсякденного користування (рушник, кухоль, миска, ложка). Постільними речами вони забезпечуються після медичного огляду і санітарної обробки. Затримані й узяті під варту особи носять власний одяг (верхній одяг, костюм, сорочка, сукня, натільна білизна, шкарпетки, панчохи, шапка чи кашкет) і взуття. За відсутності в них необхідного одягу і взуття та неможливості своєчасно отримати його від родичів чи інших осіб їм безкоштовно видаються одяг і взуття встановленого зразка.

² Закон України «Про попереднє ув'язнення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3352-12>

Затримані й узяті під варту особи забезпечуються триразовим гарячим харчуванням відповідно до Норм добового забезпечення продуктами харчування, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

Санітарна обробка затриманих і взятих під варту осіб проводиться покамерно за встановленим графіком один раз на тиждень, що фіксується в журналі обліку санітарної обробки. Одночасно проводиться заміна постільної білизни, дезінфекція одягу, у тому числі й того, що надійшов у передачах, посылках, а також постільні речі затриманих і взятих під варту осіб у період їх тримання у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання.

Обхід фельдшера по камерах, огляд затриманих і взятих під варту осіб провадиться тільки в присутності контролера. Години амбулаторного прийому вказані в розпорядку дня спеціально відведених місць для тимчасового тримання. Результати огляду і надання медичної допомоги відмічаються в журналі обліку прийому хворих затриманих і взятих під варту осіб, хід і результати лікування – у медичних картках, а витрати медико-санітарного майна та медикаментів – у відповідних журналах³.

Особи, які перебувають у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання, мають право:

- 1) на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час узяття під варту підстав та мотивів взяття

³ Наказ Служби безпеки України від 26.07.2008 № 589 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1013-08>

під варту, оскаржувати їх у суді, отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 та 63 Конституції України, цієї статті та інших прав затриманих або взятих під варту, встановлених законом, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту) особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника;

- 2) знайомитися з правилами тримання під вартою;
- 3) на щоденну прогулянку тривалістю одна година. Вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим із дозволу лікаря та за їхньою згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин;
- 4) одержувати передачі або посилки та грошові перекази і передачі. Для приймання передач визначаються дні, години та коло співробітників, які мають право їх приймати. Перед тим, як прийняти передачу, контролер перевіряє документи особи, яка принесла передачу, і з'ясовує, чи є підстави для її приймання. Приймання передачі від особи, що не є близьким родичем затриманих і взятих під варту осіб, дозволяється тільки з письмового дозволу органу, у провадженні якого перебуває кримінальна справа;
- 5) купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення;
- 6) користуватися власним одягом і взуттям, мати при собі документи і записи, що стосуються кримінальної справи;
- 7) користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами і книгами з бібліотеки місця попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну мережу;

- 8) відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їхньому віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб;
- 9) на восьмигодинний сон у нічний час, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків;
- 10) звертатись із скаргами, заявами та листами до Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, державних органів і службових осіб у порядку, встановленому законом⁴. Скарги, заяви та листи затриманих і взятих під варту осіб переглядає керівництво Відділу забезпечення досудового слідства (ВЗДС) СБУ. Виключення становлять скарги, заяви і листи, адресовані Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких організацій та прокуророві, які перегляду не підлягають і надсилаються протягом доби з часу їх подання. Особисте листування взятих під варту осіб з родичами та іншими громадянами, а також підприємствами, організаціями здійснюється з письмового дозволу особи або органу, у провадженні яких перебуває кримінальна справа.
- 11) мати побачення. Побачення затриманим, узятим під варту особам із родичами та іншими особами надаються тільки з письмового дозволу особи чи органу, у провадженні яких перебуває кримінальна справа. Тривалість побачення встановлюється від

⁴ Закон України «Про попереднє ув'язнення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3352-12>

однієї до чотирьох годин і проводиться в присутності представника ВЗДС СБУ.

Підсудним (засудженим), які прибули із слідчого ізолятора у зв'язку з розглядом справи в суді або проведенням з ними слідчих дій, побачення надаються в порядку, установленому Кримінально-виконавчим кодексом України для рівня безпеки виправної колонії, призначеного їм Державною пенітенціарною службою України.

Допуск громадян на побачення проводиться після ретельної перевірки документів, що посвідчують особу. Громадянам, які прибули без документів, побачення не надається і роз'яснюється причина відмови. Приносити на побачення будь-які речі і продукти забороняється.

Перед початком побачення затриманим, узятим під варту та іншим особам, що беруть у ньому участь, роз'яснюються правила його проведення, які полягають у тому, щоб вони нічого не передавали один одному, не обмінювались умовними фразами і не вели розмов на теми, що стосуються кримінальної справи, режиму тримання й охорони, або мовою, незрозумілою контролеру. Під час побачення контролер пильно стежить за поведінкою затриманих і взятих під варту та інших осіб, що перебувають на побаченні. Якщо побачення проводиться в присутності перекладача, за дотриманням у розмові цих вимог стежить перекладач.

Побачення затриманих і взятих під варту осіб із захисником (адвокатом) надається за наявності в захисника документа, що посвідчує його особу та повноваження, і письмового повідомлення особи чи органу, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, про допуск захисника до участі у справі. Ці побачення проводяться віч-на-віч без обмеження їхньої кількості і тривалості у вільний від виконання слідчих дій час. Біля дверей приміщення, де проводиться побачення, у разі потреби, виставляється контролер⁵.

⁵ Наказ Служби безпеки України від 26.07.2008 № 589 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1013-08>

Окрім того:

- ♦ Узяті під варту жінки мають право тримати при собі дітей віком до трьох років.
- ♦ Узяті під варту молоді громадяни (віком від 14 до 35 років) мають право на отримування психолого-педагогічної допомоги від спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Особи, взяті під варту, зобов'язані:

- 1) додержуватися порядку, встановленого в місцях попереднього ув'язнення, і виконувати законні вимоги адміністрації;
- 2) дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту в камері;
- 3) бути ввічливими до працівників місця попереднього ув'язнення, а також поміж собою; не вступати в суперечки з представниками адміністрації, не принижувати їхню гідність, не протидіяти виконанню ними своїх обов'язків;
- 4) бережливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого майна місця попереднього ув'язнення.

Особи, які перебувають у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання, несуть матеріальну відповідальність за заподіяну ними під час тримання шкоду в розмірах, установлених законодавством України.

ЗАХОДИ СТЯГНЕННЯ

До затриманих заходи стягнення не застосовуються.

До осіб, узятих під варту, які порушують вимоги режиму, адміністрація місця попереднього ув'язнення може застосовувати такі заходи стягнення:

- 1) попередження або догану;
- 2) позачергове залучення до прибирання приміщення.

Особи, взяті під варту, які злісно порушують вимоги режиму, за мотивованою постановою начальника місця попереднього ув'язнення можуть бути поміщені до карцеру на строк до десяти діб, а неповнолітні –

на строк до п'яти днів. Поміщення до карцеру не повинно поєднуватися з погіршенням встановлених норм харчування.

Вагітні жінки і жінки, які мають при собі дітей, поміщенню до карцеру не підлягають.

Застосовувані до взятих під варту заходи стягнення мають відповідати тяжкості і характеру провини. Не допускається застосування заходів, що навмисно завдають особам, яких тримають під вартою, фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність.

Стягнення може бути накладено у строк, що не перевищує десяти днів із дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її завершення, але не пізніше як через шість місяців із дня вчинення проступку. Накладене стягнення виконується негайно або не пізніше одного місяця з дня його винесення⁶.

Співробітники ВЗДС СБУ мають також право застосовувати *заходи фізичного впливу, вогнепальну зброю і спеціальні засоби*, у тому числі прийоми рукопашного бою, наручники, гумові палиці, гамівні сорочки, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, водомети, бронемашини та інші технічні засоби для припинення фізичного опору, насильницьких дій, безчинства, подолання протидії законним вимогам адміністрації, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на ВЗДС СБУ обов'язків.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обставин, що склалися, характеру правопорушення і особи правопорушника.

Застосуванню заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї повинно, якщо дозволяють обставини, передувати попередження про такий намір. Без попередження заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя можуть застосовуватись, коли виникла безпосередня загроза життю чи здоров'ю співробітників або інших осіб.

⁶ Закон України «Про попереднє ув'язнення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3352-12>

У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на ВЗДС СБУ обов'язків, і мають зводитися до завдання якнайменшої шкоди здоров'ю осіб, до яких були застосовані заходи фізичного впливу. У разі необхідності співробітники зобов'язані негайно надати допомогу потерпілим.

Співробітник ВЗДС СБУ, який застосував заходи фізичного впливу або спеціальні засоби, рапортом повідомляє про це безпосереднього начальника із зазначенням: коли, де, проти кого і за яких обставин було застосовано заходи фізичного впливу або спеціальних засобів та наслідків застосування.

Заборонено:

- 1) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок із явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового нападу, що загрожує життю або здоров'ю співробітників ВЗДС СБУ, інших осіб, або збройного опору;
- 2) завдання ударів гумовою палицею по голові, шиї, ключичній ділянці, животу, статевих органах.

У випадках, коли особи, які тримаються у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання, виявляють буйство або чинять інші насильницькі дії, з метою запобігання заподіянням ними шкоди оточенню або самим собі допускається після консультування з медичним працівником і за його присутності поміщати їх до камери для заспокоєння буйних осіб.

У разі відмови затриманих і взятих під варту осіб від уживання їжі начальник спеціально відведеного місця для тимчасового тримання доповідає про це безпосередньому керівництву, повідомляє прокурора, а також особу чи орган, який здійснює досудове розслідування. Затримана і взята під варту особа переводиться в одиночну

камеру, де з нею ведуть роз'яснювальну роботу за участю керівництва підрозділу та медичного працівника та здійснюють заходи з примусового харчування.

Виведення затриманих і взятих під варту осіб з камер здійснюється:

- у кабінети для проведення слідчих дій;
- у кімнати для побачень;
- у двір для прогулянок;
- у лазню;
- до медичного працівника;
- у туалет (за відсутності в камерах санвузлів);
- при конвоюванні, звільненні, евакуації та в інших необхідних випадках (у випадку переміщення в іншу камеру для проведення повного обшуку, для прибирання приміщення тощо).

Якщо затриманих і взятих під варту осіб виводять на прогулянку і в лазню, їх сповіщають про мету виведення через дверну квартиру, в інших випадках мета виведення не повідомляється.

У нічний час (з 22.00 до 06.00) виведення з камер затриманих і взятих під варту осіб може здійснюватись: у разі ускладнення обстановки і якщо життю і здоров'ю утримуваних осіб загрожує небезпека; звільнення після скасування рішення про затримання чи взяття під варту; припинення протиправних дій серед утримуваних або їх підготовки до втечі; надання невідкладної медичної допомоги.

ПОРЯДОК КОНВОЮВАННЯ ОСІБ, ЩО ТРИМАЮТЬСЯ У СПЕЦІАЛЬНО ВІДВЕДЕНИХ МІСЦЯХ ДЛЯ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ

Пересування затриманих і взятих під варту осіб у межах спеціально відведених місць для тимчасового тримання проводиться тільки в супроводі контролерів.

Переведення затриманих, узятих під варту осіб з однієї камери до інших проводиться тільки за вказівкою або за згодою особи чи ор-

гану, у провадженні яких перебуває кримінальна справа. Переведення здійснюється з дотриманням установлених вимог ізоляції і з подальшим повідомленням про це особи чи органу, у провадженні яких перебуває кримінальна справа.

Виведення затриманих і взятих під варту осіб із камер для конвоювання за межі спеціально відведених місць для тимчасового тримання чи звільнення з-під варти проводиться за розпорядженням керівництва ВЗДС СБУ.

При відмові затриманих і взятих під варту осіб з'явитись до особи, яка проводить дізнання, слідчого вони можуть бути доставлені примусово на підставі письмової вказівки особи, яка проводить дізнання, слідчого.

ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ

Із метою забезпечення надійної охорони й ізоляції затриманих і взятих під варту осіб, своєчасного виявлення і вилучення у них предметів, виробів та речей, зберігання яких в камері заборонене, у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання проводяться особисті обшуки затриманих і взятих під варту осіб, огляд їхніх речей продуктів.

Повному обшуку підлягають затримані і взяті під варту особи при їх прибутті і вибутті у зв'язку з відправленням в місця для попереднього ув'язнення, звільненням з-під варти, при проведенні контрольних обшуків у камерах. Повний обшук також може проводитись за окремою вказівкою начальника ВЗДС, особи або органу, у провадженні яких перебуває кримінальна справа.

Виявлені під час обшуку й огляду речі, предмети, вироби і речовини, зберігання яких у камері затриманим й взятим під варту особам не дозволено, вилучаються. Розпорені одяг, взуття та інші предмети відновлюються відразу після завершення обшуку.

Неповний обшук проводиться при кожному виведенні затриманих і взятих під варту осіб з камери і поверненні їх у камеру.

УМОВИ Й ПОРЯДОК ВИБУТТЯ

Затримані й узяті під варту особи вибувають зі спеціально відведених місць для тимчасового тримання у зв'язку зі звільненням з-під варти, переведенням в установи для попереднього ув'язнення. Затримані і взяті під варту особи, які померли, також вважаються вибулими.

Підставами для звільнення з-під варти є:

- 1) затриманих – у разі необрання як запобіжного заходу взяття під варту – після закінчення 36 годин тримання під вартою;
- 2) узятих під варту осіб – скасування запобіжного заходу, зміни запобіжного заходу, закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку.

Звільнення затриманих і взятих під варту осіб здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, ухвали або вироку суду. Звільнення з-під варти проводить начальник відділу забезпечення досудового слідства СБУ (ВЗДС) або особа, яка його заміщає, лише на підставі належно оформленого документа, підписаного відповідною посадовою особою і засвідченого гербовою печаткою відповідного органу.

Звільнення затриманих і взятих під варту осіб проводиться негайно після надходження до ВЗДС СБУ документа про їх звільнення.

Звільненим повертаються належні їм документи, гроші, цінності, нагороди і документи до них, що були на зберіганні в спеціаліста (бухгалтера) або у фінансовому підрозділі.

У разі смерті затриманих і взятих під варту осіб начальник ВЗДС СБУ негайно повідомляє про це керівництво відповідного підрозділу Центрального управління, регіонального органу СБУ, який здійснював затримання, орган чи особу, у провадженні яких перебувала кримінальна справа, і сповіщає прокурора.

Факт смерті із зазначенням її можливих причин засвідчується лікарським свідоцтвом про смерть, яке складається в день смерті, і засвідчується особистим підписом лікаря та гербовою печаткою ВЗДС СБУ. Причина смерті встановлюється за результатами судово-медич-

ного дослідження трупа. При виявленні ознак насильницької смерті за рішенням керівництва підрозділу Центрального управління, регіонального органу СБУ за підпорядкованістю проводиться службове розслідування і сповіщається прокурор. Лікарське свідоцтво про смерть складається в 3-х примірниках: один – для направлення в орган реєстрації актів цивільного стану, другий – для долучення до кримінальної справи, третій – для долучення до матеріалів затримання або особової справи. Висновок судово-медичного експерта складається на затриманих і взятих під варту осіб у 2-х примірниках: перший – долучається до матеріалів кримінального провадження, другий – до матеріалів затримання або особової справи.

Передання тіла оформляється актом, на якому родич розписується про його одержання. Якщо протягом 48 годин із моменту повідомлення родичів про смерть затриманого і особи, узятої під варту, тіло не буде одержане чи передання тіла не буде дозволене, захоронення проводиться силами і за рахунок СБУ на загальному кладовищі⁷.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 1 січня 2013 року функціонувало одне спеціально відведене місце для тимчасового тримання (ізолятор тимчасового тримання) та діяли 27 територіальних органів СБУ.

Під час здійснення моніторингу дотримання прав людини у ІТТ СБУ слід звернути увагу на наступні нормативно-правові документи:

1. Закон України «Про попереднє ув'язнення»;
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.92 № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальни-

⁷ Наказ Служби безпеки України від 26.07.2008 № 589 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1013-08>

ках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ»;

3. Наказ Служби безпеки України від 26.07.2008 № 589 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України»;
4. Наказ Служби безпеки України № 619 від 20.07.2010 «Про затвердження Норм забезпечення матеріально-технічними засобами спеціально відведених місць для тимчасового тримання (ізоляторів тимчасового тримання) Служби безпеки України»;
5. Наказ Служби безпеки України, МОЗ України від 11.05.2011 № 178/268 «Про затвердження Інструкції про порядок надання медичної допомоги, використання лікувально-профілактичних закладів органів охорони здоров'я, залучення з цією метою їх медичного персоналу та проведення медичних експертиз у спеціально відведеному місці для тимчасового тримання (ізоляторі тимчасового тримання) Відділу забезпечення досудового слідства Центрального управління Служби безпеки України».

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Структурна побудова державних органів, як і багато чого іншого в нашій країні, була успадкована від Радянського Союзу. До таких органів можна цілком віднести і Міністерство оборони України – колишнього монстра, «держави у державі» із власним військово-промисловим комплексом, власними правоохоронними органами у вигляді військової служби правопорядку та військової прокуратури і зазвичай із власними камерами тимчасового тримання та тюрмами у вигляді дисциплінарних батальйонів та гауптвахт. Враховуючи це все, дослідницька група долучила одним із перших саме військове відомство до списку місць несвободи в Україні, які мають бути охоплені роботою національного превентивного механізму.

У структурі військової служби правопорядку (ВСП) у Збройних силах України функціонують такі військові установи, де є місця позбавлення волі військовослужбовців: гауптвахти ВСП, дисциплінарні батальйони ВСП, спеціальні палати військового лікувального закладу, камери (кімнати) для тимчасово затриманих військовослужбовців. Також ми вважаємо місцями несвободи військові частини та дислокації флоту. Нижче окреслимо кожне місце несвободи окремо.

Гауптвахта гауптвахта Служби правопорядку – спеціальне приміщення, яке обладнано в органах управління Служби правопорядку з метою виконання покарання для військовослужбовців, засуджених до арешту, а також тримання взятих під варту і затриманих військовослужбовців.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

Прийняття засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців на гауптвахту здійснює начальник гауптвахти, а за його відсутності – начальник чергової зміни.

Військовослужбовці під час прийняття на гауптвахту підлягають обов'язковому медичному огляду. Результати медичного огляду заносяться до Книги запису хворих військовослужбовців, які тримаються на гауптвахті.

Після прийняття засудженого, узятото під варту військовослужбовця другий примірник опису його особистих речей, завірений гербовою печаткою органу управління Служби правопорядку, надсилається через начальника конвою начальнику органу управління Служби правопорядку, з якого прибув конвой, з подальшою передачею командирів військової частини, де проходив службу засуджений, узятий під варту.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Розпорядок дня на гауптвахті встановлює начальник органу управління Служби правопорядку.

Розпорядок дня на гауптвахті включає в себе час підйому (відбою), ранкового та вечірнього туалету, ранкової фізичної зарядки, приймання їжі, проведення занять, прогулянок, прання обмундирування, проведення дезінфекції приміщень, побачень, здійснення телефонних дзвінків, користування книжковим фондом, культурно-виховних заходів та занять фізичними вправами, вільний час, інші заходи тощо.

За порушення порядку відбування покарання (тримання) на гауптвахті до засуджених, узятих під варту військовослужбовців начальник органу управління Служби правопорядку може застосовувати заходи стягнення у вигляді переведення в одиночну камеру на строк до 10 діб. Поміщення до одиночної камери не повинно поєднуватися з погіршенням встановлених норм харчування.

Миття в душовій кімнаті засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, які тримаються на гауптвахті, організовується та проводиться щотижня (у дні та години, визначені начальником органу управління Служби правопорядку). У цей самий день проводяться заміна натільної, постільної білизни, медичний огляд засудже-

них, узятих під варту військовослужбовців, за потреби – постригання, видача мила. Медичний огляд проводить черговий медичний працівник закладу охорони здоров'я Міністерства оборони України.

Закупівля продуктів харчування і речей першої необхідності здійснюється за рахунок особистих коштів засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців на підставі їхніх рапортів на ім'я начальника гауптвахти.

З метою недопущення передачі засудженим, узятим під варту військовослужбовцям заборонених речей у посылках (бандеролях) начальник чергової зміни або його помічник у присутності начальника гауптвахти згідно з рекомендаціями щодо огляду продуктових і речових передач та посилок проводить огляд продуктових та речових передач.

З метою виявлення заборонених для використання на гауптвахті (КТЗ) предметів, виробів, речей та продуктів харчування, приготувань до втечі (з-під варту тощо) проводяться обшуки та огляди засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, їх речей і одягу, транспортних засобів, а також приміщень для їх утримання:

УМОВИ ВИБУТТЯ

Підставами для звільнення з-під варту військовослужбовців є:

1. скасування запобіжного заходу;
2. зміна запобіжного заходу;
3. закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку.

Звільнення засуджених військовослужбовців із гауптвахти здійснюється за наявності таких підстав: відбуття строку покарання, призначеного вироком суду; вступ в силу акта амністії або помилування; скасування вироку суду або закриття кримінального провадження; інші підстави, передбачені законом.

Камера (кімната) для тимчасово затриманих військовослужбовців (КТЗ) – приміщення для тримання затриманих військовослужбовців та військовозобов'язаних, яке обладнується на гауптвахті або в будівлі органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні);

УМОВИ ПРИБУТТЯ ТА ВИБУТТЯ

У КТЗ можуть триматися військовослужбовці, затримані:

- за вчинення адміністративних правопорушень;
- за підозрою або в разі вчинення кримінального правопорушення;
- без документів, до встановлення їх особи.

Тримання військовослужбовців у КТЗ за вчинення адміністративних правопорушень здійснюється на підставі протоколу про адміністративне затримання, а військовослужбовців, затриманих за підозрою або в разі вчинення кримінального правопорушення, – на підставі протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, складеного уповноваженими службовими особами, у порядку, визначеному Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України відповідно.

Стосовно військовослужбовців, яких затримано без документів, з метою встановлення особи протокол про адміністративне затримання не складається, а лише здійснюється запис у відповідну книгу обліку затриманих (доставлених) осіб.

У разі затримання військовослужбовця на підставі ухвали суду про дозвіл на затримання з метою приводу та утримання його в КТЗ воно здійснюється на підставі зазначеної ухвали, протокол про затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, у такому разі не складається.

Підставою для звільнення військовослужбовців з КТЗ є:

- закінчення строку адміністративного затримання;
- встановлення особи;
- постанова (ухвала) суду.

Рішення про звільнення затриманих військовослужбовців з КТЗ приймає начальник органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні).

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Особливості внутрішнього розпорядку аналогічні до розпорядку гауптвахти.

Спеціальна палата військового лікувального закладу – приміщення у закладі охорони здоров'я Міністерства оборони України, в якому розміщуються для лікування хворі за висновком лікаря військовослужбовці, які засуджені до арешту, узяті під варту або затримані.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Особливості внутрішнього розпорядку аналогічні до розпорядку гауптвахти.¹

Дисциплінарний батальйон ВСП є військовою частиною, яку утримують на окремому штаті, яким передбачено штатно-посадові категорії осіб офіцерського складу на один ступінь вище від аналогічних штатно-посадових категорій батальйону. Саме тут здійснюється відбування покарання засуджених військовослужбовців строкової військової служби на строк від 6 місяців до 2 років.

Військовослужбовців, засуджених до покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, до набрання вироком законної сили тримають на гауптвахтах Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Строк відбування покарання засуджених військовослужбовців у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні обчислюється з дня, визначеного вироком суду, з урахуванням, відповідно до статей 72, 73 Кримінального кодексу України, часу тримання засудженого в місцях попереднього ув'язнення.

¹ Наказ Міністерства оборони України від 26.09.2013 № 656 «Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців». – Доступно на: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1775-13/page>

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

До дисциплінарного батальйону засудженого військовослужбовця направляють на підставі вироку суду, який набрав законної сили. З моменту отримання розпорядження суду начальник органу управління Служби правопорядку, у зоні діяльності якого розташована гауптвахта, на якій утримувався засуджений військовослужбовець, у триденний строк відправляє його у дисциплінарний батальйон під конвоєм.

До відправки засуджених військовослужбовців до дисциплінарного батальйону організують їх медичний огляд, у тому числі й тих, які утримувалися у слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби України та інших місцях попереднього ув'язнення, про що роблять відповідний запис у медичній книжці.

Прийом засуджених військовослужбовців, які прибули до дисциплінарного батальйону, здійснюється у спеціально обладнаній на контрольно-пропускному пункті кімнаті одним із заступників командира дисциплінарного батальйону спільно зі старшим помічником начальника штабу (з кадрів і стройової частини), представниками речової та медичної служб. Усі засуджені військовослужбовці, які прибули до дисциплінарного батальйону, підлягають обов'язковому медичному огляду, а їх обмундирування і натільна білизна – спеціальній обробці.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Дисциплінарний батальйон розташовують окремо від інших військових частин гарнізону.

Територія, на якій розташовані будівлі і споруди, призначені для розміщення та обслуговування засуджених військовослужбовців, повинна бути обгороджена парканом суцільного заповнення заввишки не менше як 2,5 метра. Зверху на паркані влаштовують козирик з колючого дроту у два ряди. На паркані або в забороненій смузі обладнують технічні засоби охорони. Двері контрольно-пропускних пунктів і вхідні ворота в розташування дисциплінарного батальйону відчиняються тільки за розпорядженням чергового дисциплінарного батальйону.

Вікна і двері приміщень, в яких розміщують засуджених військовослужбовців, обладнують металевими ґратами.

Під час відбування покарання в дисциплінарному батальйоні всі засуджені військовослужбовці, незалежно від їхнього військового звання та характеру попереднього місця служби, перебувають як рядові і носять єдині встановлені форму одягу та знаки розрізнення.

Для засуджених військовослужбовців встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. Розпорядок дня у дисциплінарному батальйоні встановлюється командиром батальйону. У розпорядку дня має бути передбачено: роботу на виробництві не менше як 8 годин, нічний сон – 8 годин на добу, приймання їжі – три рази на день. Планується по одному дню на тиждень для навчальних занять та парко-господарських робіт.

На роботи і заняття за межі розташування дисциплінарного батальйону засуджених військовослужбовців виводять у складі відділення чи взводу (із записом про це у книзі виходу та повернення засуджених військовослужбовців) під охороною озброєного конвою за командою командира дисциплінарного батальйону.

Засудженим військовослужбовцям дозволяється відправляти і отримувати листи та телеграми без обмеження їх кількості.

Відпустки, передбачені для військовослужбовців строкової служби, засудженим військовослужбовцям не надаються. У зв'язку з винятковими обставинами (смерть або тяжка хвороба близького родича, яка загрожує життю хворого; стихійне лихо, яке завдало значної матеріальної шкоди майну засудженого військовослужбовця або його сім'ї) засудженому військовослужбовцю може бути дозволено короткочасний виїзд за межі дисциплінарного батальйону на строк до семи днів, не враховуючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці.

Військове навчання засуджених військовослужбовців організовується і проводиться за спеціальною програмою, що розробляється Міністерством оборони України. Для проведення занять створюється необхідна навчально-матеріальна база.

СИСТЕМА СТЯГНЕНЬ

За порушення встановленого порядку відбування покарання до засуджених військовослужбовців можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення:

1. зауваження;
2. догана;
3. сувора догана;
4. призначення в наряд на роботу – до 5 днів у вільний від роботи час;
5. арешт з триманням на гауптвахті – до десяти днів;
6. виключення із числа тих, хто виправляється.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Засуджених військовослужбовців звільняють із дисциплінарного батальйону за таких підстав:

- після відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- в силу акта амністії;
- у зв'язку з помилуванням;
- у зв'язку з винесенням судом ухвали (постанови, рішення) про умовно-дострокове звільнення або звільнення від відбування покарання через хворобу.

Засуджені військовослужбовці, які відбувають покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні і визнані військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям із військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, звільняються судом від покарання за поданням командира дисциплінарного батальйону і висновком військово-лікарської комісії.

Військовослужбовців, звільнених із дисциплінарного батальйону, направляють для подальшого проходження строкової військової служби, як правило, в ті ж військові частини, в яких вони проходили службу до засудження².

² Наказ Мініборони України від 29.11.2004 № 567 «Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1572-04>

ВІЙСЬКОВІ ЧАСТИНИ ТА ДИСЛОКАЦІЯ ФЛОТУ

Інформація щодо умов перебування військовослужбовців у цих місцях несвободи міститься у документах з обмеженим доступом.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит станом на 1 січня 2013 року в системі Міністерства оборони України функціонувало:

- ◆ 1 гауптвахта ВСП на 101 місце;
- ◆ 1 дисциплінарний батальйон ВСП на 40 місць;
- ◆ спеціальні палати у 4 військових лікувальних закладах на 15 місць;
- ◆ Камери (кімнати) для тимчасово затриманих військовослужбовців (КТЗ) – 19 камер на 112 місць.
- ◆ Військові частини та дислокація флоту – 337 установ.

Під час здійснення моніторингу дотримання прав людини у місцях несвободи Міністерства оборони України слід звернути увагу на наступні нормативно-правові документи:

1. Закон України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України»;
2. Наказ Міноборони України від 29.11.2004 № 567 «Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні»;
3. Наказ Міністерства оборони України від 26.09.2013 № 656 «Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців».

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Державна судова адміністрація (ДСА) є органом в системі судової влади, діяльність якого підзвітна з'їзду суддів України.

ДСА України здійснює організаційне забезпечення діяльності органів судової влади з метою створення належних умов функціонування судів і в тому числі **приміщень (кімнат) для тримання підсудних (засуджених) у судах**¹. Останні є, на перший погляд, неочевидними через нетривалий термін перебування там, але за режимом функціонування беззаперечними місцями несвободи в Україні. Нижче наведемо основні норми перебування там підсудних (засуджених) осіб.

У приміщеннях судів кімнати для тримання підсудних (засуджених) обладнуються лавами, які скріплені з підлогою, металевими ґратами на вікнах, зовнішніми запорами на дверях, що забезпечувало б їх надійну охорону і виключало можливість вчинення втеч з-під варти. Із цієї ж метою двері повинні мати оглядові віконця діаметром 10 см. із металевими ґратами. У приміщеннях обладнується вентиляція і освітлення. Вимикачі встановлюються ззовні камери, біля вхідних дверей. Світлоточки огорожуються металевою сіткою з ґратами².

В блоці, де розміщені кімнати для підсудних (засуджених), необхідно передбачати спеціальний санвузол для підсудних. Обладнання сан-

¹ Рішення Ради суддів України від 22.10.2010 № 12 «Положення про Державну судову адміністрацію України». – Доступно на: <http://www.court.gov.ua/dsa>

² Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного суду України, Служби безпеки України від 16.10.1996 № 705 «Про затвердження Інструкції про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних (засуджених) за вимогою судових органів». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nreg.z0662-96>

вузла повинно включати: умивальник, унітаз та урну для сміття. Вікна не передбачаються. Вхідні двері не обладнуються засобами для зачинення зсередини³.

Приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) виділяються судовим органом з урахуванням забезпечення роздільного розміщення чоловіків і жінок, а також ізольованого тримання осіб, яким заборонено спілкування між собою.

У залі судового засідання місце для тримання підсудних обладнується лавою та дерев'яним бар'єром заввишки 1 м, які скріплені з підлогою. На вікна залу засідання, розташованого на першому поверсі, встановлюються ґрати. У кожному судовому органі до 50 % залів судових засідань, у яких розглядаються кримінальні справи, обладнуються стаціонарними металевими загородженнями, які відокремлюють підсудних від складу суду і присутніх громадян. На вікнах цих залів незалежно від верховості встановлюються ґрати.

У пунктах проведення одноразових виїзних засідань суду місце для розміщення підсудних обладнується переносним бар'єром, який тимчасово прикріплюється до підлоги.

Охорона підсудних (засуджених) під час судових засідань і на їх виїзних засіданнях, а також конвоювання їх у зворотному напрямку до місць попереднього ув'язнення та позбавлення волі здійснюється військовими частинами і з'єднаннями внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України за місцем їхньої дислокації. У пунктах, де немає військових частин (підрозділів) внутрішніх військ, що здійснюють конвоювання підсудних (засуджених), ці завдання виконуються силами міськрайорганів внутрішніх справ або охороною відповідних місць позбавлення волі.

³ Рішення Ради суддів України від 22.10.2010 № 12 «Положення про Державну судову адміністрацію України». – Доступно на: <http://www.court.gov.ua/dsa>

На кожен судовий орган штабом частини розробляється і затверджується план охорони (схема охорони, табель постів, бойовий розрахунок особового складу варти).

Судові варти можуть підсилюватися особовим складом підрозділів внутрішніх військ, дислокованих поблизу, спеціальними засобами, службовими собаками та мають право їх застосовувати відповідно до Статусу бойової служби внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України.

За усним розпорядженням головуючого в судовому засіданні начальник варти дозволяє переговорити підсудному (засудженому) із захисником, експертом, прокурором та провести огляд підсудного (засудженого) лікарем, при цьому підсудний (засуджений) з-під охорони не звільняється. Такі переговори проводяться, як правило, у вільній кімнаті для тримання підсудних (засуджених) під час перерви в судовому засіданні і можуть вестись будь-якою мовою.

Дозвіл на побачення підсудного (засудженого) із близькими родичами в період, коли він рахується за судом, надається головою суду або головою у судовому засіданні, як правило, лише під час перебування підсудного (засудженого) в слідчому ізоляторі, тюрмі чи ВТУ. Передачі для підсудних у судовому органі не приймаються.

Забезпечення харчуванням підсудних (засуджених) у судовому органі та на шляху руху до пункту проведення виїзних засідань суду покладається на місце позбавлення волі, в якому вони тримаються, а в період перебування в ІТТ – на міськрайорган внутрішніх справ; у пунктах, де відсутні міськрайоргани внутрішніх справ, головуючий у виїзному засіданні суду надає в цьому допомогу начальнику варти⁴.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 1 січня 2013 року приміщення (кімнатах) для тримання підсудних (засуджених) було облаштовані в 27 апеляційних судах та у 423 загальних місцевих судах.

⁴ Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного суду України, Служби безпеки України від 16.10.1996 № 705 «Про затвердження Інструкції про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних (засуджених) за вимогою судових органів». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nreg.z0662-96>

Під час здійснення моніторингу дотримання прав людини у приміщеннях (кімнатах) для тримання підсудних (засуджених) у судах слід звернути увагу на наступні нормативно-правові документи:

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного суду України, Служби безпеки України від 16.10.1996 № 705 «Про затвердження Інструкції про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних (засуджених) за вимогою судових органів»;
2. Рішення Ради суддів України від 22.10.2010 № 12 «Положення про Державну судову адміністрацію України»;
3. ДБН В.2.2-26:2010. Будинки і споруди. Суди.

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна прикордонна служба України (ДПС) виконує одну з найважливіших функцій незалежної та суверенної держави – охорона державний кордон. Виконання цієї функції вимагає окремих обмежень прав людини, а саме права на свободу та особисту недоторканість. В умовах демократичної, правової держави такі обмеження є необхідними задля досягнення цілей, передбачених законом. Відмітимо, що ДПС є доволі відкритою для громадського моніторингу структурою і намагається всіляко відповідати високим європейським вимогам. Про це свідчить велика кількість установ для утримання мігрантів, які перебувають у стані ремонту, або взагалі капітально реконструюються, а також той факт, що, наприклад, пункт тимчасового тримання мігрантів із нерегульованим статусом Чопського прикордонного загону ДПС України за 7 місяців 2011 року відвідало 28 (!) делегацій неурядових та міжнародних організацій. Це є гарною передумовою для роботи національного превентивного механізму з попередження тортур та поганого поводження згідно із Факультативним Протоколом до Конвенції ООН проти катувань.

Для моніторингу місць несвободи важливими є наступні завдання ДПС України:

- 1) припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України;
- 2) припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;

- 3) організація запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення, припинення, проведення дізнання, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно із законами;
- 4) запобігання та недопущення перетинання державного кордону України особами, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України, у тому числі згідно з дорученнями правоохоронних органів; розшук у пунктах пропуску через державний кордон осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань; виконання в установленому порядку інших доручень правоохоронних органів;
- 5) контроль за дотриманням прикордонного режиму;
- 6) організація відповідно до законодавства прийняття заяв про надання статусу біженця від осіб, які мають намір його набути та змушені були незаконно перетнути державний кордон України;
- 7) прийняття у взаємодії з органами внутрішніх справ і органами Служби безпеки України рішень про видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства, які затримані в межах контрольованих прикордонних районів при спробі або після незаконного перетинання державного кордону в Україну, видворення цих осіб;
- 8) здійснення самостійно або у взаємодії з органами внутрішніх справ і органами Служби безпеки України в межах контрольованих прикордонних районів контролю за дотриманням іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями та особами, яким надано притулок в Україні, установлених правил перебування на її території.

Для виконання зазначених завдань, **Державна прикордонна служба України має право здійснювати адміністративне затримання осіб на підставах і на строки, визначені законами**, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули

державний кордон України, стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передання їх прикордонним органам суміжної держави, на час, необхідний для такого передання. Тримання осіб затриманих в адміністративному порядку має відбуватися в спеціально обладнаних для цих цілей приміщеннях¹.

Наразі в Україні існує 2 види закладів утримання мігрантів, які перебувають під юрисдикцією Державної прикордонної служби України: пункти тимчасового тримання та спеціальні приміщення. Також до місць несвободи ДПС України ми відносимо мікроавтобуси для перевезення правопорушників та зони для розміщення транзитних пасажирів в міжнародних аеропортах, про що буде сказано нижче.

ПУНКТИ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ (ПТТ) ТА СПЕЦІАЛЬНІ ПРИМІЩЕННЯ (СП)

ПТТ – спеціально обладнаний комплекс приміщень для тримання правопорушників, затриманих в адміністративному порядку та за підозрою у вчиненні злочину на підставі рішення слідчого у порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України.

СП – спеціально обладнане приміщення для тримання правопорушників, затриманих в адміністративному порядку.

ПТТ створюються, як правило, у місцях дислокації органів Державної прикордонної служби України, СП створюються в місцях дислокації підрозділів охорони державного кордону.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

У місцях тримання затриманих поміщаються особи, які:

- ♦ затримані в порядку ст. 208 КПК України за підозрою у вчиненні злочину, – до трьох діб;
- ♦ затримані в адміністративному порядку, – до трьох діб із письмовим повідомленням про це прокурора протягом двадцяти

¹ Закон України «Про Державну прикордонну службу України». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=661-15>

- чотирьох годин із моменту затримання або на строк до десяти днів із санкції прокурора, якщо правопорушники не мають документів, що посвідчують їх особу, у тому числі іноземці та особи без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України і стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передавання їх прикордонним органам суміжної держави на час, необхідний для такого передавання. Підготовкою матеріалів для продовження термінів тримання та, у потрібних випадках, отриманням санкції прокурора для цього займаються підрозділи дізнання органів Державної прикордонної служби;
- ♦ затримані згідно з дорученнями правоохоронних органів України в пунктах пропуску через державний кордон та які розшуковуються за підозрою у вчиненні злочину, переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України – до передавання затриманої особи ініціатору доручення або визначеному в дорученні органу державної влади, але не більш як 3 доби.

Отже, приймання до ПТТ здійснюється на підставі:

- ♦ рішення суду про затримання;
- ♦ протоколу затримання підозрюваного відповідно до статті 208 КПК України, який повинен відповідати вимогам, передбаченим чинним законодавством;
- ♦ протоколу про адміністративне затримання.

Забороняється приймати в ПТТ (тримати у СП):

- ♦ заарештованих у дисциплінарному порядку військовослужбовців;
- ♦ військовослужбовців і працівників за трудовим договором частин, підозрюваних у вчиненні суспільно небезпечних дій, які містять ознаки злочинів, не пов'язаних із незаконним перетинанням кордону.

Жінки можуть прийматися в ПТТ з дітьми у віці до 15 років.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

Під час приймання до ПТТ (СП) затриманим під підпис надається письмова інформація про їх права зрозумілою для особи мовою (включаючи право шукати притулку або статусу біженця) і обов'язки та правила внутрішнього розпорядку в ПТТ (СП), які розробляються і затверджуються в органах Державної прикордонної служби. З інформаційною метою можуть використовуватись буклети та дайджести міжнародних та правозахисних організацій з питань правового статусу біженців.

Перед поміщенням у ПТТ (СП) затримані особи, що вчинили злочин у порядку, передбаченому КПК України, підлягають особистому обшуку (затримані в адміністративному порядку – особистому огляду), а речі, які є при них, – догляду.

Затримані перед поміщенням у ПТТ підлягають медичному огляду та санітарній обробці.

Затримані розміщуються в ПТТ з дотриманням таких вимог ізоляції:

- ◆ чоловіки окремо від жінок;
- ◆ особи, затримані в адміністративному порядку та затримані за підозрою у вчиненні злочину, – окремо;
- ◆ сім'ї або одинокі батьки з дітьми розміщуються окремо від інших (у разі спроможності ПТТ);
- ◆ діти розлучені з сім'єю – окремо від дорослих;
- ◆ особи, затримані за підозрою у вчиненні злочину за тією самою справою, а також затримані в адміністративному порядку за групове правопорушення, за письмовою вказівкою особи, яка провадить дізнання, або прокурора, – окремо один від одного;
- ◆ іноземці та особи без громадянства – окремо від інших осіб, а капітани (шкіпери) суден, їх власники, а також начальники лову – окремо один від одного та від інших членів даної команди за рішенням начальника органу Державної прикордонної служби України або начальника штабу цього органу.

За письмовою вказівкою особи чи органу досудового розслідування, яка провадить дізнання, або прокурора, затримані за підозрою у вчиненні злочину можуть триматися окремо й на інших підставах.

Правове становище затриманих іноземних громадян і осіб без громадянства визначається законодавством України, що встановлює права та обов'язки цих осіб під час їх перебування на території України, з обмеженнями, передбаченими законодавством для цієї категорії затриманих.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

ПТТ розміщуються в окремих будівлях, а якщо це неможливо, то в приміщеннях, повністю ізольованих від інших будівель та приміщень.

Вхід у ПТТ здійснюється через контрольно-пропускний пункт (КПП). Відчинення дверей здійснюється старшим зміни охорони.

Прогулянковий майданчик, розташований на території ПТТ, огорожується суцільним, без будь-яких виступів, цегляним або залізобетонним парканом заввишки не менше ніж 2 метри, над яким укріплюється металева арматурна решітка, яка по периметру обварюється металевим кутом і міцно кріпиться до паркану. Такі умови необхідні, щоб затриманий не зміг самостійно покинути цей пункт.

В усіх камерах, коридорах та інших приміщеннях між віконними рамами встановлюються металеві ґрати. Віконні отвори зсередини мають бути захищені металевою сіткою і ззовні армованим склом.

У КАМЕРАХ ВСТАНОВЛЮЮТЬСЯ:

- санітарні вузли: туалет з умивальником розміщуються в окремих кабінах із дверима. Кабіна повинна мати перегородку заввишки 1,5 м від підлоги санітарного вузла. У разі неможливості встановлення санвузлів у камерах, вони обладнуються в коридорі;
- столи для приймання їжі та лави (стільці);
- навісні шафи і приліжкові тумбочки (одна на дві людини) для зберігання продуктів харчування і предметів особистої гігієни.

Дверні замки камер повинні бути накладними і зачинятися на перший оберт автоматично, а потім – на два оберти ключем.

Для розміщення затриманих за підозрою у скоєнні злочину спеціально обладнується камера, у якій максимально унеможливується їх спілкування з іншими затриманими. Ця камера відокремлюється від інших металевою решіткою та обладнується посиленими засобами охоронної сигналізації з підключенням охоронних шлейфів віконних решіток і дверей до окремих гнізд концентратора малої ємності, встановлених у кімнатах чергової зміни охорони. Санвузол робиться без перегородки. На час перебування в цій камері затриманих, біля дверей виставляється інспектор із зміни охорони.

У кожній камері (спеціальному приміщенні) вивішуються розпорядок дня і календар, а також правила внутрішнього розпорядку.

Новоприбулому затриманому надається індивідуальне спальне місце (металеве або дерев'яне ліжко, прикріплене до підлоги).

Затримані носять свій одяг і взуття. Особам, які не мають необхідного за сезоном одягу, додатково за розпорядженням начальника органу Державної прикордонної служби України може видаватись військове обмундирування без погонів та знаків розрізнення, строк ношення якого закінчився, або одяг, наданий благодійними організаціями.

Затримані забезпечуються триразовим гарячим харчуванням, яке відповідає культурним традиціям іноземців (у разі спроможності органів Державної прикордонної служби) згідно із затвердженими нормами.

Затриманим особам згідно з опрацьованим начальником ПТТ і затвердженим начальником органу Державної прикордонної служби України розпорядком дня (але не менше ніж 2 години у світлий час доби) надається право на прогулянки, які здійснюються на прогулянковому майданчику ПТТ. Прогулянки проводяться, як правило, покамерно. Якщо на прогулянку виводиться одночасно більше ніж 3 особи, то до спостереження за ними та їхньої охорони залучається не менше 2 інспекторів, з яких один призначається старшим. Проведення прогулянок обліковується в журналі обліку прогулянок осіб, яких тримають у ПТТ.

До і після виведення затриманих на прогулянковий майданчик, приміщення і маршрут руху по ПТТ (камери – під час відсутності в них затриманих) ретельно оглядаються старшими інспекторами (інспекторами). Про виявлення записок, предметів, написів, знаків та інших позначок начальник зміни охорони (інспектор) доповідає начальнику ПТТ, який після з'ясування обставин і встановлення осіб, які порушили правила внутрішнього розпорядку, доповідає про це рапортом начальникові органу Державної прикордонної служби України. Заборонені предмети вилучаються за актом, який підписують начальник ПТТ, начальник зміни охорони та особа, у якої вони вилучені.

Миття затриманих проводиться не менше ніж один раз на тиждень в окремих душових, про що зазначається в санітарному журналі. Дезінфекція одягу затриманих осіб у період їх тримання проводиться за медичними показаннями (вказівкою) медпрацівника, який обслуговує ПТТ.

Медичне обслуговування затриманих, у тому числі забезпечення медикаментами для надання невідкладної допомоги, здійснюється медичним працівником служби охорони здоров'я органу Державної прикордонної служби.

Книгами, газетами, журналами та іншими друкованими виданнями затримані забезпечуються з бібліотеки органів Державної прикордонної служби України. Вони видаються старшим зміни охорони в камери після підйому і вилучаються перед відбоєм. Іноземці за можливості забезпечуються газетами, журналами та іншими виданнями на відповідних іноземних мовах, виданими в Україні.

Затриманим дозволено надсилати та отримувати листи та посилки, контактувати та одержувати побачення з представниками органів міграційної служби України, громадських організацій, юридичних консультацій, Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (далі – УВКБ ООН) в Україні та інших агенцій системи ООН або міжнародних організацій, проводити релігійні служіння та обряди у час, передбачений правилами внутрішнього розпорядку.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ЗАТРИМАНИХ ОСІБ

Для охорони затриманих осіб виставляється зміна охорони ПТТ (озброєні спеціальними засобами фізичного впливу): старший зміни, зовнішня і внутрішня охорона.

Особовий склад зміни охорони ПТТ (старші інспектори, інспектори) несе службу в повсякденних умовах зі спеціальними засобами активної оборони (гумовий кийок, наручники, газовий балончик).

Затримані особи виводяться з камер:

- для давання пояснень, проведення дізнання, слідчих дій або проведення інтерв'ю та інших заходів, що передбачені Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;
- для ранкового і вечірнього туалету, справляння природних потреб, для прогулянок;
- для прибирання приміщень і території ПТТ, проведення особистого обшуку (особистого огляду), медичного огляду та санітарної обробки;
- для передавання конвою або для звільнення з-під варти.

Виведення затриманих у межах території ПТТ проводиться вивідним, для передавання іншим органам або для проведення слідчих дій з виїздом за межі розташування органів Державної прикордонної служби України – спеціально призначеним начальником органу Державної прикордонної служби України конвоєм, який очолює офіцер або прапорщик, як правило, з особового складу ПТТ чи комендантського підрозділу. Під час виведення затриманих до них може бути застосовано зв'язування рук або наручники.

За межі органу Державної прикордонної служби України затримані конвоюються тільки у світлий час доби на автомашинах.

ЗАСОБИ БЕЗПЕКИ І ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ

До затриманих можуть бути застосовані засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя для припинення фізичного

опору, насильницьких дій, безчинств, протидії законним вимогам посадових осіб ПТТ, якщо інші засоби не забезпечили виконання покладених на зміну охорони обов'язків.

У разі неможливості уникнути застосування заходів впливу вони не повинні перевищувати заходи, необхідні для виконання покладених на зміну охорони ПТТ обов'язків, і мають завдавати якнайменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі потреби зміна охорони ПТТ зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

Застосуванню фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, якщо дозволяють обставини, має передувати попередження про намір їх використання. Без попередження засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя застосовуються, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян, посадових осіб і зміні охорони ПТТ.

Забороняється застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності і неповнолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, який загрожує життю й триманню затриманих чи інших осіб, або збройного нападу чи збройного опору.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обставин, що склалися, характеру правопорушення і особи правопорушника.

Про всі випадки застосування засобів фізичного впливу або спеціальних засобів, а також у випадках застосування вогнепальної зброї негайно в письмовій формі повідомляють прокурора.

Затримані мають право звертатися зі скаргами, заявами та листами в державні органи, громадські організації та до посадових осіб, а також до Європейського суду з прав людини.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Затримані особи звільняються і вибувають із місць тримання у зв'язку з:

- ♦ закінченням термінів адміністративного затримання;
- ♦ закінченням термінів затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину;
- ♦ передаванням до органу міграційної служби України;
- ♦ передаванням до інших правоохоронних органів;
- ♦ прийняттям правового рішення за фактом правопорушення;
- ♦ поміщенням у медичні установи МОЗ України.

Затримані особи вважаються вибулими також у зв'язку зі смертю.

Звільнення затриманих осіб у будь-який час доби здійснює начальник ПТТ, начальник підрозділу охорони кордону – для СП.

Перед вибуттям затримані в адміністративному порядку підлягають особистому огляду, а затримані за підозрою у вчиненні злочину – особистому обшуку. Їм повертають нагороди, гроші, цінності та всі їхні особисті речі й предмети, користування якими не заборонене законодавством України.

Про затримання в адміністративному порядку за порушення законодавства про державний кордон України за проханням порушника йому видається копія протоколу про адміністративне затримання.

Перед вибуттям затриманого також проводиться огляд його тіла у присутності старшого зміни охорони або начальника ПТТ із відміткою в санітарному журналі².

Окремої уваги у діяльності Державної прикордонної служби також потребують **зони для розміщення транзитних пасажирів в аеропортах**, що знаходяться у пунктах пропуску через державний кордон. І хоча вони зовсім не обладнані для тривалого перебування людей, тим не менш їх варто віднести до категорії «місце несвободи», про що говорить і Факультативний протокол, розширюючи контроль НПМ в тому числі на транзитні зони в міжнародних

² Наказ Держкордонслужби України від 30.06.2004 № 494 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України в адміністративному порядку за порушення законодавства про державний кордон України і за підозрою у вчиненні злочину». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0886-04>

аеропортах³. На сьогоднішній день в Україні наявні ситуації з довгостроковим затриманням людей, які вимушені перебувати в цих зонах, обмежуючи себе в доступі до найбільш необхідних життєвих потреб (у воді, їжі, сні, справлянні природних потреб тощо). На жаль, ані умови, ані порядок перебування там затриманих пасажирів ніяк не прописані в національному законодавстві. Є лише незначна інформація щодо пунктів пропуску загалом, яку ми й наведемо нижче.

Зазначимо, що перебування затриманих у цих місцях несвободи регулюється одночасно кількома відомствами: з одного боку, облаштування подібних залів покладено на Державну авіаційну службу України, а з іншого, нагляд за пасажирами та забезпечення їхніх прав доручено саме Державній прикордонній службі України.

Отже, пункти пропуску через державний кордон являють собою спеціально виділену територію у аеропортах (аеродромах) із комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна⁴.

Режим у пунктах пропуску через державний кордон – це порядок перебування і пересування всіх осіб і транспортних засобів у межах території аеропортів і аеродромів, відкритих для міжнародного сполучення, а також здійснення іншої діяльності, пов'язаної з пропуском через державний кордон осіб, транспортних засобів та вантажів.

Режим у пунктах пропуску для міжнародного та міждержавного сполучення встановлюється наказом начальника органу охорони державного кордону за погодженням з начальником митного органу та керівником підприємства, на території якого розміщено пункт пропуску через державний кордон.

Додержання громадського порядку в пунктах пропуску забезпечується органами охорони державного кордону у взаємодії з іншими

³ Учреждение и назначение национальных превентивных механизмов. – Доступно на: http://www.apr.ch/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=278&Itemid=59

⁴ Закон України «Про державний кордон України». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

контрольними органами і службами та органами внутрішніх справ, у межах обслуговування яких розташований пункт пропуску через державний кордон.

ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ В ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ОСОБАМ, ЯКІ ПЕРЕТИНАЮТЬ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН, ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:

- 1) самостійно, без дозволу представників підрозділу охорони державного кордону залишати транспортні засоби чи здійснювати у них посадку;
- 2) без дозволу представників підрозділу охорони державного кордону залишати зону прикордонного контролю і територію пункту пропуску;
- 3) під час проходження визначених законодавством видів контролю в пункті пропуску вживати алкогольні напої та палити в не відведених для цього місцях;
- 4) своїми діями та розміщенням транспортних засобів, багажу (вантажів) створювати перешкоди для виконання службових обов'язків працівниками контрольних органів і служб, обслуговуючим персоналом транспортних засобів, проходження пасажирами визначених видів контролю;
- 5) пошкоджувати чи виводити з ладу елементи огорожі, технічні пристрої та обладнання, інформаційні щити та інше майно пункту пропуску;
- 6) перебувати в пункті пропуску без документів на право перетинання державного кордону;

Мікроавтобуси для перевезення правопорушників – спеціально обладнані транспортні засоби для перевезення осіб, затриманих за скоєння правопорушень, розгляд яких віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, а також переданих у порядку реадмісії.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 1 січня 2013 року в органах і підрозділах Державної прикордонної служби України налічується 10 ПТТ на 233 особи та 66 СП на 205 осіб. Кількість мікроавтобусів – 18.

Відповідно до Переліку пунктів пропуску через державний кордон, в яких здійснюється переміщення товарів через митний кордон України, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 435, станом на 1 січня 2013 року на державному кордоні функціонувало 30 повітряних міжнародних пунктів пропуску⁵.

ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДПС УКРАЇНИ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА НАСТУПНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ:

1. Закон України «Про Державний кордон України»;
2. Закон України «Про Державну прикордонну службу України»;
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 № 146 «Про норми харчування осіб, які перебувають у пунктах (місцях) тимчасового тримання та спеціально обладнаних приміщеннях Державної прикордонної служби»;
4. Наказ Держкордонслужби України від 30.06.2004 № 494 «Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України в адміністративному порядку за порушення законодавства про державний кордон України і за підозрою у вчиненні злочину»;
5. Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 29.08.2011 № 627 «Про затвердження Порядку дій посадових осіб органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України щодо установа режиму в пунктах пропуску через державний кордон, здійснення контролю за його додержанням, а також організації і забезпечення взаємодії та

⁵ Офіційний сайт Державної прикордонної служби України: http://pvu.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=116134&cat_id=47723&ctime=1308303543000

координації контрольних органів і служб, що здійснюють різні види контролю або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску через державний кордон».

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна міграційна служба України (ДМС) – один із наймолодших державних органів, які у своїй юрисдикції мають місця несвободи, що повинні бути охоплені дією національного превентивного механізму. ДМС було засновано шляхом об'єднання (на нашу думку, цілком природного) двох державних структур. З одного боку, до складу ДМС увійшли органи колишнього Державного комітету України у справах національностей та релігій, а з другого – органи громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України. Наразі ДМС переживає фазу становлення і реорганізації територіальних структур, які на місцях мають виконувати більшу частину роботи з управління міграцією.

Згідно з відповідним положенням, Державна міграційна служба України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах міграції, громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб. Служба, відповідно до покладених на неї завдань:

- приймає у передбачених законом випадках рішення про оформлення набуття громадянства України та їх скасування;
- веде облік осіб, які набули або припинили громадянство України; організовує оформлення та видачу громадянам України паспортних та інших документів, що посвідчують особу;
- здійснює оформлення і видачу іноземцям та особам без громадянства запрошень для в'їзду в Україну, а також виїзду за її межі.

Окрім того, Державна міграційна служба приймає рішення про надання, втрату або позбавлення статусу біженця та рішення про надання дозволу на імміграцію¹.

¹ Указ Президента України від 06.04.2011 № 405/2011 «Питання Державної міграційної служби України». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=405%2F2011>

Виконання перелічених цілей наділяє службу достатньо широкими повноваженнями, зокрема й утримуванням людей у місцях несвободи. Саме тому серед інших завдань ДМС забезпечує функціонування пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні.

Пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (ПТПІ) є державною установою, призначеною для тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні і підлягають адміністративному видворенню за її межі в примусовому порядку.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПТПІ:

1. Забезпечення тимчасового тримання іноземців до завершення підготовки їх адміністративного видворення.
2. Створення належних умов проживання іноземців у ПТПІ, забезпечення їхніх прав і свобод, передбачених чинним законодавством та міжнародними нормами.
3. Сприяння органам внутрішніх справ, охорони державного кордону та Служби безпеки України у виконанні покладених на них завдань щодо встановлення осіб, поміщених до пункту тимчасового перебування, та їх документування, з'ясування обставин порушення ними законодавства України, участі в цьому посередників, супроводження до пунктів пропуску через державний кордон під час здійснення примусового видворення тощо.
4. Сприяння іноземцям у встановленні контактів із родичами, земляками, гуманітарними та правозахисними організаціями з метою вирішення питання їх повернення на батьківщину чи поліпшення умов проживання в ПТПІ.
5. Проведення роз'яснювальної та профілактичної роботи щодо відповідальності, передбаченої законодавством України за незаконне перебування на її території.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

Іноземців, які незаконно перебувають в Україні, поміщають до пункту тимчасового перебування на період, необхідний для підготовки їх видворення за межі держави в примусовому порядку. Строк тримання іноземця в ПТПІ не може перевищувати 6 місяців і починає обраховуватись із моменту його затримання (передачі в порядку реадмісії).

Поміщення іноземців до пункту тимчасового перебування здійснюється за направленням заінтересованих органів МВС України, Адміністрації Держприкордонслужби України чи Служби безпеки України або їх територіальних органів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. До направлення долучаються: документи, що посвідчують особу іноземця (за наявності), постанова суду про затримання іноземця або його примусове видворення, матеріали адміністративного затримання іноземця, передбачені законодавством України про адміністративні правопорушення (протокол про адміністративне затримання, протокол особистого огляду і огляду речей, протокол вилучення речей, документів та ін.).

Передача іноземця до ПТПІ оформлюється актом приймання-передавання іноземця у двох примірниках. Один примірник видається органу, який доставив іноземця, а другий долучається до його особової справи. Особова справа оформлюється на кожного іноземця при його поміщенні до пункту тимчасового перебування.

Адміністрація ПТПІ може відмовити в поміщенні до ПТПІ іноземця у випадках:

- відсутності вільних місць для розміщення;
- відсутності необхідних документів;
- скоєння іноземцем злочину.

У разі відсутності вільних місць адміністрація ПТПІ повідомляє керівництво ДМС України для прийняття рішення щодо можливого направлення іноземця до іншого пункту тимчасового перебування.

Поміщенню до ПТПІ не підлягають діти-іноземці, які розлучені з сім'єю. Вони направляються до притулків для дітей служби у справах дітей.

ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

При поміщенні іноземця до пункту тимчасового перебування черговий повідомляє йому про причини та максимально можливий термін тримання в ПТПІ, ознайомлює з розпорядком дня, правами та обов'язками, а також стягненнями, що накладаються за порушення цих правил. У необхідних випадках для цього залучають перекладача. Іноземець, який отримав зазначену інформацію, розписується в журналі ознайомлення іноземців, поміщених до ПТПІ, з правилами поведінки та розпорядком дня.

Перед поміщенням до ПТПІ іноземці підлягають особистому огляду в установленому законодавством порядку. Огляд іноземців оформлюється протоколом особистого огляду і огляду речей.

Під час поміщення до ПТПІ іноземці проходять санітарну обробку в санітарних пропускниках, у яких здійснюється їх миття, протипедиккульозна обробка та дезінфекційна обробка одягу та речей.

Також іноземці повинні повідомити в письмовій формі адміністрацію ПТПІ про наявність (відсутність) у них скарг на стан здоров'я.

Доставлені до ПТПІ іноземці підлягають обов'язковому медичному огляду. Перед направленням до кімнат для проживання іноземців поміщують до окремих кімнат для проведення карантинних заходів.

У разі виявлення в іноземців захворювань або надходження від них скарг на стан здоров'я їм надається необхідна медична допомога. За необхідності хворих іноземців направляють на лікування до комунальних закладів охорони здоров'я і поміщують до них на загальних підставах, а осіб із підозрою на інфекційні захворювання направляють на лікування до спеціалізованих лікувальних закладів невідкладно, але не пізніше наступного дня.

Про поміщення іноземця до комунального закладу охорони здоров'я адміністрація ПТПІ повідомляє в письмовій формі заінтересова-

ний орган, який доставляв іноземця до ПТПІ, та забезпечує його охорону під час лікування.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

ПТПІ мають бути відокремлені від будинків і споруд іншого призначення, забезпечувати розміщення комплексу будинків і споруд згідно з вимогами чинного законодавства, розміщуватися поблизу шляхів сполучення, бути віддаленими від житлових і громадських будівель на відстань не менше 50 метрів. Територія ПТПІ огорожується суцільною, без виступів, цегляною або залізобетонною огорожею висотою не менше 3 метрів, на якій устанавлюються технічні засоби охоронного призначення. Вхід (в'їзд) на територію ПТПІ здійснюється через контрольно-пропускний пункт. На території ПТПІ передбачається не менше 3 прогулянкових двориків, які повинні мати окремий вхід із боку локалізованих кімнат. Один із прогулянкових двориків обладнується як спортивний майданчик. На всіх віконних прорізах службових і допоміжних приміщень будинків ПТПІ із зовнішнього боку встановлюються металеві ґрати з круглої сталі.

Основними вимогами режиму тримання іноземців у ПТПІ є їх роздільне розміщення за статевими, віковими, а в разі потреби – за релігійними, етнічними та іншими відмінностями, дотримання іноземцями встановлених правил поведінки та розпорядку дня, забезпечення їх належними умовами проживання, медичним обслуговуванням, харчуванням, можливістю реалізації встановлених чинним законодавством прав та свобод тощо.

При помещенні до пункту тимчасового перебування іноземців забезпечують індивідуальними спальними місцями, засобами особистої гігієни, одягом, який має відповідати сезону.

Також іноземці забезпечуються триразовим гарячим харчуванням за нормами добового забезпечення продуктами харчування, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання

покарань, слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

Медичне обслуговування здійснюється працівниками пункту охорони здоров'я. Не менше ніж один раз на тиждень за встановленим у ПТПІ графіком проводять санітарну обробку іноземців.

У ПТПІ щоденно здійснюється вологе прибирання кімнат для проживання та інших приміщень, де перебувають іноземці, з використанням мийних та дезінфікуювальних засобів.

Іноземці, які поміщені до ПТПІ, користуються правом вільного пересування в межах пункту тимчасового перебування, визначених адміністрацією ПТПІ, а за наявності письмового дозволу адміністрації можуть пересуватися без нагляду поза його межами, але в межах території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Поміщені до ПТПІ іноземці розміщуються в багатомісних кімнатах для проживання трьох і більше осіб та кімнатах для проживання батьків із дітьми.

Утримувані в ПТПІ особи жіночої статі проживають у кімнатах, харчуються і проводять вільний час окремо від утримуваних осіб чоловічої статі.

Сім'ї поселяються в окремі кімнати. Якщо немає можливості розмістити сім'ю окремо, діти повинні залишатися разом із матерями. Якщо в дитини є тільки батько, вони повинні розміщуватися разом в окремій кімнаті.

Вагітні жінки й жінки, які мають при собі дітей, розміщуються в окремих спеціально спроектованих кімнатах, де існують умови для задоволення особливих потреб дитини, з розрахунку 7 м² житлової площі на одну особу. Вони повинні отримувати максимальний догляд медичних працівників.

Кімнати для проживання обладнуються одноярусними або дво-ярусними ліжками (тапчанами), столами для приймання їжі, стільцями (лавами), приліжковими тумбочками та настінними шафами.

У будинках, у яких розташовано багатомісні кімнати, на кожному поверсі у коридорі обладнують туалетні та душові кімнати.

УМОВИ ТА РЕЖИМ ПЕРЕБУВАННЯ У ЛОКАЛІЗОВАНИХ КІМНАТАХ

Особи, які потребують посиленого нагляду через схильність до насильства, можливість заподіяння шкоди оточенню чи собі, учинення нападу на працівників ПТПІ або втечі, за вмотивованим розпорядженням директора ПТПІ або посадової особи, що його заміщає, поміщаються до одно- або двомісних локалізованих кімнат терміном до 15 діб, після чого розміщуються в багатомісних кімнатах. Термін перебування таких осіб у локалізованій кімнаті може бути продовжено до 30 діб.

Локалізовані кімнати, крім меблів, обладнуються клозетними чашами та умивальниками. У віконних прорізах локалізованих кімнат із внутрішнього боку встановлюються металеві ґрати. Зовнішнє скло у вікнах звичайне, внутрішнє – броньоване.

Іноземцям, яких тримають у локалізованих кімнатах, згідно із затвердженим директором ПТПІ розпорядком дня надається право на прогулянки щодня не менше двох годин денного часу доби. У двір для прогулянок утримувані іноземці виводяться із кожної кімнати окремо у супроводі працівника, що здійснює охорону. Проведення прогулянок реєструється в журналі обліку проведення прогулянок іноземців, які тримаються в локалізованих кімнатах.

ІНОЗЕМЦІ В ПУНКТІ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ МАЮТЬ ПРАВО:

- ◆ на ознайомлення зі своїми правами та обов'язками під час перебування в ПТПІ;
- ◆ на медичне обслуговування та санітарно-епідемічне забезпечення;
- ◆ на восьмигодинний сон у нічний час;
- ◆ носити власний одяг, надсилати та отримувати листи;
- ◆ на спілкування та побачення із членами своєї сім'ї;

- ♦ користуватися власними засобами зв'язку, не обладнаними пристроями для здійснення фото- та відеозйомки;
- ♦ користуватися телефонним апаратом, установленим на території ПТПІ, та здійснювати міські, міжміські та міжнародні телефонні розмови;
- ♦ отримувати продуктові та речові передачі, посилки і грошові перекази;
- ♦ відправляти релігійні обряди; користуватися релігійною літературою та властивими їхньому віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо це не загрожує безпеці ПТПІ, а також не обмежує прав інших осіб; запрошувати священнослужителів;
- ♦ отримувати безкоштовні послуги перукаря та одноразову безпечну бритву (після використання бритва повертається працівникові ПТПІ);
- ♦ перебувати у вільний час, визначений розпорядком дня ПТПІ, поза межами житлового корпусу в дозволених на території ПТПІ місцях;
- ♦ переглядати телевізійні передачі та прослуховувати радіопередачі;
- ♦ грати в настільні ігри та займатися іншими не забороненими видами діяльності;
- ♦ користуватися літературою, газетами, журналами та іншими друкованими виданнями;
- ♦ користуватися власними аудіопрогравачами, радіоприймачами, телевізорами в установлений розпорядком дня час, не заважаючи при цьому іншим;
- ♦ тримати в кімнаті для проживання цінні предмети, папери, банківські магнітні картки, гроші, документи тощо;
- ♦ звертатися зі скаргами, заявами та листами до державних органів і службових осіб у порядку, установленому законодавством;
- ♦ мати при собі кошти та купувати продукти харчування, предмети першої необхідності та інше в магазині на території ПТПІ, а також через торгівельну мережу на замовлення.

Слід особливо відзначити, що іноземцям дозволяється зустрічатися з правозахисниками, адвокатами, представниками дипломатичних представництв або консульських установ країни свого походження, міжнародних організацій, органів міграційної служби України, громадських та міжнародних правозахисних організацій. Це означає, що вже в наказі, що регламентує діяльність ПТПП, створені норми, які підтримують незалежні моніторингові візити.

У КІМНАТАХ ПТПП ІНОЗЕМЦЯМ ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ ЗБЕРІГАТИ:

- ♦ одяг і взуття відповідно до сезону;
- ♦ речі та засоби особистої гігієни;
- ♦ книги, газети, журнали, папір, поштові конверти, марки, олівці, підручники та учнівське приладдя (для учнів);
- ♦ тютюнові вироби та сірники;
- ♦ продукти харчування (за винятком продуктів із простроченим терміном реалізації, консервованих продуктів із м'яса, риби, овочів, фруктів, виготовлених у домашніх умовах, продуктів, що потребують додаткового приготування шляхом термічної обробки);
- ♦ медикаменти, дозволені медичним працівником;
- ♦ аудіопрогравачі, засоби зв'язку, радіоприймачі, телевізори, холодильники та іншу побутову техніку невеликих розмірів.

ЗАДЛЯ ПІДТРИМУВАННЯ ПОРЯДКУ В УСТАНОВІ ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ В ПТПП ІНОЗЕМЦЯМ ЗАБОРОНЕНО:

- ♦ придбання та зберігання вогнепальної або холодної зброї, колючих та ріжучих предметів, спиртних напоїв, наркотичних засобів та психотропних речовин;
- ♦ самовільно залишати територію ПТПП, що охороняється, або перебувати в місцях, доступ до яких заборонений адміністрацією;
- ♦ порушувати спокій і встановлений у ПТПП розпорядок дня;
- ♦ мати в кімнатах громіздкі предмети, що заважають вільному пересуванню житловими приміщеннями;

- ♦ уживати алкогольні напої та приймати наркотичні засоби або психотропні речовини;
- ♦ курити тютюнові вироби в невизначених місцях;
- ♦ навмисно завдавати тілесні ушкодження або викликати розлади здоров'я, а також підбурювати інших або допомагати в здійсненні таких дій, що впливають на порядок у пункті тимчасового перебування та його безпеку;
- ♦ самостійно змінювати кімнату для проживання, визначену адміністрацією ПТПІ;
- ♦ влаштовувати азартні ігри та брати в них участь.

Права та обов'язки іноземців розміщуються на видному місці в кожній житловій чи локалізованій кімнаті українською мовою та мовою, якою володіють іноземці.

ЗАХОДИ СТЯГНЕННЯ

До іноземців, які порушують установлений у ПТПІ розпорядок дня, не виконують вимоги працівників ПТПІ щодо забезпечення належного порядку та поведінки, директором ПТПІ або посадовою особою, яка його заміщує, може бути вжито такі заходи дисциплінарного впливу, як попередження та зауваження.

ЗАЛУЧЕННЯ ДО РОБІТ

Утримувані в ПТПІ іноземці за їх згодою можуть залучатися до робіт з облаштування місця проживання, благоустрою території, а також на його промисловій базі або згідно з трудовими договорами на підприємствах, в організаціях та установах за місцем їх розташування.

Особи, які працюють у майстерні або згідно з трудовими договорами за межами розташування ПТПІ, виводяться на роботу тільки в денний час і перебувають під наглядом працівників, які здійснюють охорону протягом усього робочого часу.

Після закінчення роботи та повернення до ПТПІ проводиться огляд іноземців, їхнього одягу та речей.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Звільнення іноземців із пункту тимчасового перебування та їх передання заінтересованим органам здійснюється за рішенням директора ПТП або особи, яка його заміщає. Рішення про звільнення іноземця з ПТПІ оформлюється постановою, яка оголошується іноземцеві в присутності перекладача під підпис.

Іноземцю, який вибуває з ПТПІ, видають довідку про тримання іноземця в ПТПІ з фотокарткою, що засвідчує факт перебування його в ПТПІ. У цій довідці визначається маршрут прямування іноземця до певного, узгодженого з органом, що направив іноземця до ПТПІ, місця тимчасового проживання. До місця перебування іноземець направляється за рахунок наявних у нього коштів, а якщо він при собі їх не має, то за рахунок коштів ПТПІ.

Іноземець також звільняється з пункту тимчасового перебування:

- а) у разі подання заяви про надання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту;
- б) при оформленні документів для вирішення питання щодо надання йому статусу біженця або особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту;
- в) у разі надання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту;
- г) за рішенням суду, якщо в діях іноземця в адміністративному порядку буде доведено відсутність адміністративного правопорушення;
- ґ) у разі легалізації іноземця в іншій передбаченій законодавством спосіб – після отримання документів, що підтверджують здійснення такої легалізації.

Передавання іноземців, які перебувають у ПТПІ, зацікавленим органам здійснюється на підставі повідомлення заінтересованого органу, який доставляв іноземців до пункту тимчасового перебування, про завершення ним підготовчих заходів, необхідних для здійс-

нення їх примусового видворення або передавання до інших країн у порядку, передбаченому міжнародними договорами України про реадмісію осіб.

Заінтересований орган також повинен надавати копію постанови суду про примусове видворення іноземця або повідомлення іншої країни про приймання іноземця в рамках виконання міжнародних договорів про реадмісію осіб.

Про приймання-передавання іноземця складається акт у двох примірниках, один із яких долучається до особової справи іноземця, а другий передається працівникові заінтересованого органу, який здійснюватиме примусове видворення іноземця або його передавання .

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 1 січня 2013 року у системі ДМС України функціонувало 2 ПТПІ на 373 особи.

ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДМС УКРАЇНИ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА НАСТУПНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ:

1. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1110 «Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні»;
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150 «Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України»;
4. Наказ МВС України від 16.10.2007 № 390 «Про затвердження Положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні»;

-
5. Наказ МВС України, МОЗ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України від 17.04.2012 № 336 / 268 / 254 «Про матеріально-побутове і медичне забезпечення іноземців та осіб без громадянства, що утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, і пунктах тимчасового тримання та спеціально обладнаних приміщеннях»;
 6. Указ Президента України від 06.04.2011 № 405/2011 «Питання Державної міграційної служби України».

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Однією з найбільш вразливих категорій дітей є діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, опіка над якими лягає передусім на державу, котра, власне, потім і здійснює контроль за дотриманням відповідного рівня цієї опіки. І якщо діти із сімей можуть розраховувати на захист батьків у разі порушення їхніх прав у школі чи дитсадку, то діти окресленої категорії такого захисту не мають. Саме тому особливої уваги в сфері моніторингу дотримання прав людини у місцях несвободи потребують заклади Міністерства освіти і науки України, в яких дитина-сирота чи дитина, позбавлена батьківського піклування, перебуває від 3 років і до здобуття базової чи повної загальної середньої освіти, а в разі необхідності – до повноліття, на повному державному утриманні. До таких закладів належать дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності.

Іншою особливою категорією підопічних Міністерства освіти і науки є діти, які скоїли правопорушення (злочини), але ще не досягли віку, коли настає кримінальна відповідальність за них. Такі діти утримуються у закладах соціальної реабілітації: загальноосвітніх школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації, де режим перебування значно відрізняється від режимів усіх інших дитячих закладів в Україні та є досить жорстким.

Окреслимо кожен заклад окремо.

Дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності – це навчальні заклади, що забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови

для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя.

ГОЛОВНИМИ ЗАВДАННЯМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ Є:

- забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, умов проживання, навчання, виховання та розвитку, наближених до сімейних;
- забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації та соціальної адаптації вихованців з урахуванням стану здоров'я, індивідуальних особливостей психофізичного розвитку вихованців;
- забезпечення захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя та праці;
- формування правової культури, загальнолюдських цінностей;
- створення умов для збереження та підтримки родинних зв'язків дітей;
- сприяння влаштуванню дітей у різні форми сімейного виховання.

ТИПИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ:

Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою забезпечення належного рівня задоволення їх життєвих та освітніх потреб за умов повного утримання їх за рахунок засновника, власника створюються інтернатні заклади таких типів:

дитячий будинок – навчальний заклад, який забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку;

загальноосвітня школа-інтернат – навчальний заклад, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

спеціалізована школа-інтернат I-III ступенів – навчальний заклад з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію обдарованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів – навчальний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів – навчальний заклад з відповідним профілем для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування.

УМОВИ ЗАРАХУВАННЯ ТА ВИБУТТЯ

Комплектування інтернатних закладів учнями (вихованцями) здійснюється Міністерством освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районними та міськими відділами освіти і науки місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади за місцем проживання (перебування) дитини.

Комплектування інтернатних закладів здійснюється протягом календарного року. Переведення учнів (вихованців) з одного інтернатного закладу до іншого проводиться з 01 вересня поточного до 30 травня наступного року.

В ІНТЕРНАТНІ ЗАКЛАДИ ПРИЙМАЮТЬСЯ:

- діти-сироти;
- діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти, розлучені із сім'єю, відповідно до Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту".

Не приймаються до інтернатних закладів діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані у сімейні форми виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу).

Зарахування учнів (вихованців) до спеціалізованої школи-інтернату I-III ступенів проводиться на конкурсній основі відповідно до Інструкції про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19 червня 2003 року № 389, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 04 липня 2003 року за № 547/7868.

Учні (вихованці), які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та діти, які потребують тривалого лікування, зараховуються до спеціальних і санаторних інтернатних закладів в установленому законодавством порядку.

Діти, члени однієї сім'ї (брати і сестри), направляються в один інтернатний заклад, за винятком, коли за медичними показниками їх виховання має здійснюватись окремо.

У разі випуску чи переходу до іншого навчального закладу учню (вихованцю) видаються:

- довідка про перебування в інтернатному закладі;
- документи про освіту (для дітей шкільного віку);
- матеріальна допомога відповідно до законодавства;
- свідоцтво про народження; тим, хто досяг 16-річного віку – паспорт;
- відомості про батьків або близьких родичів;
- документи, які підтверджують права вихованців на майно, житлову площу, яку попередньо займали вони або їх батьки, майновий сертифікат, ощадна книжка, цінні папери, пенсійна книжка, реєстраційний номер облікової картки платника податків та інші документи тощо.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Режим роботи інтернатного закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності встановлюється його засновником (власником), погоджується відповідною установою державної сані-

тарно-епідеміологічної служби та відповідним органом управління освітою.

Харчування учнів (вихованців) в інтернатних закладах незалежно від підпорядкування та форми власності організовується за нормами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 року № 1591 “Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах”.

Медичне обслуговування учнів (вихованців) інтернатних закладів незалежно від підпорядкування, типу та форми власності забезпечується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів, та медичними працівниками лікувально-профілактичних закладів за територіальним принципом.

Заклади охорони здоров'я спільно з медичними працівниками інтернатного закладу двічі на рік безоплатно проводять медичні огляди всіх учнів (вихованців), у разі потреби беруть їх на диспансерний облік, здійснюють постійний медичний нагляд і своєчасне лікування.

Матеріальне та фінансове забезпечення учнів (вихованців) інтернатних закладів здійснюється за нормами та нормативами, установленними законодавством.

Учні (вихованці) інтернатного закладу отримують кошти на особисті витрати, щорічний розмір яких повинен становити не менше 1,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

На підставі письмової заяви осіб, які систематично беруть участь у вихованні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, учні (вихованці) інтернатних закладів можуть виїжджати в супроводі дорослих до родичів, знайомих на святкові (вихідні) дні або під час канікул відповідно до наказу директора інтернатного закладу за погодженням із службою у справах дітей, якщо це не шкодить фізичному і психічному здоров'ю дітей.

Навчально-виховний процес в інтернатному закладі незалежно від його підпорядкування, типу і форми власності здійснюється від-

повідно до робочих навчальних планів, складених на основі типових навчальних планів, затверджених МОН України.

Режим дня, розклад занять (уроків) складаються з урахуванням типу інтернатного закладу, тривалості перебування дітей у закладі з дотриманням педагогічних і санітарно-гігієнічних вимог до відповідного типу навчального закладу і затверджуються рішенням педагогічної ради закладу та погоджуються з відповідним органом управління освітою і територіальною установою державної санітарно-епідеміологічної служби. Режим роботи і розклад уроків мають забезпечувати науково обґрунтоване співвідношення навчання, праці і відпочинку вихованців.

Трудове навчання учнів (вихованців) здійснюється на принципах добровільності у навчально-виробничих майстернях (для технічних і обслуговувальних видів праці), підсобних господарствах, на навчально-дослідних ділянках, земельних ділянках, на виробництві, в установах і організаціях з обов'язковим дотриманням правил безпеки, вимог навчальних програм, урахуванням профілю та типу інтернатного закладу, особливостей регіону і вимог санітарного законодавства.

УЧНІ (ВИХОВАНЦІ) МАЮТЬ ПРАВО НА:

- ♦ умови проживання, навчання, виховання та розвитку, наближені до сімейних;
- ♦ здобуття дошкільної, базової, повної загальної середньої та позашкільної освіти;
- ♦ медичну та соціальну допомогу згідно із законодавством;
- ♦ утримання за рахунок відповідних бюджетів у державних і комунальних навчальних закладах, за рахунок коштів власника (засновника) – у приватних;
- ♦ повноцінне якісне харчування;
- ♦ збереження родинних стосунків;
- ♦ безпечні і нешкідливі умови проживання, виховання, навчання, праці;

- ♦ отримання кваліфікованої допомоги в навчанні, корекції психофізичного розвитку;
- ♦ оздоровлення, відпочинок, організоване дозвілля у вихідні, святкові дні та під час канікул;
- ♦ вибір форм навчання, факультативів, спецкурсів, позакласних занять;
- ♦ розвиток своїх творчих здібностей та інтересів через участь у різних видах навчальної, наукової, науково-практичної діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах тощо;
- ♦ користування навчально-виробничою, науковою, матеріально-технічною, культурно-спортивною, корекційно-відновлювальною та лікувально-оздоровчою базою інтернатного закладу;
- ♦ вільне вираження поглядів, переконань;
- ♦ захист своїх особистих, житлових і майнових прав;
- ♦ захист від будь-яких форм експлуатації, психічного, фізичного та інших видів насильства з боку працівників, які порушують їх права, честь і гідність;
- ♦ участь в органах громадського самоврядування інтернатного закладу.

Влаштування дитини до інтернатного закладу не припиняє її права на аліменти, пенсії та інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втраченою годувальника.

УЧНІ (ВИХОВАНЦІ) ЗОБОВ'ЯЗАНІ:

- ♦ дотримуватися вимог статуту, внутрішнього розпорядку інтернатного закладу;
- ♦ дотримуватися законодавства, моральних, етичних норм;
- ♦ дотримуватися правил особистої гігієни;
- ♦ оволодівати знаннями, уміннями, практичними навичками в обсязі Базового компонента дошкільної освіти, Державного стандарту загальної середньої освіти, підвищувати загальний культурний рівень;

- ♦ бережливо ставитися до особистого майна та майна інтернатного закладу;
- ♦ поважати честь і гідність інших вихованців і працівників закладу ¹.

Загальноосвітня школа соціальної реабілітації є державним навчальним закладом для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОН України.

Школа створює належні умови для життя, навчання і виховання учнів (вихованців), підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму.

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

До школи за рішенням суду направляються учні (вихованці), які вчинили правопорушення, що мають ознаки суспільно небезпечного діяння, у віці від 11 до 14 років.

Зарахування учнів (вихованців) до школи та їх відрахування проводиться протягом року.

Доставлення учнів (вихованців) до школи здійснюється в установленому порядку через приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ (далі – приймальники-розподільники). Таким же є порядок повернення учнів (вихованців) у разі самовільного залишення ними школи.

Зарахування учнів (вихованців) до школи проводиться комісією, яку очолює директор, у неробочий час – відповідальною особою від адміністрації та медичним працівником. До складу комісії входять заступник директора, медичний працівник, психолог.

¹ Наказ МОНмолодьспорту України, Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 № 995/557 «Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; – Доступно на: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12/conv>

Під час зарахування учнів (вихованців) до школи їх особисті речі підлягають ретельному огляду. Предмети, вироби, речі, зберігання яких учням заборонено, здаються за списком на зберігання до спеціально відведеного для цього приміщення.

До школи не можуть бути зараховані учні (вихованці), які страждають захворюваннями, перелік яких затверджується МОН України за погодженням з Міністерством охорони здоров'я.

Учні (вихованці), які прибули до школи, у разі потреби розміщуються у карантинному відділенні, де утримуються не більш як 10 днів під постійним наглядом вихователя, психолога, медичних працівників. Протягом зазначеного строку вивчаються особистість дитини, її знання, уміння та навички, визначається необхідний комплекс педагогічних заходів щодо її реабілітації.

Адміністрація школи у десятиденний строк з дня зарахування учня (вихованця) повідомляє про це суд, службу у справах дітей за місцем проживання дитини, а також батьків або осіб, які їх замінюють. Батькам, або особам, які їх замінюють, надсилається інформація про правила листування, отримання посилок, передач, бандеролей, побачень із зазначенням місцезнаходження школи.

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ВИБУТТЯ

Питання доцільності проведення подальшої реабілітації та можливості дострокового відрахування дітей із школи розглядається через рік (повторно через шість місяців) і остаточно вирішується судом за місцезнаходженням школи на підставі рішення педагогічної ради школи чи за поданням її директора.

Учні школи, яким виповнилося 15 років, але вони не стали на шлях виправлення, рішенням суду переводяться до професійного училища соціальної реабілітації. Переведення здійснюється у межах строку, встановленого судом.

У разі самовільного залишення учнем (вихованцем) школи адміністрація закладу терміново вживає заходів до його розшуку та по-

вернення. Факт самовільного залишення учнем школи реєструється у відповідному журналі протягом двох годин з моменту його виявлення.

Адміністрація школи протягом двох годин письмово інформує про факт самовільного залишення учнем (вихованцем) навчального закладу органи внутрішніх справ для вжиття оперативного-розшукових заходів.

У разі масового самовільного залишення учнями (вихованцями) території школи, групового хуліганства, пожежі, стихійного лиха та інших надзвичайних ситуацій адміністрація школи терміново повідомляє про це органи внутрішніх справ та МОН України.

Доставлення з приймальників-розподільників для дітей органів внутрішніх справ учнів, які самовільно залишили заклад, здійснюється у супроводі працівника школи у разі, коли школа, приймальник-розподільник і органи внутрішніх справ дислокуються в одній області. Адміністрація школи у разі отримання повідомлення з приймальника-розподільника про затримання учня (вихованця) терміново відряджає свого працівника для прийому і доставлення його в школу.

Відрахування учнів (вихованців) із школи після закінчення строку реабілітації проводиться наказом директора школи.

Адміністрація школи у місячний строк до передбачуваного відрахування учня (вихованця) повідомляє про це суд та службу у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця), а також батьків або осіб, які їх замінюють.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Організація навчально-виховного процесу та оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778².

Виховання учнів (вихованців) у школі здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

² Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2291

Робочі та експериментальні навчальні плани школи розробляються на основі типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Для учнів (вихованців), які виявили особливі здібності у вивченні певних предметів, а також для учнів із значною педагогічною занедбаністю складаються індивідуальні навчальні плани, які затверджуються директором школи.

Режим щоденної роботи з учнями (вихованцями) затверджується педагогічною радою школи.

Завдання для самопідготовки у школі не є обов'язковими. Вони можуть даватися учням (вихованцям) у відведені розпорядком дня години самопідготовки, що проводяться під керівництвом педагогічних працівників.

Забороняється відволікати учнів (вихованців) від занять на заходи, що не пов'язані з навчально-виховним процесом.

Трудове навчання (суспільно-корисна праця) і виховання у школі є одним з основних заходів перевиховання учнів.

Таке навчання здійснюється у навчально-виробничих майстернях, навчально-дослідному сільському або садовому господарстві школи з урахуванням віку та фізичного розвитку учнів (вихованців) під постійним наглядом педагогічних та медичних працівників з дотриманням вимог техніки безпеки.

У разі смерті, тяжкої хвороби батьків учня (вихованця) або осіб, що їх замінюють, інших родичів чи інших непередбачених обставин адміністрація школи може надавати учню (вихованцю) короткочасну відпустку строком на п'ять днів, не враховуючи часу на проїзд, у супроводі спеціально уповноваженої особи, яка призначається наказом директора школи.

Педагогічні працівники школи підтримують систематичний зв'язок з батьками дітей або особами, які їх замінюють, шляхом листування, особистих бесід, проведення батьківських зборів, конференцій, телефонного зв'язку та через Інтернет.

Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, які їх замінюють, іншими родичами допускається з дозволу директора школи або особи, яка його замінює.

Учні (вихованці) мають право на листування, телефонні розмови, отримання передач, посилок, бандеролей, грошових переказів, користування Інтернетом.

Витрачання дітьми грошей допускається з дозволу та під контролем адміністрації школи.

З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація школи має право проводити особистий огляд учня, його речей, а також посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень з наступним складенням протоколу.

Для забезпечення надання якісної освіти, правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму школа соціальної реабілітації має:

навчальні кабінети, обладнані відповідними засобами навчання; навчально-виробничі майстерні, дільниці, навчальні господарства, обладнані необхідними засобами навчання;

приміщення, споруди, інвентар, інше приладдя, необхідні для фізичного виховання, гурткової, секційної та іншої позаурочної роботи;

контрольно-пропускний пункт та карантинне відділення, приміщення для медичного обслуговування, кімнату психологічного розвантаження, комунально-побутові приміщення;

бібліотеку, читальний та актовий зали, їдальню, харчоблок, житлові приміщення для учнів³.

Професійне училище соціальної реабілітації є державним професійно-технічним навчальним закладом для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОН України.

³ Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 734 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації». – Доступно на: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/734-2012-%D0%BF/conv>

Головним завданням училища є забезпечення захисту прав дітей, які потребують особливих умов виховання, на професійно-технічну освіту, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я.

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

До училищ направляються діти віком від 14 до 18 років на підставі рішення суду.

Порядок зарахування учнів (вихованців) до училищ та оформлення їх особових справ здійснюється у порядку, встановленому МОН України.

Доставлення учнів (вихованців) до училища здійснюється через приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ. Таким же є порядок їх повернення у разі самовільного залишення училища.

До училища не можуть бути зараховані діти, які страждають захворюваннями, перелік яких затверджується МОН України за погодженням з МОЗУкраїни.

Не підлягають зарахуванню до училища діти, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, із застосуванням відстрочки виконання вироку або умовно.

Зарахування дітей до училища та їх відрахування з нього проводиться протягом року.

Учні (вихованці), зараховані до училища, у разі потреби розміщуються в карантинному відділенні, де утримуються не більш як 10 діб під постійним наглядом медичних працівників, педагогів, психолога та чергових по режиму. Протягом зазначеного часу вивчаються особистість учня (вихованця), його знання, уміння та навички, визначається необхідний комплекс педагогічних заходів щодо його перевиховання, застосовуються навчально-виховні заходи.

Зарахування дітей до училища проводиться комісією, яку очолює директор, у неробочий час – відповідальною особою від адміністрації

та медичним працівником. До складу комісії входять заступник директора, медичний працівник, психолог.

Під час прийому дітей їх речі підлягають ретельному огляду. Предмети, вироби, речі, зберігання яких учням (вихованцям) заборонено, здаються за списком на зберігання до спеціально відведеного для цього приміщення.

Новоприбулі діти проходять обов'язковий медичний огляд.

Зареховані до училища учні (вихованці), які мають професійну підготовку, удосконалюють свою кваліфікацію шляхом виготовлення складної продукції для здобуття підвищеного розряду.

Адміністрація училища у десятиденний строк з дня прибуття дитини повідомляє про це суд, яким було прийнято рішення про направлення дитини до училища, службу у справах дітей за місцем його проживання, а також батьків або осіб, які їх замінюють. Одночасно сім'ї надсилається інформація про правила листування, отримання посилок, передач, бандеролей, побачень із зазначенням адреси навчального закладу.

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ВИБУТТЯ

Учні (вихованці) утримуються в училищі у межах строку, встановленого судом, але не більш як три роки, за вчинення злочину у віці до 18 років або скоєння правопорушення до виповнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. У разі переведення учнів (вихованців) із школи соціальної реабілітації до училища загальний строк перебування їх у таких закладах не повинен перевищувати трьох років.

Адміністрація училища у місячний строк до передбачуваного відрахування учня (вихованця) повідомляє про це суд та службу у справах дітей за місцем проживання учня (вихованця), а також батьків або осіб, які їх замінюють.

Відраховані з училища учні (вихованці) направляються, як правило, до місця проживання для працевлаштування на підприємствах, в установах, у сільському господарстві та в інших галузях економіки за набутою професією, а в окремих випадках за бажанням – до іншої

місцевості за умови письмового підтвердження відповідної служби у справах дітей або державної служби зайнятості про можливість їх працевлаштування і забезпечення житлом.

Учнів (вихованців), яким на час відрахування не виповнилося 16 років, а з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – 18 років, до місця подальшого проживання супроводжують батьки або особи, які їх замінюють, чи працівники училища, визначені наказом директора.

Дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, надається матеріальна допомога. За клопотанням ради училища може надаватися матеріальна допомога і іншим дітям з багатодітних та мало-забезпечених сімей, які особливо потребують цього.

Під час відрахування з училища учням (вихованцям) видаються проїзні квитки і продукти харчування на час переїзду, речі та гроші, що належать їм, особисті документи (довідка про строк перебування в училищі, документи про освіту тощо).

Служба у справах дітей повідомляє у десятиденний строк училище про прибуття та влаштування відрахованого учня (вихованця).

У разі самовільного залишення учнем (вихованцем) училища адміністрація закладу терміново вживає заходів до його розшуку та повернення. Факт самовільного залишення учнем (вихованцем) училища реєструється у відповідному журналі протягом двох годин з моменту його виявлення.

Адміністрація закладу протягом двох годин письмово інформує про факт самовільного залишення учнем (вихованцем) училища органи внутрішніх справ для вжиття оперативно-розшукових заходів.

У разі масового самовільного залишення учнями території училища, масової непокори, групового хуліганства, пожежі, стихійного лиха та інших надзвичайних ситуацій адміністрація училища терміново повідомляє про це органи внутрішніх справ та МОН України.

Доставлення з приймальників-розподільників для дітей органів внутрішніх справ (далі – приймальники-розподільники) учнів (вихованців), які самовільно залишили училище, здійснюється:

- у супроводі працівника училища у разі, коли училище, приймальник-розподільник і органи внутрішніх справ дислокуються в одній області. Адміністрація училища терміново на повідомлення з приймальника-розподільника про затримання учня (вихованця) відряджає свого працівника для прийому і доставлення його в училище;
- у супроводі працівника приймальника-розподільника у разі, коли приймальник-розподільник дислокується в іншій області.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Особливості педагогічного режиму, умов виховання та утримання учнів (вихованців) в училищі визначаються спеціальним режимом дня та системою навчальної і виховної роботи, постійним наглядом і педагогічним контролем за ними, виключенням можливості їх вільного виходу за межі території училища без дозволу адміністрації та супроводу спеціально уповноважених осіб в порядку, встановленому МОН України.

Учні (вихованці) забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату училища. Штат медичних працівників затверджується МОН України та МОЗ України за погодженням з Міністерством фінансів. Медичні працівники здійснюють медичний нагляд за учнями (вихованцями) цілодобово. У разі необхідності училище має право одержувати допомогу від інших закладів охорони здоров'я.

Училище може мати філії, відділення, навчально-виробничі, видавничо-поліграфічні, соціально-культурні, спортивно-оздоровчі та інші підрозділи.

В училищі учні (вихованці), які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно з одержанням професії здобувати повну загальну середню освіту.

Учні (вихованці), які потребують соціальної допомоги та реабілітації та з певних причин не мають базової загальної середньої освіти,

можуть одночасно з одержанням професійної підготовки здобувати базову загальну середню освіту, поєднуючи професійну складову компоненту базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників з типовим навчальним планом загальноосвітніх навчальних закладів, що затверджуються МОН України.

В училищі професійно-технічна освіта може здобуватися за денною формою навчання та за індивідуальними навчальними планами.

Учневі (вихованцеві), який закінчив повний курс навчання та успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація з набутої професії відповідного розряду (категорії) – “кваліфікований робітник” та видається документ про освіту встановленого зразка.

Учням (вихованцям), які не закінчили повного курсу навчання в училищі, але за результатами кваліфікаційної атестації їм присвоєно робітничу професійну кваліфікацію, та учням, які пройшли курсове чи індивідуальне навчання, видається свідоцтво встановленого зразка.

Учням, які не закінчили повного курсу навчання і не пройшли кваліфікаційної атестації, видається довідка.

Організація навчально-виробничого процесу в училищі здійснюється в порядку, встановленому МОН України.

Особливою умовою організації навчально-виробничого процесу в училищі є комплектування навчальних груп під час проведення загально-професійної підготовки чисельністю не більш як 10 осіб, а загальноосвітньої підготовки – не більш як 20 осіб.

УЧНІ (ВИХОВАНЦІ) УЧИЛИЩА МАЮТЬ ПРАВО НА:

- ♦ належні умови навчання за обраною професією;
- ♦ матеріальне забезпечення в період навчання на умовах і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- ♦ навчання професії за індивідуальною програмою;
- ♦ безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами навчального закладу;

- ♦ оплату праці під час виробничого навчання і практики згідно із законодавством;
 - ♦ безоплатне медичне обслуговування, користування засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;
 - ♦ матеріальну допомогу;
 - ♦ щотижневий відпочинок і канікули протягом навчального року та після його закінчення;
 - ♦ безоплатне оволодіння іншою професією у разі хвороби, яка не дає змоги продовжувати навчання за обраною професією;
 - ♦ продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до укладеної з навчальним закладом угоди;
 - ♦ участь в олімпіадах, виставках, конкурсах;
 - ♦ особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, організації дозвілля, побуту тощо;
 - ♦ пільговий проїзд в транспорті;
 - ♦ безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
 - ♦ захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.
- Відволікання учнів (вихованців) училища від участі у навчальному процесі на роботу і здійснення заходів, не пов'язаних з процесом навчання, забороняється.

УЧНІ (ВИХОВАНЦІ) УЧИЛИЩА ЗОБОВ'ЯЗАНІ:

- ♦ додержуватися вимог законодавства, моральних, етичних норм;
- ♦ виконувати вимоги навчальних програм і системи контролю знань, умінь, навичок;
- ♦ систематично і глибоко оволодівати знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищувати загальний культурний рівень;

- ♦ відвідувати заняття, в тому числі за індивідуальним графіком;
- ♦ дотримуватися вимог статуту училища, правил внутрішнього розпорядку;
- ♦ дотримуватися правил охорони праці та техніки безпеки під час практичного навчання і виробничої практики;
- ♦ бережно ставитися до обладнання, засобів навчання та інвентарю, що використовуються в навчально-виробничому і навчально-виховному процесі.

З метою недопущення зберігання заборонених предметів адміністрація училища має право проводити особистий огляд учня (вихованця), посилок, бандеролей, передач, спальних та інших приміщень з наступним складенням протоколу.

Порядок накладення дисциплінарного стягнення встановлюється статутом училища та правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Відвідування учнів (вихованців) батьками або особами, які їх замінюють, родичами допускається лише з дозволу директора училища або особи, яка його замінює.

Педагогічні працівники повинні підтримувати систематичний зв'язок з батьками учнів (вихованців) або особами, які їх замінюють, шляхом листування, особистих бесід, проведення батьківських зборів, конференцій, телефонного зв'язку та через Інтернет.

Учні (вихованці) мають право на листування, телефонні розмови, отримання передач, посилок, бандеролей, грошових переказів, користування Інтернетом.

Витрачання учнями (вихованцями) грошей допускається з дозволу та під контролем адміністрації училища.

У разі смерті, тяжкої хвороби батьків або осіб, що їх замінюють, інших родичів учня (вихованця) чи інших непередбачених обставин адміністрація має право надавати йому короткочасну відпустку строком на п'ять днів, не враховуючи часу на проїзд, у супроводі спеціально уповноваженої особи, яка призначається наказом директора училища.

За досягнення високих результатів у навчанні та в оволодінні професією, спеціальністю, за активну участь у виробничій діяльності та за інші досягнення застосовуються різні форми морального та матеріального заохочення учнів (вихованців), передбачені статутом училища.

ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОБУТТЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ, ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ПОСТІЙНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО РЕЖИМУ УЧИЛИЩЕ МАЄ:

навчальні кабінети і лабораторії, обладнані відповідними засобами навчання;

навчально-виробничі майстерні, дільниці, навчальні господарства, полігони (для кожної професії чи групи професій), обладнані необхідною навчальною технікою, верстатами, машинами, механізмами, матеріалами, інструментом, іншими засобами навчання;

приміщення, споруди, інвентар, інше приладдя, необхідні для фізичного виховання, гурткової, секційної та іншої позаурочної роботи;

приміщення для медичного обслуговування, контрольно-пропускний пункт та карантинне відділення, кімнату психологічного розвантаження, комунально-побутові приміщення;

бібліотеку, читальний та актовий зали, їдальню, харчоблок, житлові приміщення для учнів, учнів (вихованців)⁴.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, у системі Міністерства освіти і науки України на початок 2013-2014 н.р. функціонувало:

1. Дитячі будинки для дітей-сиріт – 70 установ на 2 503 особи;
2. Школи-інтернати – 549 установ на 83 751 особу, у тому числі:
 - загальноосвітні – 182 установи на 38 533 особи;
 - спеціальні загальноосвітні (для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку) – 310 установ на 37 376 осіб;

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 734 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації». – Доступно на: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/734-2012-%D0%BF/conv>

- навчально-реабілітаційні центри – 57 установ на 7 832 особи.
- 3. Загальноосвітні школи соціальної реабілітації – 6 установ на 107 осіб;
- 4. Професійні училища соціальної реабілітації – 2 установи на 104 особи.

ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАКЛАДАХ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА НАСТУПНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ:

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;
2. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»;
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 585 «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах»;
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 № 116 «Про затвердження Порядку надання послуг з харчування дітей у дошкільних, учнів у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах, операції з надання яких звільняються від обкладення податком на додану вартість»;
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 734 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації»;
7. Наказ Органів влади СРСР від 31.12.1975 № 171 «Про затвердження Положення про дошкільну установу для дітей з порушенням опорно-рухового апарату і відповідну групу при школі-інтернаті»;

8. Наказ Органів влади СРСР від 31.08.1987 № 166 «Про затвердження Типових штатів дитячих будинків і шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків»;
9. Наказ МОН України від 19.06.1996 № 217 «Про затвердження Інструкції про порядок комплектування загальноосвітніх шкіл-інтернатів дітьми»;
10. Наказ МОЗ України, МОН України від 05.05.1997 № 137/131 «Про затвердження Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання»;
11. Наказ МОН України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах»;
12. Наказ МОН України 12.06.2003 № 363 «Про затвердження Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат»;
13. Наказ МОН України від 17.11.2003 № 763 «Про затвердження норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів»;
14. Наказ МОН України, МОЗ України від 01.06.2005 № 242/329 «Про затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах»;
15. Наказ МОН України від 15.09.2008 № 852 «Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»;

16. Наказ МОН України від 05.12.2008 № 1105 «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують фізичного та (або) розумового розвитку»;
17. Наказ МОН України від 04.11.2010 № 1055 «Про затвердження Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів»;
18. Наказ МОНмолодьспорту України, Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 № 995/557 «Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;
19. ДБН В.2.2-4-97. Будинки і споруди. Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів;
20. ДБН В.2.2-3-97. Будинки і споруди. Будинки та споруди навчальних закладів;
21. Державні санітарні норми та правила від 20.02.2013 р. № 144 «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів».

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Серед значної кількості закладів Міністерства охорони здоров'я України з точки зору необхідності моніторингу, перш за все, слід звернути увагу на ті, де перебувають найменш захищені категорії населення. Це передусім діти та психічно хворі, оскільки ані ті, ані ті в більшості випадків не вирішують самостійно, де і як їм перебувати. До уваги моніторів таким чином потрапляють усі будинки дитини і психіатричні та психоневрологічні лікарні.

Будинок дитини є комунальним закладом охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, а також дітей із вадами фізичного та розумового розвитку.

ОСНОВНИМИ ТИПАМИ БУДИНКІВ ДИТИНИ Є:

- а) будинок дитини загального типу – для медико-соціального захисту здорових дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків (I-II груп здоров'я), віком від народження до трьох років. Крім дітей цієї категорії, тут можуть перебувати діти, які мають сім'ю, проте утримання та виховання їх у сім'ї з поважних причин (хвороба годувальника, тривале відрядження, навчання тощо) неможливе, а також діти із затримкою розумового та фізичного розвитку внаслідок несприятливих умов виховання;
- б) спеціалізований будинок дитини – для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків, з вадами фізичного та розумового розвитку (III-V груп здоров'я) віком від народження до чотирьох років, а також:
 - з органічним ураженням нервової системи та порушенням психіки;

- з органічним ураженням центральної нервової системи, у тому числі з дитячим церебральним паралічем без порушення психіки;
- із порушенням функції опорно-рухового апарату та іншими вадами фізичного розвитку без порушення психіки;
- із порушенням слуху та мови;
- із порушенням мовлення;
- із порушенням зору (сліпі, слабозорі);
- тубінфікованих, хворих із малими та згасаючими формами туберкульозу, ВІЛ-інфікованих.

У спеціалізованих будинках дитини можуть організовуватись 1-2 групи для здорових дітей.

ДО ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ БУДИНКУ ДИТИНИ МОЖНА ВІДНЕСТИ:

- ◆ медико-соціальне обслуговування дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків, дітей із вадами фізичного та розумового розвитку, які тимчасово перебувають у будинку дитини за заявою батьків;
- ◆ щоденне медичне спостереження педіатра (і в разі потреби інших спеціалістів) за вихованцями;
- ◆ проведення двічі на рік (навесні і восени) поглиблених медичних оглядів вихованців;
- ◆ проведення планових профілактичних та оздоровчих заходів;
- ◆ надання слухових апаратів, окулярів, медикаментів;
- ◆ надання спеціалізованої медичної допомоги, реабілітації відповідно до стану здоров'я дитини;
- ◆ умови для розвитку, виховання та навчання дітей відповідно до їхнього віку;
- ◆ впровадження нових програм медико-соціальної допомоги, педагогічно-виховних заходів;
- ◆ своєчасне інформування про дітей-сиріт та дітей, які мають правові підстави для всиновлення, органів опіки і піклування за місцем перебування дітей;

- ♦ надання житла у межах встановленої санітарної норми, твердого інвентарю, столового посуду;
- ♦ надання одягу, взуття і м'якого інвентарю;
- ♦ забезпечення раціональним харчуванням.

ЦІЛЬОВОЮ ГРУПОЮ ДІТЕЙ, ЯКИХ ПРИЙМАЮТЬ У БУДИНОК ДИТИНИ, Є:

- ♦ діти-сироти;
- ♦ діти, покинуті в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я;
- ♦ діти, яких відмовилися забрати з пологового будинку, іншого закладу охорони здоров'я батьки чи інші родичі;
- ♦ діти підкинуті;
- ♦ діти знайдені;
- ♦ діти, батьки яких позбавлені батьківських прав;
- ♦ діти одиноких батьків;
- ♦ діти з вадами фізичного та психічного розвитку;
- ♦ діти, які за рішенням суду відібрані в батьків без позбавлення їх батьківських прав;
- ♦ діти батьків, визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, недієздатними;
- ♦ діти, батьки яких не мають можливості їх виховувати (за станом здоров'я; у зв'язку з тривалим від'їздом, відбуванням покарання, перебуванням під вартою; в період слідства; у зв'язку з тяжкими матеріально-побутовими умовами та ін.).

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ

У будинок дитини приймаються діти від народження до трирічного віку; діти з вадами фізичного та психічного розвитку можуть перебувати в реабілітаційних групах до чотирирічного віку.

Прийняття дітей до будинку дитини здійснюється в разі відсутності в них станів та захворювань, які потребують стаціонарного обстеження та лікування (в цьому випадку діти спочатку потрапляють до лікарні).

Документи для влаштування дітей до будинку дитини оформлюються за місцем їх постійного проживання батьками, опікунами чи закладами, де діти перебувають на утриманні та лікуванні, і подаються відповідно до Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, управлінь охорони здоров'я обласних, Севастопольської, Головного управління Київської міських державних адміністрацій.

Адміністрація будинку дитини виконує обов'язки опікуна стосовно дітей, яким органами опіки опікуни (усиновителі) не призначені.

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Будинок дитини повинен мати необхідну кількість приміщень, будівель та обладнання для організації медико-соціальної допомоги дітям.

У закладі повинна бути карантинна група для дітей, які щойно поступили, та ізолятор для дітей, які за станом здоров'я не потребують стаціонарного лікування. Кількість ліжок в ізоляторі має становити не менше 10 відсотків від загальної кількості місць у будинку дитини і тимчасово збільшуватись з огляду на епідситуацію.

Приміщення будинку дитини, інвентар, медичне та господарське обладнання повинні відповідати санітарно-технічним, санітарно-гігієнічним, медичним, педагогічним вимогам та нормам, вимогам із техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежної безпеки.

Територія будинку дитини обов'язково повинна бути огорожена та озеленена, мати приміщення для сну дітей на свіжому повітрі, обладнана майданчиками для організації їхніх прогулянок та ігор.

Будинок дитини забезпечується необхідними методичними посібниками, іграшками відповідно до віку, психомоторного та фізичного розвитку дітей.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Випускання дітей із будинку дитини проводиться:

- 1) при поверненні їх у сім'ю за заявою батьків або осіб, що їх замінюють;

- 2) при переведенні у дитячий будинок системи Міністерства освіти і науки України на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації та направлення (путівок) Міністерства освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Головного управління освіти та науки Київської та управління освіти і науки Севастопольської міських держадміністрацій;
- 3) при переведенні до спеціалізованого дитячого будинку чи інших закладів системи Міністерства соціальної політики України на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації та направлення (путівок) Міністерства соціальної політики Автономної Республіки Крим, Головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Київської міської державної адміністрації та управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської державної адміністрації;
- 4) при переданні на усиновлення на підставі рішення суду;
- 5) при переданні під опіку на підставі рішення відділу опіки та піклування¹.

Психіатричні (психоневрологічні) лікарні є закладами охорони здоров'я, куди людина може потрапити як добровільно, так і в примусовому порядку задля отримання психіатричної допомоги.

Окреслимо загальні умови прийняття та вибуття із психіатричних закладів, зазначені у Законі України «Про психіатричну допомогу».

ДОБРОВІЛЬНА ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ

Госпіталізація особи до психіатричного закладу добровільно відбувається на її прохання або за її усвідомленою згодою. Особа віком до 14 років (малолітня особа) госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою її батьків чи іншого законного представника. Особа, визнана у встановленому законом порядку неді-

¹ Наказ МОЗ України від 18.05.98 № 123 «Про затвердження Типового положення про будинок дитини». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0372-98>

ездатною, госпіталізується до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна. У разі незгоди одного з батьків або відсутності батьків чи законного представника госпіталізація неповнолітнього до психіатричного закладу проводиться за рішенням (згодою) органу опіки та піклування, яке може бути оскаржено до суду. Згода на госпіталізацію фіксується в медичній документації за підписом особи або її законного представника та лікаря-психіатра. Госпіталізація особи у перелічених випадках здійснюється за рішенням лікаря-психіатра.

Госпіталізовані підлягають обов'язковому протягом 48 годин із часу госпіталізації огляду комісією лікарів-психіатрів психіатричного закладу для прийняття рішення про необхідність подальшого перебування цих осіб у психіатричному закладі та надання їм стаціонарної психіатричної допомоги.

Протягом подальшого перебування в психіатричному закладі особи підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше ніж один раз на місяць для вирішення питання про необхідність продовження чи припинення надання їм стаціонарної психіатричної допомоги.

Виписка з психіатричного закладу здійснюється в разі завершення обстеження чи експертизи психічного стану особи або видужання особи чи такої зміни стану її психічного здоров'я, що не потребує подальшого лікування в стаціонарних умовах. Виписка особи, добровільно госпіталізованої до психіатричного закладу, здійснюється за письмовою заявою цієї особи або її законного представника чи за рішенням лікаря-психіатра.

Особі, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу добровільно, або її законному представнику може бути відмовлено у виписці цієї особи з психіатричного закладу, якщо комісією лікарів-психіатрів будуть встановлені підстави госпіталізації в примусовому порядку.

ПРИМУСОВА ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ

Особа, яка страждає на психічний розлад, також може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або

без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона:

- вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї чи оточення;
- неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Особа, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу в примусовому порядку, підлягає обов'язковому протягом 24 годин із часу госпіталізації огляду комісією лікарів-психіатрів психіатричного закладу для прийняття рішення про доцільність госпіталізації. У випадку, коли госпіталізація визнається недоцільною і особа не висловлює бажання залишитися в психіатричному закладі, ця особа підлягає негайній виписці.

Перебування особи в психіатричному закладі в примусовому порядку може здійснюватися лише протягом часу наявності підстав, за якими було проведено госпіталізацію.

Особа, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу в примусовому порядку, повинна оглядатися комісією лікарів-психіатрів не рідше ніж один раз на місяць із метою встановлення наявності підстав для продовження чи припинення такої госпіталізації.

У разі необхідності продовження госпіталізації в примусовому порядку понад 6 місяців представник психіатричного закладу повинен направити до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про продовження такої госпіталізації. До заяви, в якій повинні бути викладені підстави госпіталізації особи до психіатричного закладу в примусовому порядку, додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність продовження такої госпіталізації. Надалі продовження госпіталізації особи в психіатричному закладі проводиться кожного разу на строк, який не може перевищувати 6 місяців.

Клопотання про припинення госпіталізації в примусовому порядку можуть направлятися до суду особою, яку було госпіталізовано в примусовому порядку, або її законним представником через кожні 3 місяці з часу ухвалення судом рішення про продовження такої госпіталізації.

Виписка особи, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу в примусовому порядку, здійснюється за рішенням комісії лікарів-психіатрів або за рішенням суду про відмову в продовженні такої госпіталізації.

Виписка особи, яка вчинила суспільно небезпечні діяння та щодо якої судом було застосовано примусові заходи медичного характеру, здійснюється за рішенням суду.

ДО ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДАХ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ, ЗА РІШЕННЯМ СУДУ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ТАКІ ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ:

- 1) госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом;
- 2) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- 3) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом².

Вид примусового заходу медичного характеру залежить від характеру та тяжкості психічного захворювання в особі, тяжкості вчинення нею діяння з урахуванням її ступеня суспільної небезпечності.

Госпіталізація до психіатричних закладів:

- **зі звичайним наглядом** може бути застосована судом щодо психічного хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі і лікування у примусовому порядку на загальних засадах або який перебував у минулому в психіатричному закладі (із суворим або посиленням наглядом), і при зміні його психічного стану, який привів до

² Закон України «Про психіатричну допомогу». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1489-14>

зниження суспільної небезпечності, унеможливив подальше лікування в раніше зазначених судом умовах стаціонару. До таких хворих належать особи з пасивним типом суспільної небезпечності;

➤ **із посиленим наглядом** може бути застосовано судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду або який перебував у минулому в психіатричному закладі із суворим наглядом і при зміні його психічного стану, який привів до зниження його суспільної небезпечності, унеможливив подальше лікування в раніше зазначених судом умовах стаціонару. До таких хворих належать особи з пасивним або активним типами суспільної небезпечності;

➤ **із суворим наглядом** може бути застосована судом щодо психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також які за своїм психічним станом і характером учиненого суспільно небезпечного діяння становлять особливу небезпеку для суспільства і потребують тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду. До таких хворих належать особи з активним типом суспільної небезпечності³.

Нижче розглянемо більш детально функціонування деяких психіатричних закладів, куди люди потрапляють у примусовому порядку.

Психіатрична лікарня із суворим наглядом є закладом охорони здоров'я, призначеним для застосування за рішенням суду примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворі на психічні розлади і за своїм психічним станом та характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становлять особливу небезпеку для суспільства і потребують госпіталізації до психіатричного закладу із суворим наглядом.

³ Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0215-02>

УМОВИ ТА ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ

Підставою для госпіталізації хворого є рішення суду про застосування до нього примусового заходу медичного характеру із суворим наглядом.

Приймання хворих до психіатричної лікарні із суворим наглядом проводиться черговим помічником головного лікаря і черговим помічником начальника відділу охорони лікарні:

- а) черговий лікар перевіряє медичну документацію (копію акта судово-психіатричної експертизи);
- б) черговий помічник начальника відділу охорони лікарні перевіряє наявність рішення суду та документів, які посвідчують особу (паспорт, довідка, що посвідчує особу, довідка про звільнення з місць позбавлення волі та слідчих ізоляторів);
- в) паспорт та інші документи долучаються до особової справи хворого і здаються у спеціальну частину відділу охорони психіатричної лікарні із суворим наглядом.

Огляд хворих, їх санітарна обробка, прийняття речей, документів, а також оформлення медичної документації проводяться в установленому порядку.

Під час огляду хворого черговий лікар досліджує психічний, неврологічний і соматичний стани, збирає необхідні анамнестичні відомості і заносить відповідні дані до журналу обліку приймання хворих та відмовлень у госпіталізації і в картку стаціонарного хворого. У разі виявлення ознак отруєння або тілесних ушкоджень черговий лікар негайно повідомляє про це в місцевий орган внутрішніх справ.

Хворий не пізніше першої доби з часу перебування у відділенні підлягає огляду лікуючим лікарем і завідувачем відділення (за винятком вихідних та святкових днів).

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Територію лікарні, її приміщення, технічне обладнання планують та організують у встановленому порядку і забезпечують засобами охоронної та протипожежної сигналізації з урахуванням умов, які

необхідні для забезпечення суворого нагляду за хворими, і утримують відповідно до вимог санітарного законодавства.

Хворих, яких госпіталізовано до лікарні, розміщують у відділеннях і палатах згідно з їх психічним станом та статтю. Залежно від їхнього стану за ними встановлюють відповідний медичний нагляд і призначають відповідне лікування.

Хворі, які перебувають у лікарні із суворим наглядом, мають право на побачення за своїм бажанням або бажанням законного представника в присутності медичного персоналу і контролера відділу охорони лікарні в спеціально обладнаному для цього приміщенні.

Доступ на територію і в лікувальні відділення лікарні, за винятком приміщень для побачень, дозволений тільки персоналу лікарні і прокурору. Інші посадові особи допускаються з дозволу головного лікаря лікарні чи його заступника з медичних питань.

Тимчасова заборона побачень (крім установлених карантином) накладається лише комісією у складі заступника головного лікаря з медичних питань, лікуючого лікаря та завідувача відділення, якщо вона продиктована станом хворого та інтересами його лікування. Години на відвідування хворих родичами, їхніми законними представниками і на приймання передач регламентуються правилами внутрішнього розпорядку, затвердженими головним лікарем.

Хворі можуть користуватись особистими речами та предметами особистої гігієни, окрім тих, що можуть бути застосовані для заподіяння фізичної шкоди собі або оточенню.

Усні, письмові заяви та скарги хворих, їхніх родичів або законних представників на неправильне ставлення до них персоналу психіатричної лікарні негайно перевіряються завідувачем відділення і надалі головним лікарем або його заступником, реєструються і розглядаються у встановленому порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян».

Вихід хворих за межі лікарні із суворим наглядом не дозволяється. Для запобігання втечі, а також проникненню на територію сторонніх

осіб запроваджується контрольна-пропускна система та охорона силами відділу охорони лікарні. Відпустка хворим не надається.

Хворі, до яких застосовані судом примусові заходи медичного характеру в лікарні із суворим наглядом, користуються правом на пенсійне забезпечення в порядку, передбаченому чинним законодавством.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Після отримання адміністрацією психіатричної лікарні із суворим наглядом рішення суду про зміну чи припинення примусових заходів медичного характеру хворих переводять до інших лікарень або виписують у порядку, установленому МОЗ України.

У разі втечі особи під час застосування примусового заходу медичного характеру керівництво психіатричного закладу негайно сповіщає про це територіальну прокуратуру, орган внутрішніх справ, суд, що призначив примусовий захід медичного характеру, психоневрологічний диспансер, законних представників (родичів, опікунів). Відділ охорони вживає заходи щодо його повернення.

Хворі, які скоїли суспільно небезпечні діяння у стані осудності, але захворіли на тимчасовий розлад психічної діяльності до винесення вироку і до яких застосовані примусові заходи медичного характеру в лікарні із суворим наглядом, після скасування примусових заходів медичного характеру направляються у розпорядження особи чи органу, у провадженні яких перебуває справа, силами і на кошти органів внутрішніх справ.

Хворі, виписані під опіку і нагляд законних представників, передаються їм безпосередньо у психіатричній лікарні, у разі відсутності чи неможливості законного представника приїхати за особою остання направляється за її місцем проживання у супроводі медичного працівника або самостійно, залежно від її стану.

У разі смерті хворого адміністрація лікарні повідомляє: суд, який призначив примусові заходи медичного характеру; прокурора, який здійснює нагляд за відділенням; психоневрологічний диспансер; його

законних представників. Про померлих хворих, щодо яких кримінальні справи призупинені, інформують орган, у провадженні якого перебуває ця справа⁴.

Відділення (палати) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом, які є структурними підрозділами психіатричних лікарень, призначені для застосування за рішенням суду примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворі на психічні розлади і за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становлять небезпеку для суспільства та потребують госпіталізації до психіатричного закладу з посиленням наглядом.

УМОВИ ЗАРАХУВАННЯ

Підставою для госпіталізації хворого є рішення суду про застосування до нього примусового заходу медичного характеру з посиленням наглядом.

Приймання хворих до відділення здійснюється черговим лікарем психіатричної лікарні за наявності рішення суду, копії акта судово-психіатричної експертизи, паспорта або документа, який засвідчує особу хворого. На хворих, які до винесення рішення суду утримувались під вартою, додається довідка про термін перебування під вартою.

Під час огляду хворого черговий лікар досліджує психічний, неврологічний і соматичний стани, збирає необхідні анамнестичні відомості і заносить відповідні дані до журналу обліку приймання хворих та відмовлень у госпіталізації і в картку стаціонарного хворого.

Хворий не пізніше першої доби з часу перебування у відділенні підлягає огляду лікуючим лікарем і завідувачем відділення (за винятком вихідних та святкових днів).

⁴ Наказ МОЗ України від 08.10.2011 № 397 «Порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні із суворим наглядом». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nreg.z0216-02>

УМОВИ ПЕРЕБУВАННЯ

Територію відділення, його приміщення, технічне обладнання планують та організують у встановленому порядку і забезпечують засобами охоронної та протипожежної сигналізації з урахуванням умов, які необхідні для забезпечення посиленого нагляду за хворими, і утримують відповідно до вимог санітарного законодавства.

Хворих, яких госпіталізовано до відділення, розміщують у палатах згідно з їх психічним станом та статтю. Залежно від їхнього стану за ними встановлюють відповідний медичний нагляд і призначають відповідне лікування.

При застосуванні примусових заходів медичного характеру у відділенні:

- ♦ лікувальні відпустки хворим не надаються;
- ♦ для хворих обов'язковими є щоденні прогулянки, за винятком тих, яким призначено постільний режим;
- ♦ місця для прогулянок хворих повинні бути ізольовані від інших відділень, технічно зміцнені та обладнані засобами охоронної сигналізації;
- ♦ вихід хворих за межі відділення з майданчика для прогулянок дозволяється тільки для проведення лікувально-реабілітаційних та діагностичних заходів і в супроводі медичного персоналу;
- ♦ побачення проводяться у спеціально обладнаному приміщенні, яке повинно унеможливити втечу хворого, і в присутності медичного персоналу;
- ♦ час побачення хворих та приймання передач регламентується правилами внутрішнього розпорядку, який затверджує керівник психіатричної лікарні;
- ♦ хворі можуть користуватись особистими речами та предметами особистої гігієни, окрім тих, що можуть бути застосовані для заподіяння фізичної шкоди собі або оточенню;

- доступ у відділення, за винятком приміщення для побачень, дозволено тільки обслуговувальному персоналу, адміністрації психіатричної лікарні та черговому лікарю;
- допуск інших осіб у відділення здійснюється тільки з дозволу адміністрації лікарні, а за їх відсутності – з дозволу чергового лікаря.

УМОВИ ВИБУТТЯ

Особи, які скоїли суспільно небезпечні дії в стані осудності, але захворіли до постановлення вироку на тимчасовий психічний розлад і до яких було застосовано примусові заходи медичного характеру з посиленням наглядом, після скасування примусових заходів медичного характеру направляються у розпорядження судово-слідчих органів, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, силами і за рахунок органів внутрішніх справ.

У разі припинення за рішенням суду застосованих примусових заходів медичного характеру у відділенні залежно від стану здоров'я особу виписують самостійно, у супроводі законних представників (родичів або опікунів) або медичних працівників з обов'язковим лікарським наглядом за місцем проживання. До психоневрологічного диспансеру (кабінету) направляються витяг із картки стаціонарного хворого і копія рішення суду.

Особа виписується з відділення за місцем проживання або переводиться до психіатричного закладу з умовами нагляду, призначеними судом, після того, як рішення суду набирає законної сили.

У разі втечі особи під час застосування примусового заходу медичного характеру керівництво психіатричного закладу негайно сповіщає про це територіальну прокуратуру, орган внутрішніх справ, суд, що призначив примусовий захід медичного характеру, психоневрологічний диспансер, законних представників (родичів, опікунів) та спільно з підрозділом охорони вживає заходів до розшуку особи та її повернення до лікарні.

У разі смерті хворого адміністрація лікарні повідомляє: суд, який

призначив примусові заходи медичного характеру; прокурора, який здійснює нагляд за відділенням; психоневрологічний диспансер; його законних представників. Про померлих хворих, щодо яких призупинено кримінальні провадження, інформують орган, який здійснює досудове розслідування⁵.

На кінець зазначимо, що Закон України «Про психіатричну допомогу» прописує також важливу для моніторингу жорстокого поводження у місцях несвободи можливість громадського контролю за діяльністю психіатричних закладів усіх форм власності незалежно від їх підпорядкування та за фахівцями, іншими працівниками, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги. Цей контроль може здійснюватися об'єднаннями громадян у межах їхньої компетенції відповідно до законодавства України про об'єднання громадян. Представники об'єднань громадян можуть відвідувати психіатричний заклад відповідно до вимог, встановлених правилами внутрішнього розпорядку цього закладу⁶.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 01.01.2013 р. в системі Міністерства охорони здоров'я України функціонувало 45 будинків дитини; 84 психіатричних та психоневрологічних лікарень.

ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ МОЗ УКРАЇНИ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА НАСТУПНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ:

1. Закон України «Про психіатричну допомогу»;
2. Наказ МОЗ України від 18.05.1998 № 123 «Про затвердження Типового положення про будинок дитини»;

⁵ Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом». – Доступно на: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0217-02>

⁶ Закон України «Про психіатричну допомогу». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1489-14>

3. Наказ МОЗ України від 23.02.2000 № 33 «Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я»;
4. Наказ МОЗ України від 03.07.2001 № 256 «Про затвердження Табеля оснащення будинків дитини»;
5. Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади»;
6. Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні із суворим наглядом»;
7. Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом»;
8. Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Порядок переведення хворих на психічні розлади, до яких застосовані примусові заходи медичного характеру»;
9. Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Порядок проведення судово-психіатричної експертизи»;
10. Наказ МОЗ України від 08.10.2001 № 397 «Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах осіб, які утримуються під вартою»;
11. Наказ МОЗ України від 18.05.2013 № 400 «Про вдосконалення порядку надання психіатричної допомоги дітям»;
12. ДБН України В.2.2-18:2007. Будівлі і споруди. Установи охорони здоров'я.

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Одним із завдань Міністерства соціальної політики є забезпечення соціального захисту вразливим верствам населення, зокрема людям похилого віку, інвалідам, ветеранам війни та праці, психічно хворим тощо. Більшість з них не в змозі обслуговувати себе самостійно або не мають близьких родичів, які можуть про них піклуватися, а отже перебувають на повному державному забезпеченні. Держава створила цілу мережу відповідних стаціонарних закладів для утримання різних категорій клієнтів та надання їм необхідних соціально-побутових, психологічних, медичних, педагогічних, професійних тощо послуг. Нижче ми коротко окреслимо ці заклади, розбивши їх умовно на 2 категорії (наведений розподіл обумовлений схожістю режимів функціонування та правилами прийняття й вибуття клієнтів):

- Заклади постійного перебування;
- Заклади соціального захисту дітей.

ДО ЗАКЛАДІВ ПОСТІЙНОГО ПЕРЕБУВАННЯ МОЖНА ВІДНЕСИ:

- ◆ психоневрологічний інтернат;
- ◆ будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів;
- ◆ геріатричний пансіонат;
- ◆ пансіонат для ветеранів війни та праці;
- ◆ спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів;
- ◆ спеціальний будинок-інтернат для престарілих та інвалідів;
- ◆ дитячий будинок-інтернат;

♦ стаціонарне відділення для постійного або тимчасового проживання територіального центру соціального обслуговування населення.

Типові положення цих закладів досить схожі між собою, тому ми спочатку окреслимо основні ознаки, що об'єднують їх, а потім наведемо особливості кожного.

Так, усі окреслені вище заклади повинні забезпечувати своїх клієнтів:

- ♦ житлом, одягом, взуттям, постільною білизною, м'яким і твердим інвентарем та столовим посудом;
- ♦ раціональним харчуванням, зокрема й дієтичним, з урахуванням віку і стану здоров'я осіб, що проживають у закладі, в межах натуральних норм харчування;
- ♦ цілодобовим медичним обслуговуванням, консультативною допомогою, стаціонарним лікуванням на базі закріплених лікувально-профілактичних закладів охорони здоров'я;
- ♦ слуховими апаратами, окулярами, протезно-ортопедичними виробами, зубним протезуванням, спеціальними засобами пересування (крім моторизованих), медикаментами та життєво необхідними ліками, відповідно до медичного висновку;
- ♦ комунально-побутовим обслуговуванням (опалення, освітлення, радіофікація, тепло-, водопостачання тощо);
- ♦ організацією працетерапії, культурно-масової та оздоровчо-спортивної роботи з урахуванням стану здоров'я і віку тих, хто проживає в закладі;
- ♦ умовами, що сприяють адаптації клієнтів у новому середовищі;
- ♦ засобами навчання, виховання та корекції (для дитячого будинку-інтернату).

Зазначимо, що у всіх закладах, де перебувають інваліди, також повинна реалізовуватися індивідуальна програма реабілітації та надаватися комплекс реабілітаційних послуг. Це прописано законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Проте типові положення

зазначених закладів (окрім Положення про дитячий будинок-інтернат) не мають ані надання реабілітаційних послуг у переліку основних завдань закладів, ані індивідуальної програми реабілітації у списку необхідних документів для прийняття інваліда. Отже, на сьогоднішній день завдання організації надання реабілітаційної допомоги навіть не постає перед персоналом цих установ.

Зарахування до закладів постійного перебування є однаковим – основною умовою є наявність путівки від Департаменту соціального захисту населення.

Загальний режим перебування клієнтів у цих закладах є типовим. Переміщення на території установи є вільним, у більшості випадків (окрім дитячого будинку-інтернату) клієнти самі планують свій режим дня. До різноманітних культурних, оздоровчо-спортивних заходів чи трудотерапії вони залучаються тільки добровільно. Контрольно-пропускного режиму на вході, як правило, не передбачено, для виходу за територію закладу достатньо повідомити директора чи лікаря (часто усно). У разі від'їзду на цілий день та більше, клієнт чи його родич повинні написати заяву на ім'я директора (у психоневрологічному інтернаті заява ще погоджується лікарем). Мешканці закладу можуть вільно користуватися своїми речами, тримати їх у своїй кімнаті, самостійно розпоряджаються частиною отримуваної пенсії (від 50 до 20 % залежно від статусу клієнта). Престарілі та інваліди старші за 18 років можуть навіть прийматися на тимчасові роботи в закладі відповідно до чинного законодавства на посади молодшого медичного персоналу і робітників на умовах неповного робочого дня з оплатою пропорційно відпрацьованому часові, якщо праця їм не протипоказана за станом здоров'я.

Діти також є особливою категорією, тому в дитячому будинку-інтернаті вихованці не можуть виходити без супроводу дорослих та мають більш чіткий та насичений режим дня.

Нижче коротко схарактеризуємо кожен заклад окремо.

Психоневрологічний інтернат є стаціонарною соціально-медичною установою, призначеною для постійного проживання громадян із психоневрологічними захворюваннями, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До інтернату приймаються на державне утримання психічно хворі особи, які досягли пенсійного віку, та інваліди першої і другої груп із психоневрологічними захворюваннями, старші за 18 років, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги та яким не протипоказане перебування в інтернаті відповідно до медичних показань та протипоказань до прийому в інтернатні установи, незалежно від наявності батьків або родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом.

Відрахування клієнта з інтернату здійснюється з дозволу відповідно Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних держадміністрацій, Головного управління соціального захисту населення Київської міської держадміністрації, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської держадміністрації:

- 1) за письмовою згодою дітей, родичів, опікунів чи піклувальників про можливість утримувати підопічного і забезпечувати за ним догляд та за довідкою про наявність у них житлової площі;
- 2) за наявності висновку лікарської комісії за участю лікаря-психіатра про можливість відрахування підопічного з інтернату;
- 3) у разі встановлення інвалідам першої або другої груп, які не досягли загальноновстановленого пенсійного віку, третьої групи інвалідності¹.

¹ Наказ Мінпраці України від 29.12.2001 № 549 «Типове Положення про психоневрологічний інтернат». Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0068-02>

Будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни та праці є стаціонарними соціально-медичними установами загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До будинку-інтернату приймаються на державне утримання особи похилого віку, які досягли пенсійного віку, та інваліди першої і другої групи, старші за 18 років, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, яким згідно з медичним висновком не протипоказане перебування у будинку-інтернаті та які не мають працездатних родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом.

Відрахування клієнта з будинку-інтернату здійснюється згідно з наказом по установі:

- 1) за його особистою заявою і на підставі довідки про наявність у нього житлової площі або письмової згоди родичів про можливість його утримувати і забезпечувати його догляд;
- 2) у разі встановлення інвалідам першої або другої груп, які не досягли загальноновстановленого пенсійного віку, третьої групи інвалідності.
- 3) за систематичне грубе порушення Правил внутрішнього розпорядку (вживання алкоголю, наркотичних та інших токсичних препаратів, бійки, самовільну відсутність у будинку-інтернаті без поважних причин понад 10 днів тощо). В такому разі на підставі рішення відповідно колегії Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних держадміністрацій, Головного управління соціального захисту населення Київської міської держадміністрації, Управління праці та соціального захисту

населення Севастопольської міської держадміністрації підопічні переводяться до спеціального будинку-інтернату².

Спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів є закладом соціального обслуговування, який, крім приміщень для проживання, має приміщення для служб соціально-побутового призначення та медичного обслуговування.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

Право на отримання житлового приміщення в спеціалізованому будинку мають особи, які відповідно до законодавства належать до категорії ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів, перебувають на соціальному квартирному обліку для позачергового, першочергового та на загальних підставах забезпечення соціальним житлом, потребують соціального захисту та обслуговування і подали відповідну заяву. Протипоказанням для надання житлового приміщення у спеціалізованому будинку є наявність в осіб інфекційних, онкологічних захворювань IV клінічної групи, захворювань на наркоманію, алкоголізм, гостро виражених психічних захворювань, а також потреба в постійному сторонньому догляді та соціальному обслуговуванні. Заяву про надання житлового приміщення у спеціалізованому будинку громадянин або уповноважена ним особа подає до органу місцевого самоврядування за місцем перебування на соціальному квартирному обліку.

Перевага в отриманні житлових приміщень у спеціалізованому будинку надається самотнім або самотньо проживаючим громадянам, зазначеним у статтях 11 і 12 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення», які перебувають на соціальному квартирному обліку для забезпечення соціальним житлом, потребують соціального захисту та обслуговування.

² Наказ Міністерства праці України від 29.12.2001 № 549 «Про затвердження типових положень про будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів та дітей». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0066-02>

Житлове приміщення у спеціалізованому будинку надається особам на підставі рішення органу місцевого самоврядування, згідно з яким між органом місцевого самоврядування та особою, щодо якої прийнято рішення, укладається договір найму соціального житла. Переведення до іншого соціального закладу відповідно до висновку лікувально-профілактичного закладу про потребу в постійному сторонньому догляді може здійснюватися за рішенням директора спеціалізованого будинку, яке погоджується з органом місцевого самоврядування, що приймав рішення про надання житлового приміщення, з одночасним розірванням договору найму житлового приміщення у цьому будинку та переданням особової справи³.

Спеціальний будинок-інтернат для престарілих та інвалідів

є соціально-медичною установою, призначеною для постійного проживання звільнених осіб – громадян похилого віку, інвалідів I та II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового, медичного обслуговування та реабілітаційних послуг.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До будинку-інтернату на безоплатній основі приймаються звільнені особи – громадяни похилого віку, інваліди I та II груп, старші 18 років, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування та які не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати.

До будинку-інтернату можуть прийматися на платній основі звільнені особи, які мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати.

Переведення осіб до будинку-інтернату іншого профілю, який відповідає стану їх здоров'я, здійснюється за поданням адміністрації

³ Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 76 «Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку та Типового положення про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів». –Доступно на: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=76-2007-%EF>

будинку-інтернату на підставі медичного висновку та згідно з наказом Міністерства соціальної політики Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Головного управління праці та соціального захисту населення Київської, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міських державних адміністрацій.

За заявою родичів та за наявності поважних причин особи можуть бути переведені до будинку-інтернату іншого регіону за узгодженням відповідно між Міністерством соціальної політики Автономної Республіки Крим, головними управліннями праці та соціального захисту населення обласних, Головним управлінням праці та соціального захисту населення Київської, Управлінням праці та соціального захисту населення Севастопольської міських державних адміністрацій (за місцезнаходженням установи, у якій перебуває особа та до якої переводиться) за наявності медичного висновку будинку-інтернату про можливість зміни кліматичних умов.

Тимчасове вибуття осіб за особистими мотивами здійснюється з дозволу адміністрації будинку-інтернату, який надається з урахуванням висновку лікаря будинку-інтернату про можливість виїзду, за наявності письмової заяви родичів або інших осіб, які погоджуються прийняти особу і зобов'язуються здійснювати необхідний догляд.

З метою збереження родинних зв'язків та можливості повернення у сім'ю відповідно до звернення родичів особи та за її згодою адміністрація будинку-інтернату в індивідуальному порядку може розглядати можливість тимчасового вибуття особи протягом календарного року на термін до шести місяців, не враховуючи вихідні та святкові дні, але не більше ніж на три місяці підряд.

Відрахування особи з будинку-інтернату здійснюється відповідно до рішення Міністерства соціальної політики Автономної Республі-

ки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Головного управління праці та соціального захисту населення Київської, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міських державних адміністрацій:

- за особистою заявою особи;
- за письмовою заявою працездатних дітей, родичів або інших осіб про можливість утримувати особу і зобов'язанням здійснення необхідного догляду та за довідкою про наявність у них власної житлової площі;
- при встановленні інвалідам I або II групи, які не досягли пенсійного віку, III групи інвалідності за умови наявності в особи власного житла, придатного для життя, або родичів чи інших осіб, які мають можливість утримувати особу і забезпечувати за нею догляд;
- рішення суду про незаконне поміщення особи до будинку-інтернату⁴.

Дитячий будинок-інтернат є соціально-медичною установою для постійного проживання дітей віком від 4 до 18 років з утвореним у разі потреби молодіжним відділенням для молоді віком від 18 до 35 років, що входить як структурний підрозділ до складу будинку-інтернату, з вадами фізичного та/або розумового розвитку та психічними розладами, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, освітніх та реабілітаційних послуг.

БУДИНКИ-ІНТЕРНАТИ ПОДІЛЯЮТЬСЯ НА:

1. Будинки-інтернати I профілю – для вихованців із фізичними вадами і збереженим інтелектом дошкільного та шкільного віку, для яких самостійне пересування є значно утрудненим або неможливим, які частково себе обслуговують (змішані за статтю).
2. Будинки-інтернати, де можуть одночасно функціонувати:

⁴ Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.11.2011 № 432 «Про затвердження Типового положення про спеціальний будинок-інтернат». – Доступно на: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1389-11/conv>

відділення II профілю – для вихованців із помірною та глибокою розумовою відсталістю та психічними розладами, які можуть навчатись, самостійно пересуватись і обслуговуватись (розділені за статтю);

відділення III профілю – для вихованців із глибокою розумовою відсталістю та психічними розладами, які можуть самостійно пересуватись і не можуть самостійно обслуговуватись (розділені за статтю);

відділення IV профілю – для вихованців із глибокою розумовою відсталістю та/або психічними розладами, які мають складні фізичні вади, не можуть самостійно пересуватись (або пересуваються з утрудненням) та самообслуговуватись (змішані за статтю).

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До будинку-інтернату приймаються на державне утримання діти віком від 4 до 18 років із вадами фізичного або розумового розвитку та психічними розладами, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги і яким, згідно з медичним висновком, не протипоказано перебування в цій установі незалежно від наявності родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати.

Якщо над дітьми, які влаштовані до будинку-інтернату, до влаштування опікунство чи піклування не було встановлено, адміністрація будинку-інтернату виконує обов'язки опікуна (піклувальника) та одночасно вживає заходів щодо встановлення опіки (піклування) над вихованцем (особою) згідно з чинним законодавством.

Вибувають із закладу:

- Вихованці будинків-інтернатів I профілю, які закінчили 9 класів загальноосвітньої школи або здобули середню освіту і направляються на працевлаштування або на навчання в інші навчальні заклади, підлягають відрахуванню з будинку-інтернату.
- Вихованці будинків-інтернатів II профілю за умови успішного проходження індивідуальної програми реабілітації за бажанням можуть бути працевлаштовані і підлягають відрахуванню з будинку-інтернату.

Після досягнення 18-річного віку вихованці:

- 1) відраховуються з будинку-інтернату на утримання батьків, опікунів (піклувальників) за їх заявою;
- 2) за особистою заявою або заявою опікунів (піклувальників) та на підставі висновку лікарської комісії за участю лікаря-психіатра переводяться до молодіжного відділення дитячого будинку-інтернату, до психоневрологічного інтернату або будинку-інтернату для громадян похилого віку та інвалідів.

Вихованці, які не досягли 18 років, відраховуються з будинку-інтернату лише з дозволу відповідно Міністерства праці та соціальної політики Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Головного управління (Департаменту) соціального захисту населення Київської, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міських держадміністрацій за наявності однієї з підстав:

- 1) заяви батьків, опікунів (піклувальників), які мають змогу їх утримувати і забезпечувати необхідний догляд;
- 2) висновку відповідної психолого-медико-педагогічної комісії про необхідність зміни для вихованця профілю інтернатної установи;
- 3) рішення медико-соціальної експертної комісії про втрату статусу інваліда⁵.

Молодіжне відділення дитячого будинку-інтернату – відділення для перебування інвалідів віком від 18 до 35 років із вадами фізичного та/або розумового розвитку та психічними розладами, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, освітніх та реабілітаційних послуг.

⁵ Наказ Мінпраці України 02.04.2008 № 173 «Про затвердження типових положень про дитячий будинок-інтернат, молодіжне відділення дитячого будинку-інтернату системи праці та соціального захисту населення». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0066-02>

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До молодіжного відділення будинку-інтернату переводиться або приймається на державне утримання молодь віком від 18 до 35 років – інваліди першої і другої груп із психоневрологічними захворюваннями, яким за станом здоров'я не протипоказане перебування в молодіжному відділенні будинку-інтернату, незалежно від наявності батьків, опікунів (піклувальників) або родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом. Переведення або прийняття до молодіжного відділення будинку-інтернату здійснюється за заявою особи або її опікуна (піклувальника).

До молодіжного відділення будинку-інтернату можуть бути прийняті інваліди III групи з психоневрологічного захворювання за умови перебування їх у складній життєвій ситуації, відсутності батьків або родичів, зобов'язаних відповідно до чинного законодавства їх утримувати, або якщо батьки чи родичі з об'єктивних причин не можуть цього робити та наявності інших суттєвих підстав, що потребують перебування особи в будинку-інтернаті. Такі випадки розглядаються в індивідуальному порядку на засіданні колегії Міністерства соціальної політики Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення, Головного управління соціального захисту населення Київської, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міських держадміністрацій.

Загальні умови перебування і відрахування осіб із молодіжного відділення здійснюються відповідно до Типового положення про психоневрологічний інтернат⁶.

Стаціонарне відділення для постійного або тимчасового проживання територіального центру соціального обслуговування населення

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) є бюджетною установою, рішення щодо утворення,

⁶ Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 02.04.2008 № 173 «Типове положення про молодіжне відділення дитячого будинку-інтернату». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0676-08>

ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування.

Територіальний центр утворюється для здійснення соціального обслуговування та надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування.

Стаціонарне відділення утворюється для обслуговування не менш як 10 і не більш як 50 одиноких громадян (обмеження щодо граничної чисельності громадян у стаціонарному відділенні, що встановлено цим пунктом, набирає чинності з 1 січня 2015 р.).

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До стаціонарного відділення на постійне або тимчасове проживання, повне державне утримання безоплатно приймаються одинокі громадяни похилого віку, інваліди (які досягли 18-річного віку), хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які, відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії закладу охорони здоров'я, за станом здоров'я не здатні до самообслуговування, потребують постійного стороннього догляду та допомоги, соціально-побутових, соціально-медичних та інших соціальних послуг.

За наявності вільних місць до стаціонарного відділення на загальних умовах строком до чотирьох місяців можуть прийматися одинокі громадяни похилого віку, інваліди (які досягли 18-річного віку), хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які тимчасово втратили здатність до самообслуговування, потребують постійного стороннього догляду, соціально-медичного обслуговування.

Право на позачергове влаштування до стаціонарного відділення мають одинокі ветерани війни, особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»,

жертви нацистських переслідувань, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до 1, 2 і 3 категорії, у разі, коли вони не здатні до самообслуговування, потребують постійного стороннього догляду та соціально-медичного обслуговування.

Одинокі ветерани праці, самотні громадяни похилого віку та члени сімей загиблих військовослужбовців мають переважне право на влаштування до стаціонарного відділення.

Громадяни, які уклали договір довічного утримання (догляду), до стаціонарного відділення не приймаються.

Адміністрація територіального центру відповідно до законодавства може виконувати обов'язки опікуна (піклувальника) щодо громадян, які перебувають у стаціонарному відділенні, яким не встановлено опіку чи піклування або не призначено опікуна чи піклувальника, і одночасно вживає заходів до встановлення опіки чи піклування над такими громадянами.

Перебування громадянина у стаціонарному відділенні припиняється за погодженням із відповідним управлінням праці та соціального захисту населення на підставі письмової заяви громадянина за наявності інформації про нове місце проживання і забезпечення йому постійного стороннього догляду.

Забезпечення громадян, які перебувають у стаціонарному відділенні, здійснюється відповідно до нормативів, передбачених для будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів і стаціонарних відділень територіальних центрів, затверджених Мінпраці⁷.

ЗАКЛАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

В другу категорію були виділені такі заклади, як притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), оскільки режим потра-

⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 № 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%EF>

пляння туди є відмінним від уже наведених. Так, сюди потрапляють діти, які можуть не мати направлення Управління праці та соціального захисту до певної державної установи. Це можуть бути діти, які:

- 1) заблукали;
- 2) були покинуті батьками або піклувальниками;
- 3) жебракують, і місце перебування їхніх батьків не встановлене;
- 4) залишилися без піклування батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників);
- 5) залишили сім'ю чи навчальний заклад;
- 6) вилучені кримінальною міліцією у справах дітей органів внутрішніх справ із сімей, перебування в яких загрожувало їхньому життю і здоров'ю;
- 7) втратили зв'язок із батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій;
- 8) не мають постійного місця проживання і засобів до існування, підкинуті та безпритульні діти;
- 9) самі звернулися по допомогу до адміністрації притулку;
- 10) відбували покарання у вигляді позбавлення волі на певний термін.

З ОГЛЯДУ НА ЗАЗНАЧЕНІ ВІЩЕ КАТЕГОРІЇ, ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ДІТЕЙ ДО ПРИТУЛКУ/ЦЕНТРУ Є:

- ♦ звернення дитини до адміністрації притулку/центру по допомогу;
- ♦ направлення служби у справах дітей відповідної державної адміністрації чи виконавчого комітету ради;
- ♦ акт кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ про доставлення до притулку/центру покинутої дитини або дитини, яка заблукала;
- ♦ письмове звернення керівника органу управління освітою відповідної державної адміністрації чи виконавчого комітету ради;
- ♦ звернення органу, установи чи організації, на які покладено здійснення заходів соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі на певний термін;

- ♦ письмове звернення керівника лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я.

Прийняття дітей та надання їм необхідної допомоги здійснюється притулком/центром цілодобово протягом календарного року. Усі діти, прийняті до притулку/центру, реєструються в журналі обліку із заповненням обліково-статистичних карток установленої форми.

До притулку/центру не приймають дітей, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворих із вираженими симптомами хвороби, а також тих, що вчинили правопорушення і щодо яких є відомості про винесення компетентними органами чи посадовими особами рішення про розшук, затримання, арешт або поміщення до приймального-розподільника для дітей органів внутрішніх справ.

Перебування дітей у притулку/центрі регламентується правилами внутрішнього розпорядку, що затверджуються директором притулку/центру.

ДІТИ, ПРИЙНЯТІ ДО ПРИТУЛКУ/ЦЕНТРУ:

- ♦ підлягають обсервації відповідно до санітарного законодавства, у разі потреби направляються лікарем притулку/центру на клінічне обстеження і госпіталізацію;
- ♦ поділяються на групи чисельністю не більше ніж 10 осіб у кожній, які розміщуються в окремих кімнатах;
- ♦ забезпечуються спальними місцями, харчуванням, одягом відповідно до сезону в разі потреби, а також комунально-побутовими послугами (за натуральними нормами навчальних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування);
- ♦ перебувають під цілодобовим наглядом педагогічних працівників притулку/центру;
- ♦ можуть залучатися до прибирання приміщень і території притулку/центру з урахуванням віку дітей, із дотриманням правил техніки безпеки, санітарії та особистої гігієни.

Діти, які перебувають у шкільному віці, навчаються в навчальних закладах системи загальної середньої освіти або за індивідуальними навчальними програмами.

Організація профілактичної та корекційно-виховної роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку.

Психологічний супровід та забезпечення корекційно-виховної роботи в притулку/центрі здійснює психолог. Забезпечення захисту особистих прав та інтересів дітей у притулку/центрі, надання практичної допомоги в розв'язанні питань правового захисту здійснює юрист.

Дітей, зарахованих до цих закладів, можуть відвідувати їхні батьки або особи, які їх замінюють, родичі (з дозволу керівництва закладу), але тільки у присутності співробітників закладів.

До терміну перебування дітей у притулку/центрі не входить час їх перебування на оздоровленні, лікуванні або обстеженні в закладах охорони здоров'я, а також період карантину, оголошеного органами охорони здоров'я в разі наявності інфекційного захворювання в притулку/центрі. Про такі факти в журналі обліку дітей робиться відповідний запис. Після повернення дітей із лікувального закладу до притулку/центру їх повторна реєстрація не проводиться⁸.

Розбіжності в діяльності центрів та притулків для дітей полягають передусім у завданнях закладів. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей та соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) на відміну від притулків не просто здійснюють соціальний захист та створюють умови для нормальної життєдіяльності дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, але й надають дітям комплексну

⁸ Постанова Кабінету міністрів України від 27.12.2005 № 1291 «Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко)». – Доступно на: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1091.1285.0>

Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01. 2004 № 87 «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/87-2004-%D0%BF,nreg>

Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 № 565 «Про Типове положення про притулок для дітей». – Доступно на: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/565-97-%D0%BF,nreg>

соціальну, психологічну, педагогічну, медичну, правову та інші види допомоги; забезпечують проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.

Коротко схарактеризуємо кожен заклад окремо.

Притулок для дітей – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування в ньому дітей віком від 3 до 18 років.

ОСНОВНИМИ ЗАВДАННЯМИ ПРИТУЛКУ Є:

- соціальний захист позбавлених сімейного виховання дітей, які опинилися в складних житлово-побутових умовах, залишили навчальні заклади;
- створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості для навчання, праці та змістовного дозвілля.

Притулок утворюється, реорганізується та ліквідується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською та Севастопольською міською, районною, районною у м. Києві та Севастополі держадміністрацією за погодженням із Мінсім'ямолодьспортом (колишнім, зараз передано під юрисдикцію Мінсоцполітики) і підпорядковується відповідній службі у справах дітей.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

Діти можуть перебувати у притулку протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб.

Рішення про вибуття дитини з притулку приймає відповідна служба у справах дітей.

Діти повертаються у сім'ю за письмовою заявою-зобов'язанням батьків (усиновителів), родичів (за погодженням служби у справах дітей) або опікунів (піклувальників) про забезпечення належного догляду за ними.

З метою подальшої реабілітації діти можуть направлятися до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей з дозволу на це відповідної служби у справах дітей.

Діти віком від 16 років і старші, які мають паспорти, а також постійне місце проживання, за письмовим дозволом завідувача притулку можуть повертатися до батьків (усиновителів) або до опікунів (піклувальників) самостійно.

У разі коли повернення дитини до місця колишнього проживання неможливе через відсутність належних умов проживання і виховання або з інших причин, влаштуванням дітей займаються органи опіки та піклування за останнім місцем проживання⁹.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

ОСНОВНИМИ ЗАВДАННЯМИ ЦЕНТРУ Є:

- ♦ надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги;
- ♦ проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;
- ♦ створення умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їхньої підготовки;
- ♦ сприяння формуванню в дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки;
- ♦ здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їхніх інтересів та можливостей;
- ♦ розроблення рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дітей для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

Групи тривалого (стаціонарного) перебування формуються з дітей, які потребують тривалої соціально-психологічної реабілітації.

⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 № 565 «Про Типове положення про притулок для дітей». – Доступно на: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/565-97-%EF>

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

До центру приймаються діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, переведені з притулків для дітей, залишилися поза сімейним оточенням, зазнали насильства і потребують соціально-психологічної допомоги.

Прийняття дітей до центру здійснюється за висновком психолого-медико-педагогічної комісії на підставі направлення відповідної служби у справах дітей, за клопотанням органів опіки та піклування, органів управління освітою, у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ, притулків для дітей, батьків.

Дитина може перебувати в центрі протягом часу, необхідного для її реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців денного перебування. Строк перебування дитини в центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією за погодженням із відповідною службою у справах дітей.

Рішення про вибуття дитини з центру приймає відповідна служба у справах дітей¹⁰.

Соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) – заклад соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, що опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого влаштування дітей.

ОСНОВНИМИ ЗАВДАННЯМИ ЦЕНТРУ Є:

- ♦ соціальний захист дітей;
- ♦ створення соціально-побутових умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, навчання, праці та змістовного дозвілля;

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 87 «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей». – Доступно на: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=87-2004-%EF>

- ♦ надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги;
- ♦ проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;
- ♦ створення умов для здобуття дітьми освіти в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, позашкільних навчальних закладах за місцем розташування центру;
- ♦ забезпечення оволодіння дітьми професійними навичками та їх трудове навчання;
- ♦ забезпечення влаштування дітей після досягнення ними повноліття (працевлаштування, навчання у вищих навчальних закладах тощо);
- ♦ сприяння місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у соціальному супроводженні дітей, що вибули з центру і виховуються в сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу;
- ♦ участь у проведенні місцевими органами виконавчої влади заходів для подолання безпритульності у відповідному регіоні;
- ♦ робота із сім'ями дітей щодо нормалізації умов їх виховання;
- ♦ розроблення рекомендацій для педагогічних та соціальних працівників і батьків або осіб, що їх замінюють, з питань соціально-психологічної адаптації дітей.

УМОВИ ПРИЙНЯТТЯ ТА ВИБУТТЯ

Центр забезпечує перебування в ньому дітей протягом періоду, визначеного службою у справах дітей.

Рішення про вибуття дитини з центру в разі, коли вона не досягла повноліття, приймається службою у справах дітей на підставі висновку психолого-медико-педагогічної комісії.

Центр надає також допомогу дітям, що проживають у сім'ях, інтернатних та інших закладах і потребують соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів реабілітації. Ці діти

можуть отримувати допомогу протягом строку, необхідного для їх реабілітації, але не більше ніж 12 місяців¹¹.

Згідно з відповіддю на інформаційний запит, станом на 01.01.2013 рік у системі Міністерства соціальної політики України функціонувало:

1. Психоневрологічні інтернати – 152 установи (31321 осіб);
2. Будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів – 74 установи (8765 осіб);
3. Геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці – 38 установ (7401 особа);
4. Дитячі будинки-інтернати – 55 установ (6799 осіб);
5. Стаціонарні відділення для постійного або тимчасового проживання територіального центру соціального обслуговування – 355 відділень;
6. Притулки для дітей – 66 установ (перебувало 7298 дітей протягом 2012 року);
7. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей – 62 установи (перебувало 4681 дитина протягом 2012 року).

ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАКЛАДАХ МІНІСТЕРСТВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ СЛІД ЗВЕРНУТИ УВАГУ НА НАСТУПНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ:

1. Закон України «Про соціальні послуги»;
2. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»;
3. Постанова Ради Міністрів Української РСР від 11.01.1989 № 14 «Про норми витрат на харчування і медикаменти в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів»;
4. Постанова Ради Міністрів Української РСР від 05.02.1991 № 24 «Про оплату праці підопічних будинків-інтернатів для престарілих і інвалідів»;

¹¹ Постанова Кабінету міністрів України від 27.12.2005 № 1291 «Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко)». – Доступно на: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1291-2005-%EF>

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 № 565 «Про Типове положення про притулок для дітей»;
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 324 «Про затвердження натуральних добових норм харчування в інтернатних установах, навчальних та санаторних закладах сфери управління Міністерства праці та соціальної політики»;
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2003 № 1399 «Про затвердження Порядку зарахування та використання коштів, що підлягають перерахуванню Пенсійним фондом будинкам-інтернатам (пансіонатам), дитячим будинкам-інтернатам і стаціонарним відділення територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян»;
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 87 «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей»;
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах»;
10. Постанова Кабінету міністрів України від 27.12.2005 № 1291 «Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко)»;
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 76 «Про затвердження Порядку утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку та Типового положення про спеціалізований будинок для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів»;
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 № 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)»;
13. Наказ Органів влади СРСР від 07.06.1984 № 650 «Про медично-санітарне забезпечення ветеранів праці в будинках-інтернатах»;

14. Наказ Міністерства соціального захисту населення України від 01.04.1997 № 42 «Про затвердження Положення про підсобне господарство та промислові виробництва інтернатних установ Міністерства соціального захисту населення України»;
15. Наказ Міністерства молоді України від 16.02.1998 № 47/7 «Про затвердження типових штатних нормативів керівних і педагогічних працівників, медичного та обслуговуючого персоналу притулків для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх»;
16. Наказ Міністерства молоді України від 20.07.1998 № 298 «Про типові нормативи оснащення притулків для неповнолітніх»;
17. Наказ Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України від 22.01.2001 № 120 «Про мінімальні норми забезпечення вихованців притулків для неповнолітніх одягом, білизною, взуттям та предметами особистої гігієни»;
18. Наказ Міністерства праці України від 29.12.2001 № 549 «Типове Положення про психоневрологічний інтернат»;
19. Наказ Міністерства праці України від 29.12.2001 № 549 «Про затвердження типових положень про будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів та дітей»;
20. Наказ Міністерства молоді України від 16.06.2004 № 78 «Про затвердження Порядку повернення дітей, які самовільно залишили сім'ї та заклади соціального захисту, до місць їх постійного проживання (перебування)».
21. Наказ Міністерства молоді України від 24.09.2004 № 470 «Про затвердження типових штатних нормативів»;
22. Наказ Міністерства молоді України від 24.09.2004 № 471 «Про затвердження типових нормативів оснащення центру соціально-психологічної реабілітації дітей»;
23. Наказ МОЗ України та МОН України від 01.06.2005 № 242/329 «Про затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах»;
24. Наказ Міністерства молодіспорту України та МОН України від

- 19.09.2006 № 3185/656 «Про організацію навчання вихованців притулків для неповнолітніх та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей»;
25. Наказ МОЗ України та Мінсім'ямолодьспорту України від 28.09.2006 № 3297/645 «Про затвердження Порядку медичного обслуговування дітей у притулках для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей та схеми обстеження їх у лікувально-профілактичних закладах»
26. Наказ Мінсім'ямолодьспорту України, МОН України та МОЗ України від 02.02.2007 № 320/80/49 «Про затвердження Порядку вибуття дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й соціального захисту дітей, до сімейних форм виховання»;
27. Наказ Мінпраці України від 02.04.2008 № 173 «Про затвердження типових положень про дитячий будинок-інтернат, молодіжне відділення дитячого будинку-інтернату системи праці та соціального захисту населення»;
28. Наказ Мінсім'ямолодьспорту України від 26.01.2010 № 100 «Про затвердження примірного переліку документів, які входять до номенклатури справ притулків для дітей служб у справах дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок)»;
29. Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.11.2011 № 432 «Про затвердження Типового положення про спеціальний будинок-інтернат»;
30. ДБН України В.2.2-18:2007. Будівлі і споруди. Установи соціального захисту населення.

ВИСНОВКИ

Інвентаризація місць несвободи дозволила зробити нам наступні висновки, врахування яких є надзвичайно важливим для ефективного функціонування національного превентивного механізму в Україні:

- кількість місць несвободи в Україні достатньо велика (більше 6 тисяч місць), як і кількість осіб, які в них утримуються (не менше ніж 1 000 000 осіб на рік). Це становить значне навантаження на НПМ, враховуючи географічну розкиданість та віддаленість установ від обласних центрів;
- різноманіття категорій осіб у місцях несвободи, кожна з яких потребує особливих умов перебування, обумовлює істотні розбіжності у меті й процедурах поміщення, нормах проживання й стандартах поведіння між різними категоріями. Треба враховувати наступні фактори:
 - неможливість розробити єдиний, універсальний алгоритм відвідування. Це означає, що є потреба у більшій кількості фахівців і волонтерів для відвідувань;
 - потреба у спеціальному досвіді спілкування, умінні бачити й розуміти специфічні проблеми кожної категорії окремо, що зумовлює необхідність вироблення більш спеціалізованих програм підготовки візитів і візитерів;
 - нормативно-правова база функціонування місць несвободи не завжди є чіткою, повною та відповідною до міжнародних документів, ратифікованих Україною. Цілий ряд нормативів є давно застарілим і, відповідно, вже цим створює умови для порушення основних прав та свобод людини. Крім того, деякі функції закладів визначаються статутами та наказами на місцях, до деяких нормативно-правових документів часто використовується «закритий» метод регулювання (під грифом ДСК);
 - чимало місць несвободи в Україні такими не вважаються. Саме цим обумовлюється те, що в нашій країні безліч державних органів

влади фактично можуть затримувати осіб і/або поміщати їх у такі місця без обов'язкового судового контролю, участі або допомоги захисника, законного представника (наприклад, це стосується інтернатних закладів, закладів соціального захисту тощо);

➤ існують місця несвободи, які займаються однією й тою ж самою категорією осіб, але підзвітні різним органам виконавчої влади. Для того, щоб розв'язати виявлені проблеми деяких категорій осіб, необхідно буде вступати в комунікацію одночасно із двома-трьома міністерствами (наприклад, діти-інваліди можуть утримуватися в закладах Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України або ж Міністерства освіти і науки України);

➤ не дивлячись на широко впроваджену систему контролю (починаючи від центральних органів державної влади, у підпорядкуванні яких знаходиться те чи інше місце несвободи, і закінчуючи контролем різноманітних служб над виконанням окремих завдань закладів в залежності від типу – санепідемслужби, пожежної інспекції, контрольно-ревізійної служби, ветслужби, служби охорони праці, Пенсійного фонду тощо) та нагляду (органи прокуратури) за діяльністю установ, цей контроль є майже завжди державним. Практично не прописана можливість відвідувати місця несвободи з боку громади;

➤ реформування центральних органів виконавчої влади викликало певну невизначеність у координуванні роботи деяких місць несвободи, що в подальшому може ускладнити їх відвідування та розробку алгоритмів візитів.

Отже, огляд показав необхідність всеохоплюючого врахування всіх місць несвободи в Україні, яке, на наш погляд, дозволить виробити загальне розуміння ризиків жорстокого поводження в таких місцях та, можливо, навіть скоротити їхню кількість. До того ж, не менш важливим є постійне слідкування та оновлення запропонованого списку місць несвободи та нормативно-правової бази, яка регламентує їх діяльність.

Харківський інститут соціальних досліджень
Координатор Проектів ОБСЄ в Україні
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

Практичний посібник

Загальна редакція: Світлана Щербань

Дизайн: Кирило Кошель

Наклад: 500 прим.

www.khisr.kharkov.ua | www.npm.org.ua

